KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 47
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ : 15

KÖROĞLU SEMİNERİ BİLDİRİLERİ

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ
ANKARA — 1983

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ YAYINLARI : 47
SEMİNER, KONGRE BİLDİRİLERİ DİZİSİ : 15

KÖROĞLU SEMİNERİ BİLDİRİLERİ

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ ANKARA — 1983

Kültür ve Turizm Bakanlığının (31 Ağustos 1983) tarih ve (MİFAD - İd. Mal. İş. Şb. Md. - 134 - 2088) sayılı onayları ile 2500 adet bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
Köroğlu Semineri Programı		5
Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Kemal Gökçe'nin Köroğlu Semineri'ni Açış Konuşması		7
Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Nail TAN'ın «Eski Şairlerimizi, Yazarlarımızı Nasıl Değerlendirmeliyiz?» Adlı Konuşması		9
İSMAİL HAKKI AKYOLOĞLU	: Köroğlu Ezgileri Üzerine Bir Çalışma ...	15
Dr. ALİ BERAT ALPTEKİN	: Köroğlu Hikâyesinin Bolu Beyi Kolundaki Milli ve Beynelmilel Motifler	23
Dr. MÜJGÂN CUNBUR	: Köroğlu Destanında Lirik ve Epik Unsurlar	37
Doç. Dr. ENVER KONUKÇU	: Köroğlu'nun Yaşadığı Asırda Bolu'nun Siyasi Durumu (XVI. - XVIII. yy.'lar) ...	53
Doç. Dr. YÜCEL ÖZKAYA	: Köroğlu'nun Tarihi Şahsiyeti	67
Doç. Dr. SAİM SAKAOĞLU	: Köroğlu'nun Şiirindeki Benzetmeler ...	71
Doç. Dr. FİKRET TÜRKMEN	: Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları	83
Prof. Dr. AHMET EDİP UYSAL	: İngilizlerin Robin Hood Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bazı Benzerlikler	91
Doç. Dr. DURSUN YILDIRIM	: Köroğlu Destanının Orta - Asya Rivayetleri	103

KÖROĞLU SEMİNERİ PROGRAMI*
5 - 7 Haziran 1982/BOLU

5 Haziran 1982

14.00 — 18.00 Açış Konuşmaları:
Bolu Valisi Adnan DARENDELİLER
Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Kemal GÖKÇE
Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Nail TAN
Bildirilerin sunulup tartışılması

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Faruk SÜMER
Nail TAN

Doç. Dr. Dursun YILDIRIM: Köroğlu Destanı'nın Ortaasya rivayetleri
Doç. Dr. Fikret TÜRKMEN: Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları
Doç. Dr. Fahrettin KIRZIOĞLU: Destan kahramanı Köroğlu
Prof. Dr. Ahmet E. UYSAL: İngilizlerin Robin Hood destanı ile Köroğlu Destanı arasında bazı benzerlikler

6 Haziran 1982

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ahmet E. UYSAL
Doç. Dr. Fikret TÜRKMEN

9.00 — 12.00 Bildirilerin sunulup tartışılması
Doç. Dr. Enver KONUKÇU: Köroğlu'nun yaşadığı asırda Bolu'nun siyâsi durumu XVI. - XVIII. yy.'lar
Doç. Dr. Yücel ÖZKAYA: Köroğlu'nun tarihî şahsiyeti
Salih Zeki KUTUCUOĞLU: Köroğlu ve arkadaşları Bolu'da (**)

Oturum Başkanı
Doç. Dr. Fahrettin KIRZIOĞLU
Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU

14.00 — 18.00 Bildirilerin sunulup tartışılması
Ali Berat ALPTEKİN: Köroğlu hikâyesinin Bolu Beyi kolundaki millî ve beynelmilel motifler
Dr. Müjgân CUNBUR: Köroğlu destanında lirik ve epik unsurlar
Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU: Köroğlu'nun şiirindeki benzetmeler
İsmail Hakkı AKYOLOĞLU: Köroğlu ezgileri üzerine bir çalışma

7 Haziran 1982

9.00 — 18.00 Köroğlu'na ait kültür kalıntılarının ve diğer kültürel zenginliklerin gezilmesi.

(*) Seminer öncesi hazırlanan programdır. Seminer sunulan bildirilerden bazıları kitapta yer almamıştır.

(**) Salih Zeki Kutucuoğlu'nun bildirisi; Köroğlu olayını Bolu'da oluşturan tarihi sebebler ve Köroğlu'nun tarihi - coğrafyası ile halka zulmeden Bolu Beyleri'nin kimliklerini veren arşiv belgelerini havi çalışması kitap halinde ayrıca yayımlanacağı için bu bildiriler kitabına alınmamıştır.

(***) Bidirilerde yer alan görev unvanları, seminerin yapıldığı tarihteki görev ünvanlarıdır.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI MÜSTEŞARI KEMAL GÖKÇE'NİN KÖROĞLU SEMİNERİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI

Yurdumuzda her ilimizin karakteristik kültürel zenginlikleri bulunmaktadır. Kültürel zenginlikler içerisinde yörenin yetiştirdiği tarihî şahsiyetlerin, bilim ve sanat adamlarının özel bir yerinin olduğu şüphesizdir. Anma günleri, şenlik ve festivallerle Türk büyüklerinin anılması sağlanmaktadır.

Köroğlu'nun, Bolu'nun kültür hayatı içindeki yeri dolayısıyla Bakanlığımızca önce bir Köroğlu anıtı proje yarışması düzenlenmiş, sonra da beğenilen projeye uygun bir anıt, 1981 yılı sonlarına doğru Kültür Merkezimizin bahçesine dikilmiştir. Anıtı görenlerin aklına, haklı olarak «Köroğlu kimdir?» sorusu takılacaktır. Özellikle yeni nesillerin Köroğlu'nu ya hiç tanımadıklarını ya da yanlış tanıdıklarını biliyoruz. Seminerimizin bir amacı Köroğlu'nu Bolululara bütün yönleriyle tanıtmaktır. Bu amaçla Köroğlu üzerinde araştırmalar yapmış; kitap ve makaleler yazmış bilim adamlarımızı Bolu'ya davet ettik. Davetimize katılan bilim adamlarımıza huzurunuzda teşekkürü bir borç bilirim.

Köroğlu'nun nerede, ne zaman yaşadığı, ne gibi tarihî olaylara karıştığı konusunda bugüne kadar birbiriyle çelişen bilgiler ortaya konmuştur. Kimilerine göre Köroğlu, destan kahramanı yüce bir kişi, kimilerine göre Devlete isyan etmiş bir eşkiya, kimilerine göre büyük bir halk şairi, kimilerine göre bir halk hikayesi kahramanıdır. Köroğlu'nu Orta Asya'ya, Azerbeycan'a, Kars'a, Gaziantep'e, Kahramanmaraş'a, Sivas'a, Bolu'ya maleden görüşler ileri sürülmüştür. Köroğlu, yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da tanınmıştır. Seminerimizin bir amacı da Köroğlu'nun gerçek kişiliğini ortaya koymak, ideolojik düşüncelere alet edilmesini önlemektir.

Bilindiği gibi, 14 Kasım 1981 tarihinde Bolu Kültür Merkezi bütün üniteleriyle hizmete girmiştir. Bu merkezde Bolu'nun kültürünü, turiz-

mini birinci derecede ilgilendiren bir konunun seminer halinde ele alınması, seminer dolayısıyla da Köroğlu Şenlikleri'nin yapılmasından büyük memnuniyet duymaktayım. Üç gün sürecek seminer ve şenliklerde Köroğlu'nu müzikte, oyunda, halk hikayelerinde ve bilim adamlarımızın konferanslarında tanıyacağız. Bu tür çalışmaların Bolu'nun diğer kültürel zenginliklerini de içine alarak sürdürülmesini temenni ediyorum.

Seminerde sunulan bildiriler Millî Folklor Araştırma Dairesi'nce bir kitapta toplanacaktır.

Semineri ve şenlikleri düzenleyenlere teşekkür ediyor, seminerin Türk Kültürü'ne katkıda bulunmasını diliyorum.

ESKİ ŞAİRLERİMİZİ, YAZARLARIMIZI NASIL DEĞERLENDİRMELİYİZ? (*)

Ülkemizde, geçmiş yüzyıllarda yaşamış, önemli eserler ortaya koymuş şairlerimizi, yazarlarımızı ele alış, değerlendiriş tutumlarında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Oysa ki, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kültür değerlerimizin akılcı, bilime saygılı bir tutumla ele alınmasında büyük yararlar vardır. Gelişmişliği sağlayan sebeplerin başında akılcı ve bilime saygılı tutumun geldiği unutulmamalıdır.

Yurdumuzda yazarlar, araştırmacılar, bazı bilim adamları Köroğlu, Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Pîr Sultan Abdal, Karacaoğlan, Gevherî, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı gibi Türk Edebiyatı'nın önemli kişilerini değerlendirirken günümüzün siyasî, ideolojik, kültürel olaylarından kendilerini kurtaramamakta, tarafsız kalamamakta, kültür değerlerimize çeşitli renklerdeki gözlüklerle bakmaktadırlar. Milletimizin saygı duyduğu, yüzyıllar boyu eserlerini zevkle dinlediği, okuduğu kişilerin değerlendirilmesinde bu tür saptırıcı çalışmalar daha çok olmaktadır. Her siyasî, ideolojik görüş Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Köroğlu gibi ünlülerimizi kendi safına alarak güç kazanacağına inanmaktadır.

Hiç şüphesiz ki Yunus Emre, Mevlâna, Nasreddin Hoca, Köroğlu gibi Türk kültür tarihine mal olmuş kişileri yetiştiren bir kültür çevresi ve olaylar çemberi bulunmaktaydı. Onların sanatı, yaşadıkları yüzyılın ve çevresinin kültür ortamına uygundur. Söz gelişi; Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemde kadılar vardı; şer'î hukuk geçerliydi. Kadılar her türlü hukukî konuyu ele almazdı. Dâvâ, şikâyet hakkı sınırlıydı. Bugün yargıçlar vardır; lâik hukuk uygulanmaktadır. Herkesin dâvâ açma ve şikâyet hakkı bulunmaktadır. Köroğlu hikâyesinin Bolu Beyi kolundaki dönemde Köroğlu; babasının gözünü kör eden Bolu Beyi'ni şikayet edecek, yargılatacak bir makam bulamadı. Bu sebeple dağa çıktı, Köroğlu oldu. Köroğlu, bugünkü hukuk düzeninin bulunduğu bir dönemde yaşasaydı, var olmayacaktı. Köroğlu'yu yaşadığı dönemin şartları Köroğlu yaptı. **Bu se-**

(*) MİFAD Başkanı Nail TAN'ın Seminerin açılışında yaptığı konuşma

beple, Köroğlu'nun özellikle demirperde gerisi ülkelerde istismar edilmesini, halkı devlete karşı ayaklandıran bir önder olarak gösterilmesini kabul etmek mümkün değildir. Dünyanın neresinde olursa olsun, bütün rejimlerde devletlerin yönetiminde pek çok iyi yöneticinin yanında az sayıda kötü yöneticiler de bulunur. Kötü yöneticileri «Devlet» olarak gösterip, onlarla mücadele edenleri «Devleti yıkmak için savaşan kahramanlar» olarak göstermek ideolojik bir tutuma işarettir. Bilime ve akla aykırıdır. Köroğlu'yu ideolojik düşüncelerle devleti yıkmak isteyenlere örnek olarak göstermek de, kötü yönetici Bolu Beyi'ni savunmak da doğru bir hareket değildir. Baba sevgisi, ata saygısıyla dağa çıkan Köroğlu kılıcı kadar sazını, sözünü de kullanmış, insanların duygularına, düşüncelerine hitap etmesini bilmiştir. Zamanla Türk kahramanlığının, yiğitliğinin sembolü durumuna gelmiş, türküleri savaşlarda askerlerimizin moralini yükseltmeğe başlamıştır. Bugün de millî günlerimizde vatandaşlarımız Köroğlu'nun türküleriyle coşmaktadır. Saz şairlerimiz, âşıklarımız pîrleri saydıkları bu kahraman şâiri çok sevmekte âşık fasıllarına başlarken mutlaka ondan deyişler söylemektedirler. Uzun kış gecelerinde pek çok köyümüzde Köroğlu hikâyeleri anlatılmaktadır. Yurdumuzda köklü bir «Köroğlu Geleneği» vardır ve yaşamaya devam etmektedir. Şayet Köroğlu, babasına haksızlık eden Bolu Beyi'ne değil de dönemin padişahına isyan etseydi, ne kadar kuvvetli bir şair olursa olsun bu derecede sevilip benimsenmezdi. Çünkü, 16. yüzyıl Anadolu'sunda padişaha halîfe ve devlet başkanı olarak büyük saygı duyuluyordu. Pîr Sultan Abdal'ı da yaşadığı dönemin olayları içinde değerlendirmek gerekir. Bugün Pîr Sultan'ı siyasî düşüncelerle yorumlamak, hele hele gençleri birbirine düşürmek için bir araç olarak kullanmak neresinden tutarsanız tutunuz yanlış bir yoldur. **Pîr Sultan Abdal'ı, şiir ve türkülerinin güzelliğiyle, insanı yücelten düşünceleriyle sevmek ve değerlendirmek gerekir.**

Üç yıl önce Eskişehir'de Yunus Emre üzerine yapılan bir seminerde Edebiyatçı Satı Erişen, Yunus Emre'nin düşünceleriyle Millî Eğitim Temel Kanunu'nun amaçlarını karşılaştırmış, ikisi arasında tam bir uyum gördüğünü ileri sürmüştü. Biz bu tür değerlendirmelere katılmıyoruz Benzeyenle, benzetilen arasında az çok bir ilişkinin bulunması gerekir. Lâik Millî Eğitim Temel Kanunu'nda Tekke şairi Yunus Emre'nin tasavvufî düşüncelerini bulmak mümkün değildir. XIII. yüzyıl Türkiye'sinin ihtiyaçları Yunus Emre'yi şairleştirmiştir. Tekkelerin bulunmadığı günü-

müz Türkiye'sinde Yunus Emre ekolünde bir şairin yetişmesi düşünülemez. Her sanatçı, öncelikle yaşadığı dönemin sanatçısıdır. Ondan yarına mutlaka bir şeyler kalacaktır ama bütünüyle yarına kalması söz konusu değildir. Mevlâna'nın Mesnevî'sinin günümüz Türkiye'sinde geçmiş yüzyıllardaki kadar okunduğunu kimse iddia edemez.

Kısaca söylemek gerekirse; eski kültür değerlerimizi bugünkü hayat şartları ve düşünce ortamı içinde değerlendirmek bizi yanlış yollara götürmektedir. Bunun başlıca sebebi, görülen öğrenimin insanı olunmamasıdır. Kültürü çok, okuduğunu anlayan insanlar gerçeği görürler. Kültürü az, okuduğunu anlamayanlar ise okuduklarında görmek istediklerini bulurlar. Köroğlu bile «delikli demirin icat edilmesi»yle çok şeyin değiştiğinin farkına varmıştı. **Köroğlu bugün şiiriyle, müziğiyle, oyunuyla lâzım bize. Türk'ün yenilmezliğinin, kahramanlığının sembolü bir destan kahramanı olarak lâzım bize. Operası, balesi, tiyatrosu, romanı için lâzım bize. Yoksa dağa çıkıp otobüs soymak ve devlete karşı asker toplamak için değil.**

Eski şairlerimiz için bir yanlış değerlendirme konusu da hümanist olup olmamalarıdır. Mevlanâ, Yunus Emre hümanist ilân edilir; göklere çıkarılır. Bazı şairlerimiz üzerinde ise hiç durulmaz. Irk, din, dil farkı tanımaksızın bütün insanları sevme düşüncesi hümanizm olarak tanımlanmaktadır. Bazı yazarlara göre de «insanı sevme düşüncesi» hümanizmdir. Hemen belirtelim ki insanları sevmeyen bir kişi sanatçı olamaz. Sevgi, sanatın ana kaynağıdır. Bu sebeple şairleri, yazarları hümanist olan veya olmayan diye ayırmak mümkün değildir. Batılı yazarların ilgisini çeken aslında tasavvuf felsefesidir. Bu felsefe, yeryüzündeki bütün varlıkları Allah'ın bir görüntüsü olarak sevmeyi öngörmektedir. Tasavvufî şiir yazan, söyleyen şairlerimiz bu sebeple yurt dışında da okuyucu bulmuşlar; sevilmişler ve hümanist ilan edilmişlerdir. Yurt dışında yalnızca Yunus Emre'nin, Mevlâna'nın tanınmasıyla yetinemeyiz. Türk Edebiyatında daha nice Yunus Emreler, Mevlânalar bulunmaktadır. Onların şiirlerinin de yabancı dillere çevrilmesi halinde hümanist edebiyatın hangi ülkede kuvvetli olduğu görülecektir.

Sonuç:

Eski şairlerimizin, yazarlarımızın eserleri Millî kültürümüzün klâsikleridir. Bu eserler bize geniş bir duygu ve düşünce evreni sunarlar.

Onları okudukça duygu ve düşünce ufkumuz genişler. İnsanları ve olayları daha iyi değerlendirme yeteneğine sahip oluruz. Ruh sağlığımıza olumlu katkılarda bulunurlar.

Eski şairlerimizin, yazarlarımızın eserlerini okudukça kelime hazinemiz gelişir. Doğru yazmayı, güzel konuşmayı öğreniriz. Özellikle sanatçıların bu tür eserleri okuyarak sanat güçlerini artırmaları, daha güzel eserler ortaya koymaları mümkün olur. Aşk, Allah sevgisi, anne-baba-kardeş sevgisi, vatan-millet sevgisi, insan sevgisi, tabiat sevgisi, yaşama sevinci gibi yüzyılları kucaklayan sürekli temaları işleyen eserlerin günümüzde de canlılığını koruduğu ileri sürülebilir. Aynı temaları günümüz Türk yazarları da sürekli olarak işliyorlar. Ancak, iki işleyiş arasında dil ve anlatım yönünden büyük farklılıklar bulunduğu da unutulmamalıdır.

Eski şairlerimizin, yazarlarımızın eserlerini yukarda saydığımız faydaları dolayısıyla okumalıyız. Yoksa onların yaşadığı yüzyıla dönüp, onların yaşadığı olayları yaşamak için değil ...

Nail TAN
Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı
Haziran 1982

Seminerin Bir Oturumunda Başkanlık Masasında Prof. Dr. Faruk SÜMER ve Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Nail TAN

Müsteşar Kemal GÖKÇE Seminerin Açış Konuşmasını Yaparken

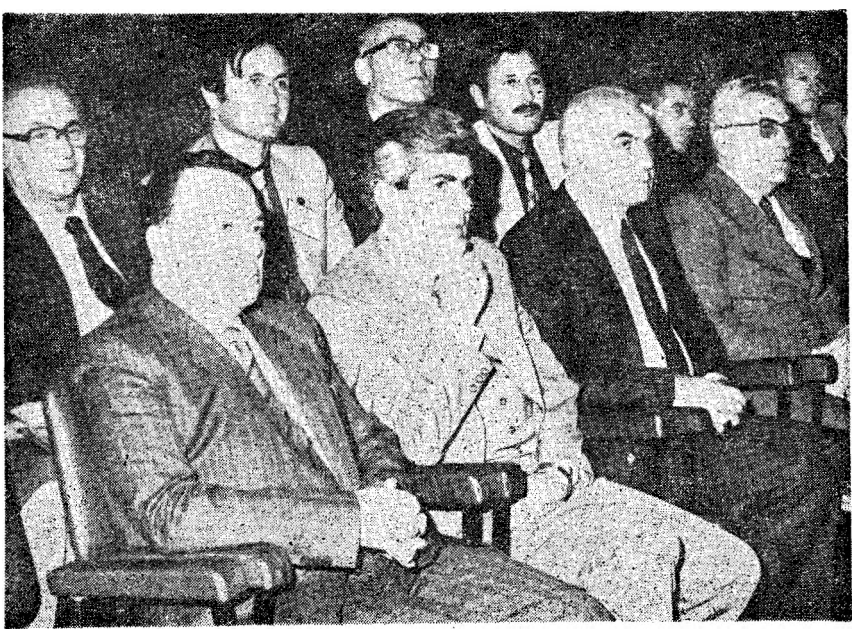

Semineri İzleyenlerden Bir Grup

Bolu Kültür Merkezi Bahçesindeki Köroğlu Heykeli

KÖROĞLU EZGİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

İsmail Hakkı AKYOLOĞLU *

Köroğlu, halk müziği ve oyunlarımız içerisinde Türk kahramanlığını, Türk cengâverliğini en yalın bir Türkçe ve en coşkulu duygularla anlatan yiğitleme örneklerinden biridir.

Bu yiğitleme, kendine özgü bir dil, ritm, melodi ve ahenk unsurlarıyle Anadolu'da Türklüğünün unutulmaz, heyecan dolu bir duygusu olan **«Köroğlu Müziği ve Dizisi»** ni meydana getirmiştir.

Folklor araştırmacısı merhum Ferruh Arsunar, Köroğlu müziği ve oyununun Türk folkloru içindeki yerini ve önemini «Köroğlu Anadolu'da Türk kahramanlığının kudretli bir duygu ifadesi olarak yer etmiştir.» «Bu oyunları az bilenler katiyen oyuna giremez[1].» sözleriyle dile getirmiştir.

Bugün notaları mevcut olan **Elbistan, Erciş, Erzurum, Kars** ve **Bolu** illerine ait Köroğlu varyantları (çeşitlemeler) arasında ortak benzerlikler olduğu gibi Bolu ilinin çeşitli ilçelerinden (Bolu, Mengen, Kıbrısçık, Gerede) derlediğim Köroğlu müzikleri de benzerliklerinin yanında ayrı karakterlerde icra ve melodik yapı ortaya koymaktadırlar.

Köroğlu müziğinin Türkiye'nin birçok illerinde oyunlarıyle birlikte yaygın, canlı ve çarpıcı özelliği bulunduğundan, başka yöre oyunlarımızda (Erzurum Yayman Barı, Tokat Zamahı v.b.) yer aldığını da görmekteyiz.

Halk müziğimizin ve oyunlarımızın ilmî bir hüviyete sahip olmasını amaçlayan ve bunun için Anadolu'da derlemeleri esnasında gördüklerini akıcı bir uslûpla anlatan Halil Bedi Yönetken Köroğlu müziğinin yayıldığı sahaları şöyle sıralıyor: «**Bâlâ**'da **Sinsin** oyunu Köroğlu ile oynanmaktadır. **Çankırı** sohbetlerinde Köroğlu çalınıp söyleniyor. **Tokat**'ta Köroğlu oyunundan başka 1 — **Arguvan Zamahı** ki **Kırkar Zamahı** da denilirmiş. 2 — **Kırat Zamahı**, 3 — **Gönüller Zamahı**. Bizim seyrettiğimiz ve dinledi-

---

(*) Bolu Kültür Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı.

(1) Ferruh Arsunar, Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler 1, Ankara 1947.

ğimiz bir **Arguvan Semâ**'ının ağırlaması 5 vuruşlu **Türk Aksağı** usulünde, yeldirmesi çift vuruşlu idi. **Kırat**'ın ağırlaması, **Arguvan**'ın ağırlaması gibi, fakat yeldirmesinde figürler ayrıdır. El çırpmaları vardır.

Tunceli'nde **Köroğlu** ve **At Oyunu, Kalan**'da **Köroğlu, Afyon** çevresinde **Domaniç** yöresinde Köroğlu ezgileri çalınıp söylenmektedir.»[2]

Yönetken'in derlemelerinde ilginç ve o nispette de değerli olan şeyin, Köroğlu müziğinin Tokat Zamah (Sema) larında da yer almış olmasıdır. Buradan, Köroğlu'nun Türklerin yaşadıkları her yörede, millî benliklerinin bir parçasını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Müzik; melodi, ritm ve ahenk birliğiyle en güzel, en coşkun canlı bir icra ortaya çıkarmaktadır. 5/8, 6/8, 10/8, 13/8 Türk aksak ritmleri müziği yaygınlaştıran faktörlerdir. Her birinin vurguları değişik yerlerde yapılmakla birlikte, genellikle ilk başlangıç notaları daha belirli bir şekilde şiddetli çalınıyor. Bolu varyantları içinde Bolu, Mengen, Gerede, Kıbrısçık halk sanatçıları ve oyuncularının çalıp oynadıkları Köroğlu müziklerinde vurguların ilk sesle başladığı duyulup görülebilir.

Bolu Köroğlu müzikleri, Sivas (Aşık Veysel Şatıroğlu), Elbistan, Erciş varyantlarıyle aynı ritm özellikleri (5/8, 10/8) ne sahiptirler. Melodilerin benzerliği de çoktur. Yalnız, Bolu varvantları daha hızlı (♩ :144) çalınıp söylenmekte ve oynanmaktadır.

Erzurum Köroğlu çeşitlemeleri 6/8, 12/8 Azeri halk müziği ritmleri gibi çok canlı ve uyumlu bir melodik yapıdadırlar. Zaman zaman Garip (Hicaz) ezgilerini de duymak mümkündür.

Kahramanmaraş - Elbistan çeşitlemesinde Köroğlu müziği 4'lü ayrık bir hareketle başlar. 13'üncü ölçüde 5'li inici bir hareketle yavaş yavaş karara gidilmektedir. Karar (La)ın 6'ıncı derecesi olan (FA♯) Fa diyez hiç değişmeden icra edilmiştir.

Elbistan derlemesinde **Köroğlu Düzeni** derlenmiştir.[3]

---

(2) Halil Bedi Yönetken, Derleme Notları 1, İstanbul 1966.
(3) Ferruh Arsunar, Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler 1, Ankara 1947, sayfa 15.

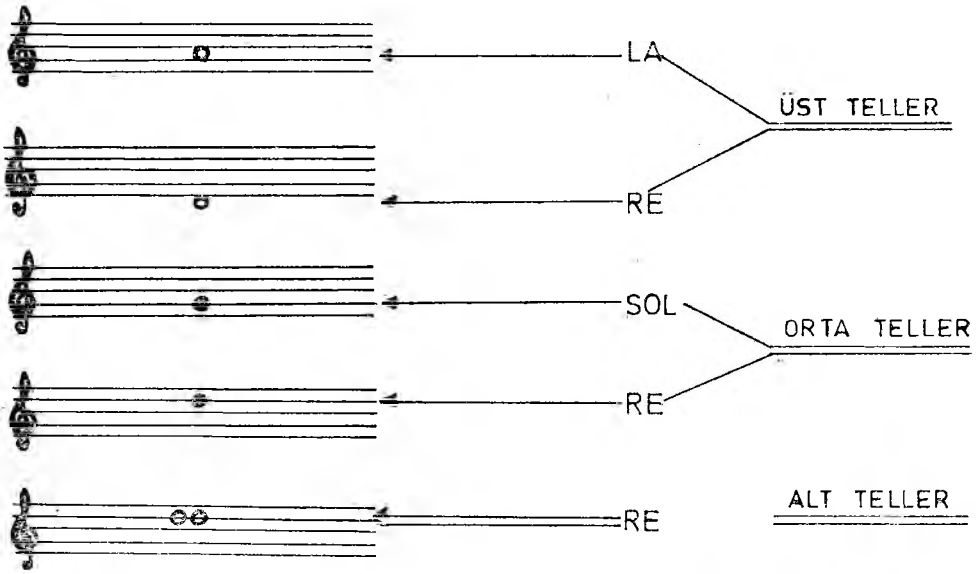

Erciş derlemesinde (10/8) melodiler çıkıcı ve inici özelliklerle 5'li 4'lü hareketler yapıyorlar. Müziğin nota düzümleri 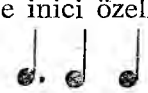 ve şeklindedirler.

Sivas çeşitlemesinde notalar bölünmüştür: ve düzümü gösterirler. Karara inerken (Sİ) ses 2 komalık kalın sesle karar vermektedir.[4]

Kastamonu çeşitlemesine karardan bir ses kalın (SOL) sesle girilir. Bu kalın sesle 5'li (RE) arasındaki nota düzümleri yalındır Melodiler zengin olduğu kadar da akıcı ve oynaktırlar.[5]

Bolu Köroğlu müziklerinin hepsi 5/8'lik Türk Aksağıdırlar. Bu müzik üç (3) ayrı çeşitleme içinde Türkiye'deki diğer Köroğlu müziklerinden ayrılırlar (Uslûp, Melodi, Ritm özelliklerinin farklılığı):

1. **Bolu Davul Zurna Ekibi.**[6]
2. **Bolu (Bağlama) 1948 Derlemesi.**
3. **Bolu-Mengen (Kaval) Derlemesi (1980).**

1. Bolu Davul-Zurna Ekibi'nden derlenen Köroğlu müziği değişik bir ton (DO-Mİ) ile başlıyor. Müziğin diğer yarısında karar (LA) nın 5'inci sesi (Mİ) daha dik ve anlamlı bir bölüm diye isimlendirebileceğimiz uyumlu-ahenkli melodilerde seyrettikten sonra karar'a varıyor. Bu çeşitlemede üç ayrı melodik çeşitleme görmekteyiz: 1'inci bölüm yanaşık sesler, 2'inci bölüm ayrık sesler ve hareketler, 3'ncü bölüm Köroğlu Dizi-

(4-5) Muzaffer Sarısözen, Türk Halk Musıkîsi Usulleri, 1962.

si'nin kuvvetli sesi (karar'ın 7'inci sesiyle) ve karar (LA) arasındaki melodik sesler.[7]

Bu çeşitleme içindeki değişik bölümler, değişik anlamları ifade etmektedirler. Birinci bölüm hüzün ve kederi, ikinci bölüm umut ve neşeyi, üçüncü bölüm ise yiğitlik ve meydan okuyuşu anlatmaktadır. Bu bölümde Köroğlu'nun atının yürüyüşünde aksak ritmi duymak zor değildir.

2. Bolu'da 1948 Derlemeleri[8] esnasında Hakkı Özsaz'ın çalıp söylediği Köroğlu müziği Davul-Zurna Ekibi'nin çalıp oynadığı müziğin üçüncü bölümüne benzer. Fakat çok hızlı ve canlı çalınıp söylenmiştir. Türkünün sonu «Üstü kaplan postlu gıratım benim» diyerek bitiyor. Bu çeşitlememizde Köroğlu'nun gıratının yürüyüşü bütün haşmetiyle hissedilmektedir.

Bu derlemenin ayrı bir yanı da sözleriyle birlikte icra edilmesidir.

«Ben bir Köroğlu'yum dağda gezerim
Esen irüzgardan hile sezerim
Demir külünk ile kelle ezerim
Gönder yol bacını behey bezirgan.

Köroğlu'dur bu dağların aslanı
Hey kız seni şeker ile beslerim
Senden bir pehlivan oğlan isterim
Başı Bağdat şallı Eyvaz'ım benim
Üstü kaplan postlu gıratım benim.»

3. Bolu'da 1980 yılında Mengen'in Avşar-Hayranlar Mahallesi'nden Nazım Akbaba'dan derlediğimiz Köroğlu ezgisi enstrümental bir ezgi olup oldukça hareketli ve vurgu özelliklerine haiz bir müziktir. Dilli kavaldan notaya alınmıştır.[9]

Bu çeşitlemelerin dışında Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan'da çalınan Köroğlu müzikleri yine 5/8'lik ritm ve «Köroğlu Dizi» diye adlandırabileceğimiz dizi içinde icra edilmektedir.

KÖROĞLU DİZİSİ:

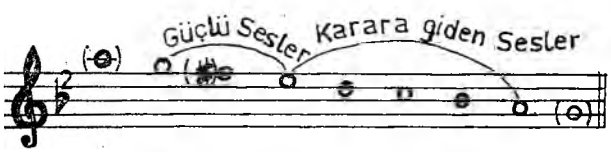

Türk Aksağı diye isimlendirdiğimiz 5/8'lik ritmin en iyi örneğini şüphesiz «Köroğlu» oluşturmaktadır. Çünkü birinci vuruş kuvvetli, ikincisi daha az kuvvetli (şiddetli) dir.

(6-7) Sadi Yaver Ataman, 100 Türk Halk Oyunu, Yapı ve Kredi Ban. yay.
(8) Halil Bedi Yönetken, Rıza Yetişen, Muzaffer Sarısözen.
(9) Sabrı Uysal, Ahmet Çakır, İsmail Hakkı Akyoloğlu.

Kimden Alındığı: Hakkı ÖZSAZ.
Yöresi: Bolu.

KÖROĞLU

Derleyen: H.B. YÖNETKEN, R. YETİŞEN, M. SARISÖZEN. (28/7/1948)
Notaya Alan: İsmail Hakkı AKYOLOĞLU (1983)

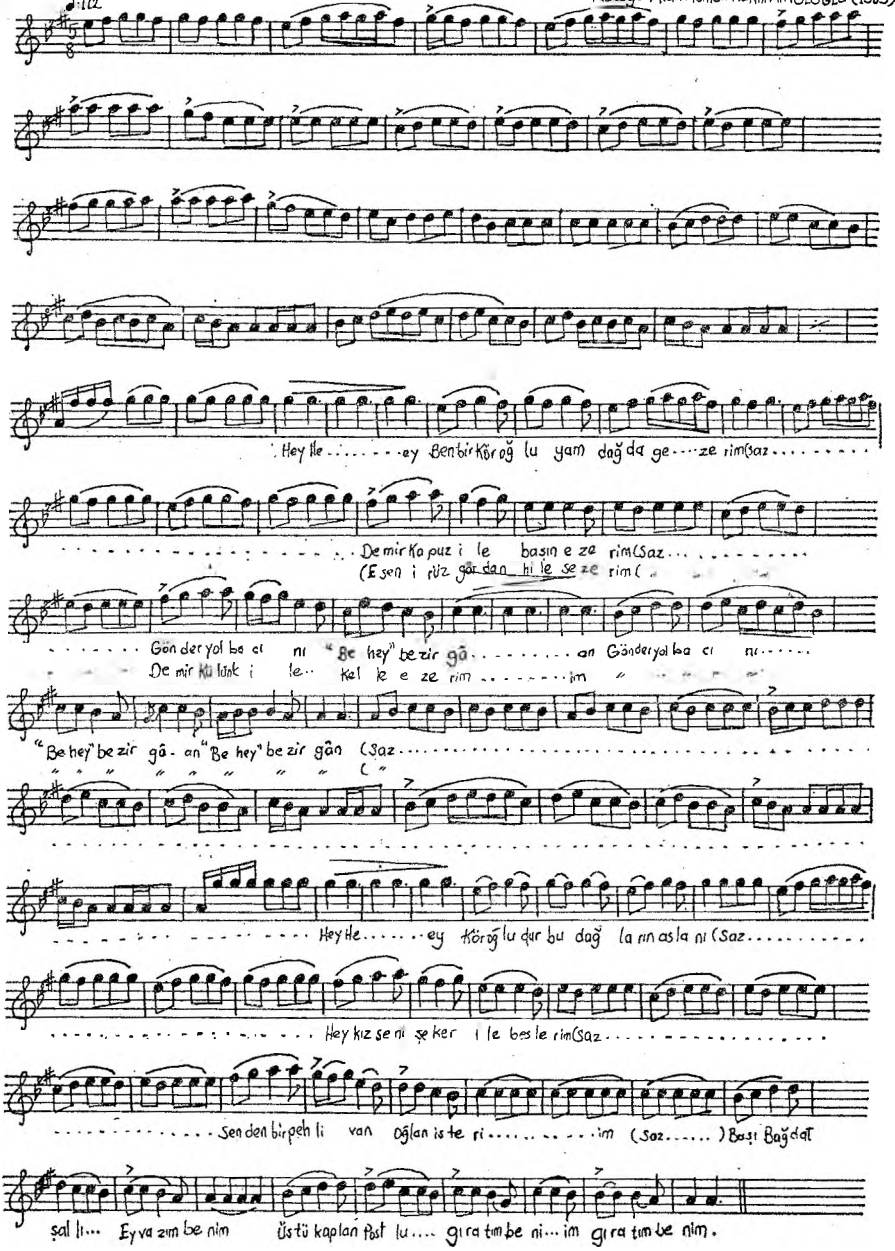

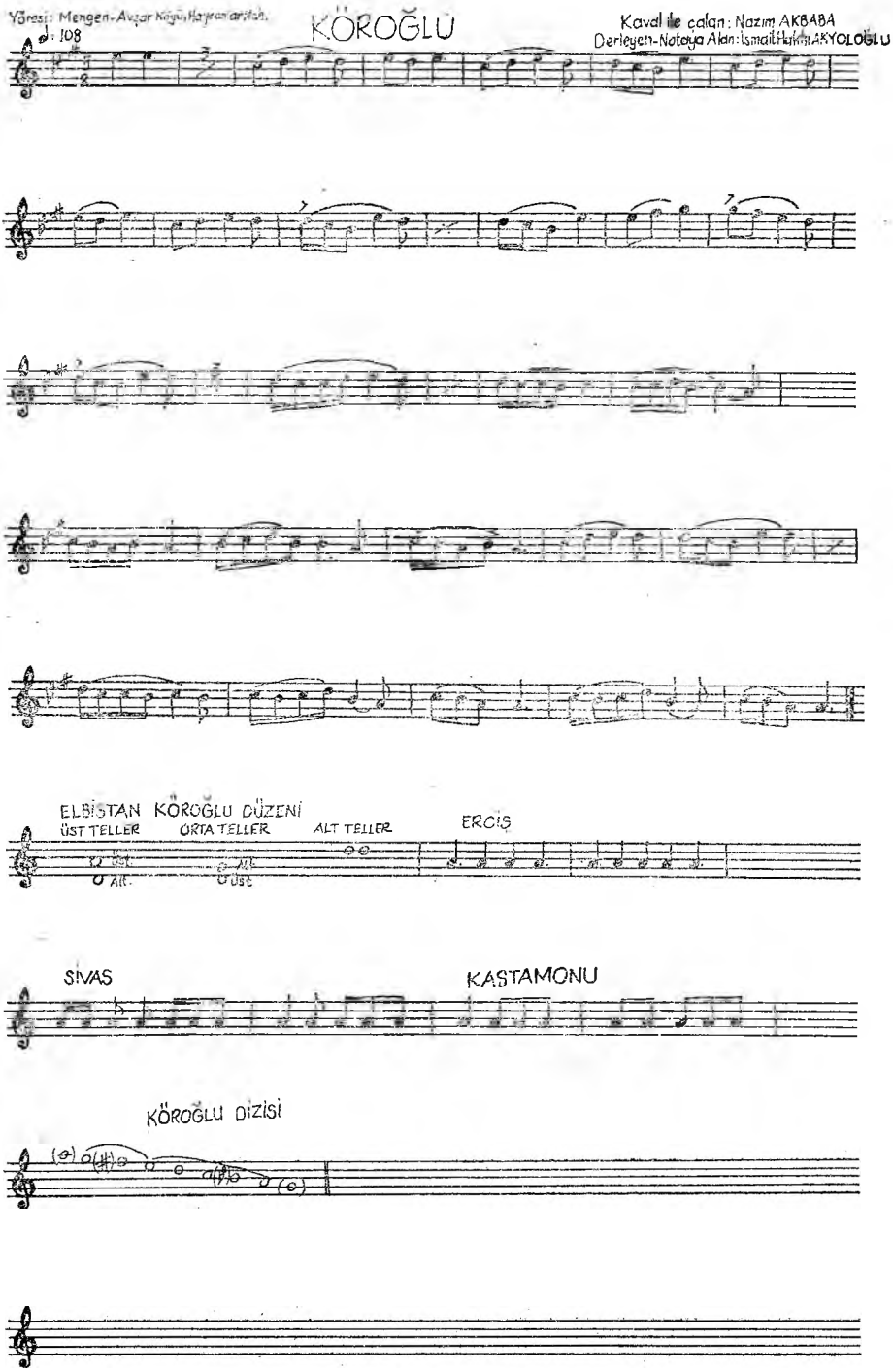
Yöresi: Mengen-Avşar Köyü Hayranlıklı
♩: 108
KÖROĞLU
Kaval ile çalan: Nazım AKBABA
Derleyen-Notaya Alan: İsmail Hakkı AKYOLOĞLU
ELBİSTAN KÖROĞLU DÜZENİ
ÜST TELLER
ORTA TELLER
ALT TELLER
ERCİŞ
SİVAS
KASTAMONU
KÖROĞLU DİZİSİ

♩: 108

KÖROĞLU

(Bolu- Avşar'dan.)

Kaval ile çalan: Nazım AKBABA

Derleyen-Notaya Alan: İsmail Hakkı AKYOLOĞLU

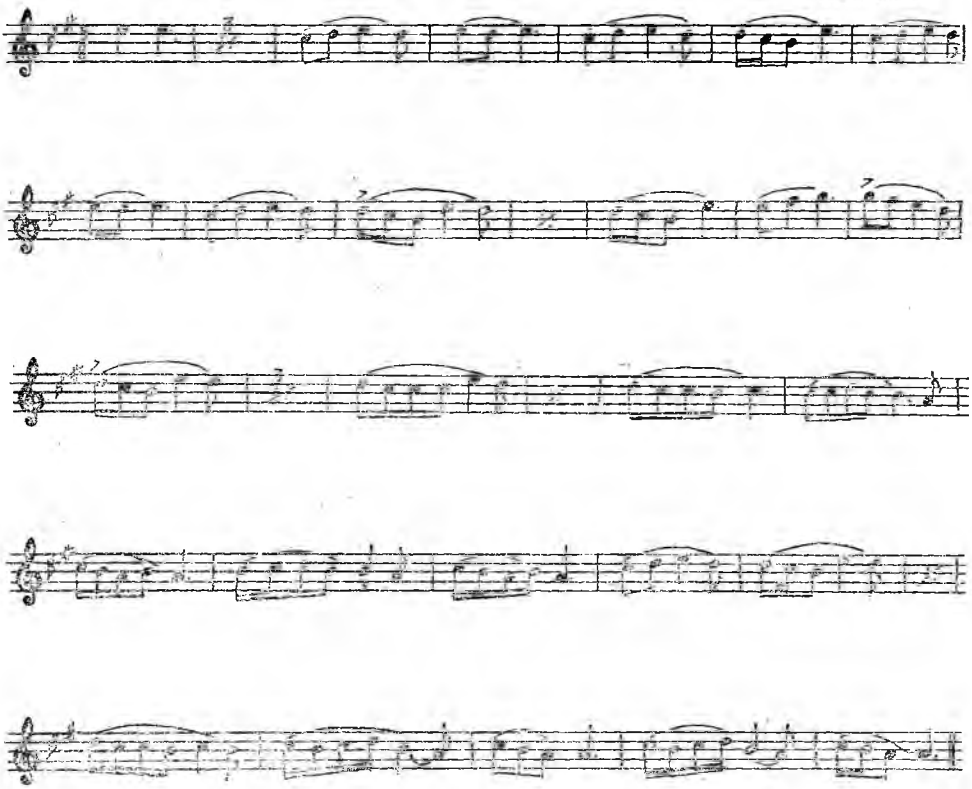

KÖROĞLU HİKAYESİNİN BOLU BEYİ KOLUNDAKİ MİLLÎ VE BEYNELMİLEL MOTİFLER

Dr. Ali Berat ALPTEKİN *

Köroğlu hikayesinin 11, 17, 24 hatta 366 ve 700 kolunun olduğunu çeşitli kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bunlardan birisi de «Bolu Beyi» koludur. Bütün Köroğlu hikayelerinin varyantlarında ortak olmasına rağmen, diğer kolların içerisinde anlatılmış olmasının sebebi, usta olmayan anlatıcıların kolları biribirleri ile karıştırmış olmalarındandır.

Türkiye'de halk hikayelerinin derlenmesine Cumhuriyet'ten sonra önem verilmiş ve yüzlerce hikaye derlenmiştir. Bilhassa son zamanlarda, Üniversitelerimizde yapılan tez çalışmaları dolayısıyla 400'e yakın halk hikayesi derlenmiş ve büyük çoğunluğu yazıya geçirilmiştir. Bunların içerisinde 10'a yakınını «Köroğlu ve Kolları» teşkil etmektedir.

Talebe tezleri dışında, bu hususta, gerek Türkiye gerekse dış Türkler arasındaki çalışmalar küçümsenemeyecek derecededir. Pertev Naili Boratav, Şükrü Elçin, Mehmet Gökalp, M. Fahreddin Kırzıoğlu, Ahmet Kudsi Tecer, Ali Rıza Yalgın, Mehmet Anıl, M. H. Tahmasıp, Ümit Kaftancıoğlu, Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali ve Saim Sakaoğlu'nun yaptığı değerli çalışmaları zikretmek mümkündür.

Biz bu çalışmamızda, Pertev Naili Boratav'ın «Köroğlu Destanı, Ankara 1931»; M. H. Tahmasıp'ın «Köroğlu, Bakü 1956»; Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın ve Muhan Bali'nin «Köroğlu Destanı, Behçet Mahir anlatması, Ankara 1973» ve Ümit Kaftancıoğlu'nun «Köroğlu Kol Destanları, Ankara 1979» adlı çalışmalarını esas aldık. Bunlardan, Pertev Naili Boratav'ın eserinde Bolu Beyi Kolu, Chodzko'nun tercüme ettiği ve Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan Azerî Rivayetinden alınmıştır. Bütün rivayetlerde olduğu gibi özet halinde verilmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de Köroğlu üzerine yapılan en mühim çalışmadır.[1] Daha sonra

(*) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Halk Edebiyatı Asistanı.

(1) Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Ankara 1931, s. 14 - 16.

M. H. Tahmasıp'ın 1956 yılında bir eser neşrettiğini görüyoruz. Bu eserde, 13'üncü kol «Bolu Beyi Kolu»dur.[2] Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Dr. Mehmet Akalın, Dr. Muhan Bali'nin birlikte hazırladıkları eserde 15 kol tespit edilmiş olup bunlardan 14'üncüsü «Bolu Beyi Kolu»dur.[3] Ümit Kaftancıoğlu'nun eserinde 11 kol tespit edilmiş olup, bu eserde «Bolu Beyi Kolu» birinci sırada yer almaktadır.[4]

Biz bu çalışmamızda, yukarıda ismi zikredilen çalışmalardaki «Bolu Beyi Kolu»nu ele aldık. Daha sonra, bu kollardaki millî ve beynelmilel motifleri tespit ederken Stith Thompson'un Motif Index'ine[5] başvurduk. Orada bulduğumuz motiflerin, dünya masal ve hikayelerinde ortak olup olmadığını araştırdık. Bulamadığımız motifleri ise «Türk Mitolojisi»[6] ve «Dede Korkut Hikayeleri»nde[7] araştırdık.

Motifin değişik tarifleri yapılmış olmakla birlikte, şu müşterek tariften pek ayrılmadıkları görülür: «Motif, hikaye etmenin en küçük unsurudur.» Ancak, motifle ilgili araştırmalar masallar üzerinde yapıldığı için, tarifler de masala göre yapılmıştır. Dünyadaki ilim adamları, halk hikayeleri üzerinde pek durmamışlardır. Zaten, türkülü hikayelerini diğer ülkelerde bulmamız pek mümkün değildir. Çünkü, diğer milletlerin tarihi Türk tarihi kadar zengin değildir. Bilebildiğimiz kadarı ile beşbin yıllık bir maziye sahibiz. Bu zaman zarfı içerisinde, destan ve halk hikayesi mevzuu olabilecek bir çok hadise yazıya dahi geçmemiş, sadece sözlü rivayetlerde kalmıştır.

Türk milletinin tarihi kahramanlıklarla doludur. Elbette, Orta-Asya'dan Viyana önlerine, güneyde Afrika kıtasına kadar yayılmış olan ve tarihte onaltı devlet kurmuş bir milletin tarihi kahramanlık hadiseleriyle dolu olacaktır. İşte, bu kahramanlardan birisi de Köroğlu'dur. Köroğlu, haksızlığa karşı koyan, zulmü alkışlamayan, zalimi sevmeyen tam bir kahraman Türk tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Türk insanını şöyle tarif etmektedir : «Türk kahramanları düşmanlarına acıyan onlara itimat eden, kendileri gibi onları da mert sanan saf adamlardır. Giderler düşman kalesinin dibinde uyurlar, onlar

(2) M. H. Tahmasıp, *Koroğlu,* Bakü 1956, s....
(3) Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali; *Köroğlu Destanı,* Ankara 1973, s. 499 - 582.
(4) Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları,* Ankara 1979, s. 1 - 58.
(5) Stith Thompson, *Motif Index of Folk - Literature,* 6. c, Indiana University press, Bloomington-London, 2. b. 1966.
(6) Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi,* Ankara 1971.
(7) Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1, (Giriş-Metin-Faksimile),* Ankara 1958.

ekseriya bu ihtiyatsızlıktan veya kendilerinden olanların ihanetlerine kurban giderler.»[8] Rahmetli hocamızın tarif ettiği kahraman tipinin örneklerini Türk destanlarında, Dede Korkut Hikayelerinde, halk hikayelerinde fazlasıyle bulmak mümkündür.

Halk hikayeleri üzerindeki motif çalışmaları yenidir. Yapılan ilk çalışma O. Spies'e aittir.[9] Spies, bu çalışmasında üzerinde durduğu hikayelerin motiflerini araştırmıştır. Bundan sonra Pertev Naili Boratav, «Köroğlu Destanı» isimli çalışmasında kısa da olsa motif meselesine temas etmiştir.[10] Boratav, ayrıca hikayedeki masal unsurlarını belirtirken bazı motifleri de bu bölümün içerisinde ele almıştır.[11] Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut Hikayeleri'nin motiflerini araştırmış;[12] Dr. Muhan Bali ise «Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikayesi»nin motiflerini derli toplu olarak araştırmıştır.[13] Daha sonraki yıllarda ise, Dr. Fikret Türkmen, «Tahir ile Zöhre Hikayesi» üzerinde bir doçentlik tezi hazırlamış[14] ve hikayedeki motifleri bulduktan sonra onları «Motif Index»te araştırmıştır.[15] Dr. Ensar Aslan, «Yaralı Mahmut Hikayesi» üzerine bir doçentlik tezi hazırlamış hikayedeki motifleri bulmuş ve bunları Motif Index'te araştırmıştır.[16]

Thompson «Motif Index»i hazırlarken motifleri A'dan Z'ye kadar tasnif etmiştir. Sonra da bunları daha alt gruplarına ayırmıştır. Bizim bu çalışmamızda Thompson'da A harfi ile gösterilen mitolojik motiflere rastlanmamıştır.

---

(8) Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Ankara 1931, s. 106.

(9) Otto Spies, *Türk Halk Kitapları (Behçet Gönül Tercümesi)*, İstanbul 1941, s. 23 - 37.

(10) Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Ankara 1931, 58 - 77.

(11) Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Ankara 1931, s. 78 - 93.

(12) Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CCCXX - CCCXXXII.

(13) Muhan Bali, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikayesi, Varyantlarının Tesbiti ve Halk Hikayeciliği Bakımından Önemi*, Ankara 1973, s. 206 - 220.

(14) Fikret Türkmen, *Tahir ile Zöhre Hikayesi Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1979. (Basılmamış doçentlik tezi.)

(15) Stith Thompson, *Motif Index of ....*

(16) Ensar Aslan, *Yaralı Mahmut Hikayesi Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum 1982. (Basılmamış doçentlik tezi.)

B. HAYVANLAR

Üzerinde durduğumuz dört çalışmada da ortak olan motif at motifidir. Fakat buradaki at alâlâde bir at değildir. Olağanüstü hususiyetlere sahiptir.

B211.1.3 İnsan gibi davranan at. (İki at insan gibi koklaşır ve öpüşür.)

B401. Yardımcı at. (Varyantların dördünde de at Köroğlu'na yardım eder.)

B Olağanüstü at. (At kişnediği zaman yer gök inler. Bu motif, sadece Kaftancıoğlu'nda vardır.)

C. YASAK

C750. Zaman tabusu.

C755. Bir işi muayyen bir zamanda yapma. (Bolu Beyi, Köroğlu'na kırk gün su vermez. Bu motif sadece Kaftancıoğlu'nda vardır; Padişah Köroğlu'na altı ay sonra düğün yapabileceğini bildirir. Bu motif de sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.)

Kösenin sözünü tutmayan Köroğlu'nun isminin Çamlıbel'de söylenmesi yasaktır. Söylendiği takdirde söyleyenin başı kesilecektir. Bu motif sadece Behçet Mahir rivayetinde yer almakta, Motif Index'te açık bir şekilde verilmemekte ve **C400 Konuşma yasağı** olarak gösterilmektedir.

D. SİHİR

Varyantların tamamında açık olarak bir sihir motifine rastlanmamakla birlikte, hikayelerdeki bazı hadiselerden bir sihir motifinin varlığını anlıyoruz.

D184.1. Sihirli at. (Kır at, Bolu Beyinin yanına giderken şekil değiştirdiği için Bolu Beyi Köroğlu'nun kır atını tanıyamaz.)

D1067. Sihirli külâh. (Bu şapkanın, hikayelerde, sihirli olup olmadığı belli değildir. Ancak, hikayedeki pozisyonu ile içine su almadığından, onun içinde Köroğlu çakmak ve kavını taşır. Bu motif sadece Behcet Mahir rivayetinde vardır.)

D1364.1. Çeşme başında sihirli uyku. (Kaftancıoğlu rivayetinde, Esebali Köroğlu'nu aramaya giderken çeşme başında uyur. Köroğlu'nun nerede olduğunu görür.)

Kış mevsiminde taze yonca ve salatalık getirme. Bu motifler, Motif Index'te yoktur. Ancak bu çalışmada, sihirli bitkiler ve meyveler motifine yer verilmiştir. Burada yonca ve salatalığın getirilmesi, insanın işi olmayıp bir dervişin işidir. Derviş, Behcet Mahir rivayetinde padişaha salatalık, ata ise kış mevsiminde yonca getirerek hünerini gösterir. Onun için burada sihirden ziyade dervişliğin karakteri de sözkonusudur.

Kıyafet değiştirme. Köroğlu, derviş kıyafetine girerek padişahın sarayına ve Mısır valisinin huzuruna çıkmakta; gene aynı kıyafete girerek Bolu Beyinin çadırına girmektedir. (Bu üç motif, Kaftancıoğlu rivayetinde olup diğer rivayetlerde bulunmamaktadır. Ancak, Bolu Beyinin çadırına girmesi motifi, Behçet Mahir rivayetinde biraz daha değişik bir şekilde bulunmaktadır.)

F. HARİKULÂDELİKLER

F562.2. Fevkalâde güçlü kahraman.

F628. Oldukça güçlü kahraman. (Yedi yaşındaki Esebali, sıktığı vakit paranın tuğrasını «Behçet Mahir rivayeti» veya paranın mührünü «Kaftancıoğlu rivayeti» siler. Köroğlu çok miktarda ekmek yiyen bir kahramandır. Bu motif bütün varyantlarda ortaktır.)

F..... Olağanüstü at. (Köroğlu'nun atı kişnediği zaman yer ve gök inler. «Sadece Kaftancıoğlu rivayetinde vardır.»)

F1068. Realist rüya (Düş motifi). (Esebali, Köroğlu'nu rüyasında «Boratav varyantı» veya Köroğlu ile alâkalı bir rüya «Kaftancıoğlu rivayeti» görür. Perizat Hanım, kocasını rüyasında zindanda görür. «Kaftancıoğlu rivayeti»)

H. İMTİHAN

H11.1. Hayat hikayesi anlatarak tanıma. (Bolu Paşa, başından geçeni hikaye eder. «Kaftancıoğlu rivayeti»; Köroğlu yalan söyleyerek başından geçenleri Mısır valisine anlatır. «Kaftancıoğlu rivayeti.»; Bezirgan başından geçenleri padişaha anlatır «Behçet Mahir rivayeti»; Köroğlu başından geçenleri saz eşliğinde anlatır. «Behçet Mahir rivayeti»; Bolu Beyi, İstanbul'daki kahvesine hayat hikayesini yazdırır. «Behçet Mahir rivayeti»; Esebali başından geçenleri hikaye eder. «Behçet Mahir rivayeti»; Esebali başından geçenleri babasına anlatır. «Behçet Mahir rivayeti»)

Güreş imtihanı. Bu motif, Türk hikaye ve masallarına aittir; yani millîdir. Behçet Mahir anlatmasında Köroğlu ile Kiziroğlu Mustafa Bey güreşirler. Fakat, Köroğlu bu imtihanı hile ile başarır. Bu motifin daha değişik bir varyantını Kaftancıoğlu'nda bulmaktayız. Kaftancıoğlu'nda padişahın ordusunun pehlivanları ile düşman ordusunun pehlivanları güreşirler. Kim galip gelirse, aynı zamanda o savaşında galibi olacaktır. Tabiî, Köroğlu galip gelir ve padişah ordusu savaşı kazanır. Bu motiflerin benzerlerini Türk Mitolojisinde, Manas Destanı'nda, Dede Korkut Hikayeleri'nde ve diğer bazı halk hikayelerinde de bulmamız mümkündür. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, savaş güreşinde İran'daki Şahnâme'nin tesirlerinin olabileceği kanaatindedir.[17]

Su geçme imtihanı. Yolda rastlanan suyu, önce Köroğlu daha sonra da Bolu Beyinin askerleri geçecektir. Bu motifi sadece Behçet Mahir rivayetinde görmekteyiz. Türk masal ve hikayelerinde çok rastlanılan bir motif olup millîdir.

At yarışı imtihanı. M. H. Tahmasıp rivayetinde görülen bu motif de bize ait olup millîdir. Türk Mitolojisi ile Manas Destanı'nda benzerlerini bulmak mümkündür.

Tuğ, sancak motifi. Kaftancıoğlu'nda rastlanılan bu motif işaret motiflerinden olup millîdir. Tuğ ve sancağın Türk ordu teşkilâtında mühim bir yeri vardır. Köroğlu Sultan Murat'ın askerlerini bu işaretle tanır. Bu motifin benzerlerini Türk halk şiirinde de bulmamız mümkündür. Nitekim, Genç Osman Destanı'nda «Vezirlik isterse üç tuğ vereyim.» şeklindeki mısra bunun en güzel örneğini teşkil eder.

İşaretle tanıma (Türk Bayrağı). Kaftancıoğlu'nda gördüğümüz bu motif de millîdir. Bayrak ki uğruna yüzbinlerin, milyonların ölebileceği, bağımsızlığımızın sembolü, şerefimiz, canımız, kanımız kısaca her şeyimizdir. İşte Köroğlu, padişah askerlerini bu işaret motifi ile tanımaktadır.

Elbise ile tanıma. Esebali, Kaftancıoğlu rivayetinde, Köroğlu'nu duvardaki asılı elbiselerinden tanır.

H300-H499. Evlenme imtihanı. (İstanbul Padişahı Köroğlu'nun kır atını getirebilene kızını verecektir. Kezel bu teklifi kabul eder «Behçet Mahir rivayeti»; İstanbul Padişahı, ahaliyi toplar, eline bir kadeh alır ve «bunu elimden alabilen yiğit Çamlıbel'e gidecek, Köroğlu'nu ölü veya

(17) Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, s. 552.

diri kim getirirse ona kızımı vereceğim.» der. Her ne kadar H300-H499 arasında bu motiflere benzer motifler verilmişse de bunlar Thompson'-da olmayıp millîdir. «Behçet Mahir rivayeti»)

H1141. Çok ekmek yiyen adam. (Köroğlu'nun oturduğunda çok miktarda ekmek yemesi motifi bütün varyantlarda ortaktır.)

Hile ile Bolu Beyini kandırma. (Dönek Hanım, Bolu Beyine yazdığı mektupla onu kandırır. Bu motif, Motif Index'te «K» harfi ile gösterilmiş olmasına rağmen «Mektup yazarak kahramanı kandırma» motifine orada rastlanamamıştır. Kısaca bu motif de bize ait olup millîdir. Bu motife sadece Behçet Mahir rivayetinde rastlıyoruz.)

Hile ile fermanı Vali'den alma. (Köroğlu, padişahın kendisi ile alakalı olarak Valilere gönderdiği fermanları onlardan hile ile geri alır. Bu motif de millîdir.

Hain koçak. (Hain koçak, daha önce Köroğlu'nun yanında kaldığı için, Bolu Beyine Köroğlu'nun sırlarını söyler. «Behçet Mahir rivayeti»; Köroğlu'nu, Bolu Beyinin Mihtarı tanır. «Kaftancıoğlu rivayeti»; Köroğlu'nu daha önce yanında kalan yiğit tanır. «M. H. Tahmasıp ve Boratav rivayeti.»)

İki yüzlülük. (Bolu Beyi iki yüzlü, sahtekâr ve şerefsiz birisidir. Bu motif bütün varyantlarda ortaktır.)

K2210. İftira. (Köroğlu'na 40/1 bac yerine 7/1 bac alıyor diye iftira edilir. «Sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.»)

Kıyafet değiştirme. (Köroğlu, kıyafetini değiştirerek derviş kılığına girer. Padişah derviş kıyafetine girer. «Her iki motif de sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.»)

P. CEMİYET

P10. Padişah. III. Sultan Murat padişahtır. Bu isim, sadece Behçet Mahir rivayetinde zikredilmiştir. Diğer rivayetlerde, padişahın ismi belirtilmemiştir.

Vezir. Padişaha yardımcı olan vezir, hemen hemen bütün varyantlarda ortaktır.

P. . . . Gelenekler.

Sıra ile koçakların elini öpme. (Esebali, koçakların yanından ayrılırken sıra ile onların elini öper. Bu motif bize ait olup millîdir ve sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.)

Cariyelerin tatil günü. (Cariyeler Cuma günü tatil yaparlar. Bu motif, cemiyeti alâkadar ettiği kadar dinî bir motif olması bakımından da mühimdir. Ayrıca, İslâmiyete bağlı olması dolayısıyla dinî ve millî bir motiftir.)

Gav-Çakmak. (Eskiden, tiryakilerin şapkalarının içinden eksik etmedikleri bu motif de tamamı ile millîdir. Bugün hâlâ bazı köylerde yaşlıların, kibrit yerine bunları kullandığını görmek mümkündür.)

Zalim kişilerin halk ve padişah tarafından sevilmesi. (Padişah ve Anadolu halkı bütün şikayetlere rağmen Köroğlu'nu sevmektedirler. Cemiyeti ilgilendiren bu motif de millîdir.)

P475. Harami.

P475.1. On iki harami.

Kırk harami. (Cemiyeti alâkadar eden bu motif, Thompson'da «Harami» ve «12 Harami» olarak verilmiştir. Behçet Mahir ve Boratav rivayetlerinde görülen «kırk harami» motifi ise bize ait olup millîdir.)

P884. Yardım eden harami. (Esebali'ye kırk harami yardım eder. Sadece, Behçet Mahir rivayetinde vardır.

R39. Çeşitli esir olmalar. (Köroğlu, Bolu Beyine esir olur. «Behçet Mahir; Boratav; M. H. Tahmasıp ve Kaftancıoğlu rivayeti.)

R41.3.4. Kuyuda hapsetme. (Köroğlu'nu Dönek hanım bodruma hapseder. «Behçet Mahir rivayeti»; Hasan Paşa, Köroğlu'nu kuyuya hapseder. «Boratav rivayeti»; Köroğlu, zindana hapsedilir. «M. H. Tahmasıp ve Kaftancıoğlu rivayeti.»)

R100-R199. Kurtulma.

R111. Esirlik.

Esaretten kurtulma. (Dört varyantta da, Köroğlu'nu, Esebali zindandan veya kuyudan kurtarır.

S. OLAĞANÜSTÜ ZULÜM.

S. . . . . Olağanüstü zulüm. (Bolu Beyi, Köroğlu'nu, boğazına taş ve elini, ayağını da yedi yerden zincirle bağlayarak döver. «Sadece Behçet Mahir rivayetinde var.»)

S. . . . . İftira. (Anka Bezirgân, Köroğlu'na iftira eder.)

Q. MÜKÂFATLAR VE CEZALAR.

Ferman vererek mükâfatlandırma. (Behçet Mahir ve Kaftancıoğlu'nda gördüğümüz bu motif bize ait olup millîdir. Bilebildiğimiz kadarıyla bu motif, Türk hikayeleri içerisinde de sadece Köroğlu Hikâyeleri'nde vardır.

Q. 416.2. Atın arkasına bağlayarak cezalandırma. (Köroğlu, Bolu Beyini, atın arkasına bağlayarak cezalandırır. «Sadece, Behçet Mahir rivayetinde vardır.»)

Suya atarak cezalandırma. (Bolu Beyi Köroğlu'nu, ırmağa atarak cezalandırır. Bu motif de millî olup, Köroğlu Hikayesine aittir.)

T. CİNSİYET.

T15. Bir görüşte aşık olma. (Dönek Hanım, Esebali'ye bir görüşte aşık olur. «Sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.»)

Kaçırma suretiyle evlenme. (Esebali, Dönek Hanımı kaçırır ve daha sonra evlenir. Bu motif de, Türk hikaye ve masallarına ait olup millîdir.)

T145. Çok eşle evlenme.

T145.0.1 Birden fazla kadınla evlenme. (Köroğlu'nun iki hanımı vardır.)

T566. Müzmin bekârlık. (Köroğlu'nun keleşlerinin büyük çoğunluğu bekârdır.)

V. DİN

Köroğlu Destanı'nda, Azerbaycan riveyetinin haricindeki bütün varyantlarda, dinî motifler çok zengindir. Azerbaycan riveyetinde her nedense, dinî motiflere çok az yer verilmiştir. Thompson, dünya masallarının motiflerini araştırırken Türk hikaye ve masallarını araştırmamıştır. Onun için Thompson'un Motif Index'inde dinî motifler (İslâmî olanlar) yoktur. Kısaca, şunu söylemek istiyoruz: Burada bulduğumuz motiflerin tamamı millî dir.

Azrail. (Dört büyük melekten birisi olan Azrail, Bolu Bey kolunun Behçet Mahir rivayetinde vardır. Diğer varyantlarda yoktur.)

Kader inancı. (Köroğlu ve çevresindekiler kadere inanırlar. Başlarında herhangi bir şey olursa, «Ne yapalım, kaderimiz böyle imiş.» diyerek kendilerini tesellli ederler. Bununla alâkalı motifi, M. H. Tahmasıp'ın rivayetinde bulmaktayız. Aynı motifin benzeri, Behçet Mahir'in rivayetinde vardır.)

Tek Tanrı inancı. (Bolu Bey kolunun Behçet Mahir rivayetinde, Tek Tanrı inancı kendisini açıkça göstermektedir. Köroğlu darda kaldığında sadece Yaradan'ından yardım diler. Bütün insanların sahibinin Cenab-ı Allah olduğunu, sahipsizliğin yine Allah'a mahsus olduğunu Behçet Mahir rivayetinde bulmaktayız. Köroğlu, Yaradan'ına o kadar inanmıştır ki Bolu Beyi ona «Rabb'ını seversen tutsaksın.» demesi üzerine elini bile kaldırmaz.)

Dört Halîfeden birisi olan Hz. Ali. (Bu motif, sadece Behçet Mahir rivayetinde yer alıp diğer rivayetlerde yoktur.)

Hadisler. (Temizlik imandan gelir.) (Behçet Hahir rivayetinde anlatıcı, Köroğlu'nun hususiyetlerinden bahsederken bazen Peygamberimizin sözlerinden de faydalanmıştır.)

Yardımcı din adamı (Derviş). (İstanbul Padişahına bir derviş yardım eder ve onun kimliğini bilir.)

Saz şairliği motifi. (Tamamiyle, Türk hikaye ve masallarına ait olan bir motiftir. Köroğlu Destanı'nın hemen hemen bütün varyantlarında ve kollarında Köroğlu, kişiliğini sazla bildirir. O kahramanlığını sazla ifade eder. Köroğlu'nun dışında onun keleşleri de kişiliklerini sazla bildirirler.)

Tesadüf suretiyle karşılaşma. (Esebali, tesadüfen Bolu Beyinin kahvesine gelir. Yine Esebali tesadüfen kendisiyle evleneceği kızın yanına varır. Bu motif de Türk halk hikayelerine aittir.)

W. KARAKTER ÖZELLİKLERİ.

W 45. Şeref (Köroğlu ve kollarındaki şahısların tamamı kahraman ve şerefli kişilerdir.)

W171. İkiyüzlülük.

(İkiyüzlü kişiler: Kara Gede, Vezir, Anka Bezirgân «Kaftancıoğlu Rivayeti».

Hoca Eziz, Mehter Murtuz «M. H. Tahmasıp Rivayeti».

Miğferci «Boratav Rivayeti».

Herhangi bir asker «Behçet Mahir Rivayeti».)

Z. FORMÜLİSTİK SAYILAR.

Z71. Formülistik sayılar.

Z71.1 Formülistik sayı (3). (3 paşa, 3 piyade, 3 gün «Behçet Mahir rivayeti»; 3 okka, 3 okka demir, 3 atlı «Kaftancıoğlu rivayeti»)

Z71.2 Formülistik sayı (4). (4 cariye «Behçet Mahir»; 4 harami «Kaftancıoğlu».)

Z71.5. Formülistik sayı (7). (7 yerden elin ve ayağın zincirle bağlanması, 7 sene kış, 7 yaşında çocuk (Esebali) «Behçet Mahir rivayeti»; 7 goyun, 72 batman unun çöreği «M. H. Tahmasıp rivayeti»; 7 batman düğün aşı, 7 tuluk şarap; 7 eyalet, 7 ferman «Kaftancıoğlu rivayeti»).

Z71.8. Formülistik sayı (12). (Padişah 12 kişi ile balkona çıkar. «Behçet Mahir»).

Z71. Formülistik sayı (14). (14 kementçi, 14 yaş «Behçet Mahir»).

Z71. Formülistik sayı (18). (18 yaş «Behçet Mahir»).

Z71.6. Formülistik sayı (9,99,999). (Köroğlu'nun 99 oyunu «Kaftancıoğlu rivayeti»; 999. Köroğlu'nun koçak sayısı, 1999. Köroğlu'nun koçak sayısı «Behçet Mahir rivayeti».)

Z71.12. Formülistik sayı (40).

Z71.12.0.1 40 gün mühlet isteme. (40 gün sonra, 40'da bir bac alma, 40 gün 40 gece toy düğün «Behçet Mahir»; 40 gün 40 gece eğlence, 40 gün 40 gece düğün, 40 yıllık dağda kalan aslan, 40 adım, 40 deve, 40 çadır, 40 kişinin çay içtiği cezve, 40 keleş, 40 başlı aslan, 40 kulaç, 40 lavaş, 40 yerden belin kırılması, 40 kişinin kaldırdığı taş «Kaftancıoğlu». Bunların dışında Behçet Mahir rivayetinde, Motif Index'te bulamadığımız şu sayılara rastlıyoruz: 101 sene idam cezasına çarptırılma, 10000 asker, 20000 piyade, 80000 piyade, 80000 süvari. Kaftancıoğlu rivayetinde ise 7000 altı, 1800 seçme yiğit, Boratav rivayetinde de 2 gün düğün yapma şeklinde formülistik sayılara rastlıyoruz.)

KAHRAMANLARIN MUKAYESESİ

a) **Şahıslar:** Bolu Bey kolunun dört varyantındaki şahısları mukayese ederken asıl olarak Behçet Mahir rivayetini alıp, önce varyantlarda ortak olan, daha sonra farklı olan kahramanlar üzerinde duracağız.

Köroğlu ve Bolu Beyi, dört varyantta da ortaktır.

Sultan Murat : İsim olarak sadece Behçet Mahir rivayetinde geçmekte diğerlerinde ise padişah olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kızıroğlu Mustafa Bey : Bu kahramana sadece, Behçet Mahir rivayetinde rastlıyoruz.

Köse (Köse Ken'an) : Dört varyantta da ortaktır. Ancak bazılarında «Köse» veya sadece «Köse Emmi» diye geçmektedir.

Esebali : Bu kahramanın adı, Kaftancıoğlu'nda «İsabali», Boratav'da «Edebali» olarak geçmektedir.

Dönek Hanım: Kaftancıoğlu'nda «Döne Sultan», M. H. Tahmasıp'ta «Dünya», Boratav'da da «Duna Hanım» olarak geçmektedir.

Lâla : Bu kahraman, sadece Behçet Mahir rivayetinde olup diğerlerinde yoktur.

Demircioğlu: Sadece, M. H. Tahmasıp ve Behçet Mahir rivayetlerinde vardır.

Ayvaz : Sadece, M. H. Tahmasıp ve Behçet Mahir rivayetlerinde vardır.

Han Nigâr : Dört rivayette de ortaktır.

Hurizat: Sadece Kaftancıoğlu rivayetinde vardır.

Deli Mehtar : Behçet Mahir rivayetinde olan bu kahraman M. H. Tahmasıp'ta «Deli Mehter» diye geçmektedir. Öbürlerinde yoktur.

Haramiler : Behçet Mahir'de 40 olan harami sayısı, Kaftancıoğlu'nda 4'tür. Diğer varyantlarda yoktur.

Sultan Murat askerlerinden birisi : Bu kahraman, Kaftancıoğlu rivayetinde «Kara Gede» dir.

Bunların dışında, sadece Behçet Mahir rivayetinde olan kahramanlar : Reyhan Arap, Niğdeli Geyik Ahmet, Bursalı Topal Dursun, Değirmen

Avurt, Firfirik Burun, Toz Kopartan, Tepe Delen, Deke Daşak, Abulobut, Davut oğlu Süleymen, Keloğlan, Derviş Bunlar ikinci derecede kahramanlardır.

Sadece Kaftancıoğlu'nda bulunan kahramanlar: Vezir, Anka Bezirgân, Mısır Valisi ve Çuhadar.

Sadece M. H. Tahmasıp rivayetinde bulunan kahramanlar: Gecer Ali, Hemze, Hoca Eziz, Âşık Cünun, Deli Hesen, Garabaş, Alemgulu Han.

Boratav rivayetinde hikayeler özet halinde verildiği için kahramanlar eksiktir.

b) Hayvanlar:

Kır at: Dört varyantta da ortaktır.

Alapaça at: Bu isim sadece Behçet Mahir rivayetinde, Kızıroğlu Mustafa Beyin atı olarak geçmektedir.

Küheylân: Esebali'nin bindiği yaşlı bir attır. Sadece Behçet Mahir'de vardır.

c) Âletler:

Kılıç: Dört varyantta da ortaktır.
Yay, ok, kalkan: Sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.
Saz: Dört varyantta da ortaktır.
Kamçı ve gürz: Sadece Behçet Mahir rivayetinde vardır.
Fincan: Behçet Mahir ve Kaftancıoğlu rivayetinde vardır.
Divit kalem: Sadece Kaftancıoğlu rivayetinde vardır.
Yatağan gılınç: Sadece Kaftancıoğlu rivayetinde vardır.
Mısrî gılınç: Sadece M. H. Tahmasıp rivayetinde vardır.
Şeşber: Sadece M. H. Tahmasıp rivayetinde vardır.

BOLU BEY KOLUNUN COĞRAFYASI

Bütün varyantlarda olduğu gibi, Behçet Mahir rivayetinde de Bolu Bey kolunun merkezi **Çamlıbel**'dir. Bu varyantta Esebali, Afganistan Türklerinden olan bir kahramandır. Kısaca Behçet Mahir rivayetinin coğrafyası, Afganistan'dan Bağdat'a; Bağdat'tan İstanbul'a olmak üzere geniş bir alanı kaplamaktadır. Anadolu içerisinde ise Akçadağ yaylaları, Tokat, Erzincan, Çırpıcı çayırları, Zile, Kemah dağları, Kemah dereleri ve İstanbul'dur.

Kaftancıoğlu rivayetinde ise coğrafî saha kuzeye değil güneye (Mısır'a) kaymıştır. Esebali, Köroğlu tarafından Mısır'dan getirilmiştir. Bunların haricinde, geçen yerler tamamiyle Anadolu sınırları içerisindedir. Çardaklı Çamlıbel (Merkez), Bozkule, İstanbul, Çamlıca, Sivas ve Erzurum'dur. Fermanın gönderildiği yerler ise Basra, Bağdat, Dağıstan, Şam, Mısır ve Yemen'dir.

M. H. Tahmasıp rivayetinde hikâyenin merkezi Erzincan'dır. Bu şehrin dışında ise İstanbul, Tokat, Erzincan, Kars Aggaya (Bolu civarı) gibi yerlerin ismi geçmektedir.

Boratav, Paris rivayetini özet halinde verdiği için coğrafî isimlere fazlaca tesadüf edilememiştir. Bu rivayette, İstanbul ve Çamlıbel'in ismi geçmektedir.

Üzerinde durduğumuz dört varyantta da ortak olan unsurlardan birisi de çadırdır. Türk milletinin hayatında önemli bir yer işgal ettiği gibi, destanında, hikâyesinde, şiirinde hatta romanında da mühim bir yer tutmaktadır. Çadırdan ilk anda, göçebeliğimizin izlerini düşünmek mümkündür. Ancak, Köroğlu konar-göçer birisi değildir. Onun yurdu bütün Köroğlu Hikâyelerinde Çamlıbel'dir.

Bolu Bey Kolunda kadın kahramanlardan fazlaca söz edilmemiştir. Burada sadece, Nigâr Hanım ve Perizat (Hurizat)'tan bahsedilmiştir. Bunun dışında, hikâye içerisinde Döne (Dünya, Duna, Dönek) Hanımın çevresinde Esebali ile devam eden bir aşk hikâyesi vardır. Yalnız şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki bu kolda geçen üç kadın kahraman Türk milletinin bütün hususiyetlerini göstermektedir. Bu kadınlar merttir, dürüsttür, güzeldir ve darda kalanların imdadına yetişmektedir.

Netice itibariyle, üç kıtada at oynatan ecdadımızın yadigârı olan Köroğlu Hikâyeleri bugün bütün dünya Türklüğü arasında tanınmakta, okunmakta ve hatta piyes haline getirilerek sahneye konulmaktadır. Bugün, İran Azerbaycan'ında, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde kalan Türk Cumhuriyetlerinde, Kerkük, Musul, Kıbrıs, Batı Trakya ve Yugoslavya'da yaşayan Türkler tarafından anlatılmaktadır. Temennimiz buralardaki hikâyelerin zaman kaybedilmeden derlenmesi ve yazıya geçirilmesidir.

Motif bölümünde de görüldüğü gibi, bu tür hikâyelerdeki Türklere ait yeni motiflerin tesbiti, dünya edebiyatı içerisindeki yerimizi açık bir şekilde ortaya çıkaracaktır.

KÖROĞLU DESTANINDA LİRİK ve EPİK UNSURLAR

Dr. Müjgân CUNBUR *

Köroğlu destanı, yüzyıllar boyu Anadolu'da ve dış Türk illerinde yer yer manzum deyişlerle süslenmis bir halk hikâyesi olarak söylenegelmiştir. Çeşitli kollar halinde anlatılan bu hikâyeye, çoğu yiğitleme ve koçaklama biçimli koşma ve türkülerden oluşan manzum deyişler, nesir kısımlardaki söyleniş tarzı, bir destan havası ve niteliği kazandırır. Köroğlu destanı geçen yüzyıllarda kısaltılarak yazıya geçirilmiş, birkaç kere de taşbaskısı olarak basılmıştır. Bu taşbasmalardan görebildiğim bir tanesi 1302 H. (1886) tarihli olup 15 sayfalık bir kitapcıktır. «**Meşhur Köroğlu = Köroğlu Hikâyesi**» adı altında yayınlanmıştır.

Bu ve benzeri baskılarda pek çok yanlış bulunduğundan doğru bir metin elde etme çalışmalarına daha 1315 H. (1899) yılında başlanmış, S.T.H. rumuzunu kullanan bir kimse yanlışları düzeltip biraz da metni genişleterek 48 sayfa halinde eski ve meraklı bir hikâye tanıtımıyla «**Köroğlu Hikâyesi**» adı altında yayınlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Köroğlu destanı çeşitli kişilerce türlü şekillerde defalarca bastırılmıştır. Bunlardan bir kısmı halk için hazırlanmış olup Muharrem Zeki Korgunal, Daniş Remzi Korok, Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, İlhan Başgöz, Selâmi Münir Yurdatap, Murat Sertoğlu, Yaşar Köksal tarafından yayınlanmışlardır. Maarif Kitaphanesinin «**Köroğlu ve Selma**», «**Tam ve Tekmil Köroğlu**» adıyla çıkardığı ve dört basımını yaptığı yayınla C.B. rumuzuyla «**Tam Köroğlu**» adı altında basılanı da yukarıda anılan halk yayınlarına katabiliriz.

Destanı, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu iki ciltlik hacimli bir roman haline getirip 1928'de bastırılmıştır. Bu tarzda diğer bir roman Mehmet Seyda'nın kaleminden çıkmış olup 1969'da basılmıştır.

Değerli şair Ahmet Kudsi Tecer «**Koçyiğit Köroğlu**»nu dramatize edip tiyatromuza ölmez bir eser kazandırmıştır. Destandan ikinci bir tiyatro eserini de Muharrem Gürses kaleme almıştır. Selâhaddin Batu, müziğini Ahmed Adanan Saygun'un yaptığı üç perde dokuz sahnelik bir operanın librettosunu yazmıştır.

(*) Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Müdür Vekili.

İbrahim Zeki Burdurlu Köroğlu destanını bir kitapçık halinde yayınladıktan başka **«Üç destan»** adı altında Oğuz Kağan ve Karacaoğlanla birlikte bir kez daha yazmıştır. Orhan Ural'ın yine **«Üç destan»** adlı eserinde «Oğuz Kağan, Ergenekon»la birlikte Köroğlu'nu da ele almıştır.

Yaşar Kemal Göğceli «**Üç Anadolu Efsanesi**»nden biri olarak Karacaoğlan ve Ağrıdağı efsaneleri yanında Köroğlu'nu da eserine almıştır.

Destan üzerinde ilk ilmî çalışmayı Prof. Pertev Nailî Bortav 1931' de yapmış, sonra da destanın özetiyle birlikte içindeki manzum parçaların çoğunu **«İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi»**nde yayınlamıştır. Köroğlu destanındaki şiirler Köprülü'nün «Saz Şairleri» antolojisiyle, İlhan Başgöz'ün **«İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi»**nde de yer almışlardır.

Ferruh Arsunar'ın 1963'te Türkiye İş Bankası yayınları içinde çıkan **«Köroğlu»**su manzum deyişlerin notalarını da içine almasıyla dikkati çeker.

Bilindiği gibi Prof. Mehmet Kaplan'la Doç. Mehmet Akalın ve Muhan Bali'nin 1973'te yayınladıkları **«Köroğlu Destanı»** Behçet Mahir'den derlenmiştir. Derlendiği şekliyle düzeltme yapılmadan yayınlanmış folklor araştırmaları için bir kaynak eserdir.

Hiç kuşkusuz, halk edebiyatında Köroğlu'nun açtığı şiir çığırının en sadık izleyicisi Dadaloğlu'dur. İşte merhum Cahit Öztelli ile Haşim Nezihi Okay Köroğlu'nun deyişleriyle Dadaloğlu'nunkilerini bir kapak içinde toplamışlardır. Her iki yayında da Köroğlu'nun deyişlerinin oldukça düzeltildiği görülmektedir.

Naki Tezel destanın İstanbul rivayetini **«Köroğlu Masalı»** adıyla yayınlamıştır. Antep rivayetini ise geçen yıl Hüseyin Bayaz, Karacan Yayınları arasında çıkarmıştır.

Nihayet bunlara Tahir Kutsi Makal'in Toker Yayınları arasında çıkan eseriyle, E. Özgenç'in derleyip Çam Yayınları'nca bastırılan **«Tam Köroğlu, hayatı ve bütün şiirleri»** adlı kitabını ve Hasan Yiğit'in Oda Yayınları tarafından yayınlanan **«Köroğlu»** adlı resimli eserini katabiliriz.

İkinci yenilerden İlhan Berk'in **«Köroğlu»**su ise şairine özgü şiirleri içine alan bir kitapçıktır.

Bu bildirinin hazırlanışı sırasında adlarını andığımız bu yayınlar gözden geçirilmiş, ancak özellikle manzum parçalarda büyük değişikliklerle karşılaşılmıştır. İlerde asıl konuya girildiğinde birbirine çok yakın

ve benzer yayınlarda bile ne denli farklılıklar bulunduğunu bir iki örnekle göstermeye çalışacağız.

Metindeki değişiklikler ise daha Köroğlu'nun babasının adında başlar, bu ad kimi yerde **Deli Yusuf**, kimi yayında da **Ürüşen Baba**'dır. Köroğlu'nun adı kimi eserde **Ruşen Ali**, Behçet Mahir'den derlenen de sadece **Ali**'dir.

Bu girişten maksat, ayrılan zamanı aşmamak üzere bildiriye sınırlanıp ve manzum parçalardan seçilerek alınan manzum parçalardaki farklılığı ve bunların çeşitli yayınlardan yararlanarak sunulduğunu bildirmek içindir.

Epik deyişler bakımından Köroğlu destanının halk edebiyatımızda başlıca kaynak olduğu, bir bakıma koçaklama türü şiir çığırının başlangıcı sayılması gerektiği bir gerçektir.

Köroğlu'nun en lirik olması gereken deyişlerinde bile yer yer destan havasının estiği hissedilir. İşte «**ana**»yı değerlendiren bir koçaklamadan iki dörtlük :

«Yiğit olan gümbür gümbür gürlesin
Yiğidi doğuran ana bin yaşa.
Ak gövdeden kızıl kanlar şorlasın
Yiğidi doğuran ana bin yaşa!..

Davlumbazlar yeğde yeğde vuranda,
Çarkacılar sağlı sollu dönende,
Eğri kılıç ak gövdeyi bölende,
Yiğidi doğuran ana bin yaşa..»

Köroğlu destanındaki lirik unsurlar arasında başı «**Sevgi**» çeker. Köroğlu'nun arkadaşlarına, eşine, diğer güzellere, oğluna, atına, sazına, yurduna ve nihayet tabiata karşı duyduğu sevgi, duyup da çoğunlukla bir destanî deyiş halinde dile getirdiği sevgi daha çok güzelleme türü şiirlerde göze çarpar.

Köroğlu bu güzellemelerde sanki yol kesip baç alan, kelle uçurup kan akıtan bir savaş eri değil, güzelleri görünce yüreği titreyen, kişiliği ve yiğitliğiyle de güzellerin kalplerini çarptıran bir gönül eridir. O'nun :

«Üç güzeller indi çaya
Cemalin benzettim aya»

mısralarıyla başlayan türküsünü okurken sanki karşımızda Karacaoğlan duruyor, sanırız. Bu deyişini :

«Köroğlu, neden titrersin,
Akıl baştan al gidersin,
Çamlıbel'de seyredersin,
Göğsün düğmele düğmele...»

dörtlüğüyle bitirirken Köroğlu güzeli kaçırıp Çamlıbel'e götürmeyi düşlemektedir.

Yine bu deyişinde:

«Çaya indi allı gelin
Al yanağı ballı gelin
Keten gömlek dallı gelin
Göğsün düğmele düğmele..»

diye allı geline seslenirken, diğer bir deyişinde O'nu «mavili»nin peşinde koşar görürüz:

«Kimisi pınar başında,
Kimisi yolun dışında,
Al geyen onbeş yaşında,
İlle mavili mavili.

Kimisi dağlarda gezer,
Kimisi incisin düzer,
Al geyen bağrımı ezer,
İlle mavili mavili.

Kimisi odun devşirir,
Kimisi kahvesin pişirir,
Al geyen aklım şaşırır,
İlle mavili mavili.

Köroğlu'm der ki n'olacak,
Takdir yerini bulacak,
Mavilim kaldı alacak,
İlle mavili mavili..»

Sonda, Köroğlu tapşırması olmasa, okuyan Karacaoğlan'ın bir deyişiyle karşılaştım diye düşünecektir. Destanî havanın duyulmadığı az bulunur Köroğlu deyişlerinden biridir bu lirik parça.. Sevdiğini yavru cerene benzettiği, keybedince perişan olup yollara düştüğü, bulamayınca dağlara sorup aradığı lirik türkü de yine nadir deyişlerinden biridir:

«Hey ağalar, behey beyler,
Yavrumu görmediniz mi,
Al karalı, mor sümbüllü,
Dağlar hiç görmediniz mi?

Aslı huridir sorana,
Boyu benzer dal fidana,
Cerana benzer cerana,
Dağlar hiç görmediniz mi?

Oturmuşlar oymak oymak,
Hiç olur mu yâre doymak,
Dili şeker lebi kaymak,
Dağlar hiç görmediniz mi?

Oturmuşlar hanım gibi,
Kına yakmış kanım gibi,
Yar yitirmiş benim gibi,
Dağlar hiç görmediniz mi?

Öğün Koç Köroğlu öğün,
Taşlar al bağrına döğün,
Bir yâr yitirdim ben bu gün,
Dağlar hiç görmediniz mi?»

Bir diğer deyişini ise **Şirin Döne** için yazmıştır, Köroğlu yayınlarında sıkça görülen, farklılığı oldukça az türkülerden biridir. Ferruh Arsunar eserine şöyle geçirmiştir:

«Selâm verdim selâm almaz,
Selâmıma salam seni.
Parasız pulsuz aşıkam,
Ben derdime alam seni»

Tahir Kutsi'de son iki mısra şöyledir:

«Akçasız pulsuz âşıkım,
Nasıl benim kılam seni.»

Tahir Kutsi neşrindeki şu dörtlük Arsunar'ınkinde yoktur:

«Hupluğuna yok bahana,
Gözlerin benzer şahana,
Namın çıkmıştır cihana,
Bilir cümle âlem seni»

Şu dörtlük her ikisinde de aynıdır:

«Nazlım salınır gezersin,
Dertli bağrımı ezersin,
Beyaz kâğıda benzersin,
Yazar m'ola kalem seni.»

Daha sonra gelen iki dörtlüğü Ferruh Arsunar:

«Hazinem kapısın açam,
Cümle malım dökem saçam,
Çare budur alam kaçam,
Böyle bilsin bilen seni.

Gonca güller gibi harsın,
Bülbüller gibi de zarsın,
Koç Yiğit Köroğlu'na ayarsın,
Böyle yazmış kalem seni.»

şeklinde kaymetmiş, Tahir Kutsi de ise şu şekilde alınmıştır:

«Malım yok ki dökem saçam,
Hazinem yok ağzın açam,
Çarem budur alam kaçam,
Hep yanımda bulam seni.

Yeni bahçemin narısın,
Kırmızı gülden arısın,
Koç Köroğlu'nun yârısın,
Böyle misin bilem seni.»

Köroğlu'nun sevgi şiirleri arasında denilebilir ki en güzelleri Kır atı için söyledikleridir. Eski Türk geleneği bu konuda Köroğlu destanında en canlı şekliyle yaşar. Yiğit için bilinir ki vazgeçilmez üç değerli nesne vardır: Atı, avratı ve yurdu. İşte kır at türküsü:

«Gözünü sevdiğim Kır-at,
Sana uzun yol olaydı,
Şöyle elek, selesi sık,
Boynu selvi dal olaydı.

Fanisin hey dünya fani,
Esirin eyledin beni
Yüzdürmeye Kır-at seni,
Tuna gibi sel olaydı.

Neslin Düldül, aslın Kır-at,
Üstünde alınır murat,
Dal boyunda çifte kanat,
Başındaki tel olaydı.

Düldül'e benzettim donun,
Düşmana uğrattım yolun,
Sözüne durmağa senin,
Kamber gibi kul olaydı.

Söyle hey Köroğlu söyle,
Kır-atın methini eyle,
Düşmanı kıracak yerde,
Boz bulanık sel olaydı.»

Kır-at onun için sadece binilecek bir hayvan değildir. Bir dost, bir arkadaştır. Bazı deyişlerinde Köroğlu'nun kır-atıyla konuştuğunu duyarız. İşte kır-at için söylediği bir güzelleme:

«Yel gibi uçarsın kanat mı taktın?
Hey doruca donlu yaman Kır-atım.
Beni hasretinle nasıl da yaktın,
Hey doruca donlu benli Kır'atım.

Keklik sekişlisin, ceylan bakışlım,
Su gibi kaynarsın ırmak akışlım,
Ne tatlı kişnersin inciden dişlim,
Hey doruca donlu benli Kır-atım.

Kulağın kirişte, bekledin yolum,
Şaşırmam ben gayri sağ ile solum,
Bizi olsa olsa ayırır ölüm,
Hey doruca donlu benli Kır-atım.

Binbir küheylana seni değişmem,
Beni tanımana ben asla şaşmam,
Köroğlu, bir daha hileye düşmem,
Hey doruca donlu benli Kır-atım.»

Denilebilir ki bu koşma gibi bir güzellemeyi Köroğlu sevdiği, ardına düştüğü, hattâ kaçırıp Çamlıbel'e getirdiği güzeller için söylememiştir.

«Kır-at der ki cümlenizin başıyım,
Elde gezdirirler gönül kuşuyum.»

diye başlayan koşmada Köroğlu, al, yağız ve kula atları kendi ağızlarından över. Çamlıbel, Sümbüllü pınar, Bolu çevresi Köroğlu'nun yurdudur; yuvasının bulunduğu, ayrılığına dayanamadığı yerlerdir. Deyişlerinde oralardan sevgiyle söz eder; binbir tabiat güzelliklerini sıralar. Ve bu deyişler hiç kuşkusuz halk edebiyatımızın en güzel pastoral şiirleri arasında yer alır. Dağlarına sevgisini anlatan, çok bilinen bir parçasını örnek olarak alalım. Dağlar Köroğlu için hem barınak hem de dayanaktır.

Hemen Mevlâ ile sana dayandım,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.
Yoktur senden gayri kolum kanadım,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.

Sana derim sana hey ulu yaylam,
Meğer başım alam ilinden gidem,
Okum senden yayım sendendir cıdam,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.

Yüce yüce tepesinden yol aşan,
Gitmez oldu gönlümüzden endişen,
Mürüvvetsiz beyden yeğdir dört köşen,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.

Hep sınadım Osmanlı'nın alını,
Bulamadım hergiz gönlüm alanı,
Anıcağız sevdiğimin halını,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.

Köroğlu der, tepelerden bakarım,
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim,
Bunca yıldır hasretini çekerim,
Arkam sensin kal'em sensin dağlar hey.»

Köroğlu atıyla, sevdikleriyle, dağlarıyla ayrılıp kopmaz bir bütündür. Çamlıbel'i öğen koşmasından da bir dörtlük okuyalım:

«Çayırlanır, çimenlenir göllerin,
Kan bulanık taşkın akar sellerin,
Çoktur senin eğlenecek yerlerin,
Bizim iller Çamlıbeller aşk olsun.»

Deyişlerinin bazılarında onu bitip tükenmeyen bir sıla özlemi içinde buluruz. Bazen bu hasret bir mısra içine sığdırılıvermiştir. İşte «Bineyim atıma ineyim Kozan'a» diye başlayan koşmadaki

«Koç yiğitler hep arzular sılasın»

uzun bir sıla destanının ifadesini beş kelimeye yükleyip dile getirmektedir.

Köroğlu'nun dostlarına ve bu dostlar için duyduğu sevgiye gelince, karşımızda bitip tükenmez bir vefa duygusu çıkıverir.

Bu dostlar arasında başı, küçücükten babasının yanından alıp kaçırdığı, oğlu gibi sevip büyüttüğü, kendine uygun yiğitlikle yetiştirdiği Ayvaz gelir. Şu deyişini Ayvaz'ı kaçırırken söylemiştir:

«Ayvaz sensin kır-atımı ılgar ılgar yürüden,
Yağ koymayıp yüreğimde eriden,
Gelir kasap baban belki geriden,

Başı pürdesekli Ayvaz'ım ağlama.
Ağlayıp da beni yoldan eğleme.»

beşliğiyle başlayan deyişteki:

Ayvaz sensin tebdillerim şaşırdan,
Merhemleyip yarelerim pişiren,
Ayvaz seni Çamlıbel'e düşürem,

Başı pürdesekli Ayvaz'ım ağlama.
Ağlayıp da beni yoldan eğleme.»

yalvarışıyla sürdürülen şiir bir dostluğun başlangıcıdır. Ayvaz'dan bir ayrılıştan sonraki kavuşmanın getirdiği sevinci şu deyişte buluruz:

«Göründü beyler, paşalar,
Görünce düşman şaşalar,
Dağdaki orman meşeler,
Yol verim Ayvaz'ım geliyor.

Bizim yaylanın yiğidi,
Belinde gümüş dividi,
Yaylanın servi söğüdü,
Esinin Ayvaz'ım geliyor.

Bizim yaylanın firezi,
Şekerden tatlı kirazı,
Gökteki ülker terazi,
Aşmayın Ayvaz'ın geliyor.»

Sanki bu sevince bütün tabiat ve tabiattaki bütün güzellikler ortak edilmiştir:

«Bizim yaylanın uşağı,
Bellerinde şal kuşağı,
Yaylanın elvan çiçeği,
Kokuşun Ayvaz'ım geliyor.

Köroğlu'm der ki ovalar,
Atlılar ceren kovalar,
Sarp duran yüksek kayalar,
Yasılın Ayvaz'ım geliyor.»

Bu şiiri de biraz değişik yayımlayan Tahir Kutsi'de şu eklenti dört lükler vardır:

«Yol verin dumanlı dağlar,
Aşmaya Ayvaz geliyor,
Çağlasın soğuk pınarlar,
İçmeye Ayvaz geliyor.

Bu dağlarda biten güller,
Kokusu lâl eder güller,
Dalından cüda bülbüller,
Ötüşün Ayvaz geliyor.

Bizim yaylalar oluklu,
Akan suları balıklı,
Al valalı mor belikli,
Kız gerek Ayvaz geliyor.»

Yalnız Ayvaz değildir, Köroğlu'nun dostu. Diğer arkadaşları arasında **Demircioğlu, Köse Kenan, Dağıstanlı Hasan, Hoylu Bey, Deli Hasan, Koca Arap, Bıyıklı Yusuf, Kiziroğlu Mustafa Bey**'in adları anılabilir. Bunlardan yalnız ikisini dile getiren iki dörtlük sunalım:

«Yine yiğitlerim düştü yadıma,
Ağalar ağası yanımda gerek.
Bir büküşte yedi geyim nal kıran,
Koçak Demircioğlu'm yanımda gerek.

Padişah suratlım kolu beratlım,
Çentiyan kılıçlım, desti kuvvetlim,
Böbür arslan huylum, kaplan sıfatlım,
Köse Kenan Emmim yanımda gerek.»

Bu dostlarla Köroğlu'nun bir savaşa girişi, deyişlerinden birinde şöyle dile getirilir:

«Ayvaz benim senden yana,
Kurban olam şirin cana,
Sağda duran Köse Kenan,

Vur diyen de vurmaz mısın?
kır diyen de kırmaz mısın?

Ayvaz'ın kolları bağlı,
Ciğerciğim od'a dağlı,
Sol taraftan Demirc'oğlu

Vur diyen de vurmaz mısın?
Kır diyen de kırmaz mısın?»

Destandaki bazı şiirler çaresizliğin ifadesi olarak görülebilir. Ancak bunlar çoğunlukla bir savaş hilesini gizleyen yalvarışlardır. Örnek olarak Köroğlu'nun babası Deli Yusuf'un Reyhan Arab'a karşı söylediği, «Yiğitler olmaz densiz» diye başlayan, «kıyma bize, incitme, gel yapma» diye yalvardığı deyiş gerçekte bir aldatmacadır. Reyhan Arap yaklaştığı zaman görülecektir ki Deli Yusuf yenine sakladığı taşı fırlatıp atacaktır.

Yine Deli Yusuf'un:

«Deli Yusuf'um söylüyorum sözüm,
Yaralıdır sinem, haraptır özüm,
Kırat yoluna verdim bu iki gözüm,
Adam olup ata binen olmalı.»

Birkaç deyişte Köroğlu'yu eşine yalvarırken buluruz:

«Döne bahçende kokuşuvor güller,
Gül dallarında ötüyor bülbüller,
Koç Köroğlu sana bunları söyler,
Döne vakit oldu gel de gidelim.»

Yalnız Döne'ye değil, sazını onartacağı ustaya da yalvarır:

«Bağdat'tan Basra'yı dolandım geldim,
Dolanı dolanı ben seni buldum,
Bir meraka kırdım sazımı geldim,
Ustam kurban olayım yap bu sazı,

Bağdat'tan Basra'ya gider yolumuz,
Böyle olursa neye varır halımız,
Hasan yolu bilmez Döne yalınız,
Usta kurban olam yap bu sazı.»

Usta biraz daha yapmam diye nazlanınca, Köroğlu bu sefer kızıp tehdide başlar:

«Koç Kör'ün oğluyam Çamlıbel beklerim,
Dolanıp gelirim yedi kerre yoklarım,
Şimdi eğri kılıncınan seni haklarım,
Ulan köpek çabuk kayır benim sazımı.

İşte Ayvaz'a yalvarışı:

«Son selâmımdır Ayvaz gel dadıma,
Koç arslanım tez gelsin imdadıma,
Köroğlu'm çağırır öz evlâdına,
Şimdi oğlum Ayvaz yanımda gerek.»

Kimi yerde bir hüzün şiire hakim olur:

«Sezdim oğlum gelişinden,
Melil mahzun yürüşünden,
Tek tek yavaş basışından,
Yolun eğridir besbelli.»

«Bahçende bülbüller ötmez,
Güller bülbüle eş midir?
Bu meclisin tadı gelmez,
Karagöz'ün yaş mı nedir?

Köroğlu'nun hüzün ve umutsuzluğu geçicidir:

«Bu dağlarda nice meyvalar biter,
Dallarında şeyda bülbüller öter,
Bu dağlarda yiğit arslanlar yatar,
Arslan yatağında arslan olmalı.»

diye kükrediği bir deyişinde büyük bir inancı da dile getirir:

«Yardım eder Allah bu dağda bize.»

Destandaki lirik parçalardan bir kısmını ağıtlar oluşturur. Bu tür deyişlere bir örnek olarak:

«Dillerim çekilsin,çabuk söyledim,
Eli ile evin yıkan ben oldum.
Bu zalim feleğe neyledim nettim,
Eli ile evi yıkan ben oldum.»

dörtlüğüyle başlayan ve

Bu zalim feleğin bana kastı ne?
Selâm söylen yaranıma dostuma,
Demircioğlu çıksın postuma,
Eli ile evi yıkan ben oldum.»

diye devam eden ve

«Köroğlu demeyin, artık adıma,
Gökte melek dayanmaz feryadıma,
Hiç adam kıyar mı öz evlâdıma,
Eli ile evi yıkan ben oldum.»

Bu öz evlâd Döne'ye iftiharla gösterdiği Ayvaz'dır:

«Döne seyreyle Ayvaz'ı,
Sim bilekli o zorbazı,
Çılbatmış kara yağızı,
Gelir gürleyi gürleyi,

Döne Ayvaz bunun adı,
Geldi bu meydanın tadı,
Köroğlu'nun bir evlâdı,
Gelir zorlayı zorlayı.»

Evet, Köroğlu evlât sevgisi ve acısını da bu deyişlerinde anlatmaktadır.

Köroğlu bu, kimi şiirinde:

«Gayre bakma yüzün göster,
Ben günlümü bilmez miyim?
Günde padişahlık ister,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Şahinleyin yüksek uçar,
Kapan gibi kanlar saçar,
Gökte buluttan nem kapar,
Ben gönlümü bilmez miyim?

Köroğlu der giden gelmez,
Bir yaram vardır onulmaz,
Attan, civandan ayrılmaz,
Ben gönlümü bilmez miyim?»

diyerek gönlünden şikayet edip yakınan Köroğlu gün gelir kocar ve kocalığını şöyle ifade eder:

«Köroğlu der farıdım,
İhtiyar oldum çürüdüm,
At yoruldu ben yoruldum,
Güzel bindiri bindiri.»

Bu dörtlükle de yetinmez

«Erzurum'dan at kaçırdım,
Kocadım, vakti geçirdim,
Demir zırhtan ok geçirdim,
Kocadım Ayvaz kocadım.

Çamdan çama su kaçırdım,
Cümle âleme içirdim,
Sinemi serden geçirdim,
Kocadım Ayvaz kocadım.»

diyerek kocalığı üzerine bir türkü yakar.

Sanki bunları diyen ömrünü savaşta kargışta geçiren adam değildir. Yine de O,

«Tüfek icat oldu mertlik bozuldu,
Eğri kılıç kında paslanmalıdır.»

diye eski yiğitlik geleneğinin bozuluşundan üzülüp yakınan,

«Göz pınarlarımızda kuruttuk yaşı,
Başa yastık yaptık sivrice taşı.»

diyen, bin bir zorluğa göz yaşını içine akıtarak dayanan insandır.

Köroğlu destanında lirik unsurlar vardır. Ama yüzyılların yıpratmasına dayanan deyişler:

«Tan yeri atmadan şafak sökende,
Düşmanın üstüne hörelenmeli.»

«Ay yansın ağalar güneş tutulsun,
Parladı parladı çalın kılıcı.»

«Köroğlu'yam dört bucağı gezmişem,
Nice nice alayları bozmuşam,
Bin kelleyi bir cıdaya dizmişem,
İnan üçten, beşten geri değilem.»

«Palamız keskindir keçeyi deler,
Naramız dağları ikiye böler.»

deyişleriyle şiirimizde anılan yiğitlik, mertlik sembolüdür.

Lirizmin destanlaştığı bir koşmayla sözümüzü bağlayalım:

«Yavru şahin avun almış uçuyor,
Elinden avını alanlar gelsin,
Kır atın üstünde arslan geçiyor,
Kızarmış gözleri dolanlar gelsin.

Koşan arslan gibi bindim atıma,
Hiç kimse ulaşmaz benim katıma,
Ben güzel Döne'yi aldım terkime,
Elimden almayı umanlar gelsin.

Atım, ha, Kır'atım! Arslan bileklim,
Şahin bakışlı da harbi kulaklım,
Köroğlu'nu dersen çatal yüreklim,
Topuzun altına dalanlar gelsin.»

Evet sonuç olarak denilebilir ki, Köroğlu destanında lirizmle destanî unsurlar yanyana, içiçedir. Destandaki bu lirik ve epik nitelikler, aynı zamanda eşsiz bir tabiat güzelliği içinde ifade olunmuştur. Destanın yüzyıllar boyu, çok geniş bir alanda yayılarak yaşaması bu üç unsurdan gücünü almasındadır. Köroğlu deyişlerinde insanı coşturan yiğitlemeler yanında içlere işleyen bir lirizm, gözleri okşayan bir tabiat güzelliğiyle bütünleşmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Arsunar, Ferruh: *Köroğlu.* Ankara 1963. 272 S. «T. İş Bankası Yayınları»

Batu, Selâhaddin: *Köroğlu, üç perde, dokuz sahnelik opera, libretto.* Müzik: Ahmet Adnan Saygun. İstanbul 1978 Yenilik Basımevi. 78 S.

Bayaz, Hüseyin: *Köroğlu Antep Rivayeti.* İstanbul 1981 Karacan Yayınları. 358 S.

Berk, İlhan: *Köroğlu.* Ankara 1955. 41 S. «Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Kitapları, Şiir Özel Baskıları: 2»

Boratav, Pertev Nailî: *Köroğlu Destanı.* İstanbul 1931 Evkaf Matbaası. X+256+15 S. «Türk Halk Hikâyelerine ve Saz Şairlerine ait Metinler ve Tetkikler: IV»

Burdurlu, İbrahim Zeki: *Köroğlu Destanı.* İzmir 1965 48 S.

Burdurlu, İbrahim Zeki: *Üç Destan (Oğuz Kağan, Köroğlu, Karacaoğlan).* İzmir 1969 Karınca Matbaacılık. 95 S.

C. B.: Tam *Köroğlu.* İstanbul 1970 Halk Kitapçılık. 87 S.

Göğceli, Yaşar Kemal: *Üç Anadolu Efsanesi.* İstanbul 1967 Ararat Yayınevi 1-103 S.

Gürses, Muharrem: *Köroğlu, Millî tarihî piyes,* İstanbul 1945 Ölmez Eserler Yayınevi. 36. S.

Kaplan, Prof. Dr. Mehmet-Dr. Mehmet Akalın-Dr. Muhan Bali: *Köroğlu Destanı.* Ankara 1973 Sevinç Matbaası. 615 S. «Atatürk Üniversitesi Yayınları: 314»

Korgunal, Muharrem Zeki: *Köroğlu.* İstanbul 1931. 33 S.

Korok, Daniş Remzi: *Köroğlu.* İstanbul 1937. 16 S.

Köroğlu Hikayesi. (Yanlışlarını düzelten): S. T. H. İstanbul 1341 Kitaphane-i Sudî. 48 S.

Köroğlu. Hazırlayan: İlhan Başgöz. Ankara 1957 Emek-Yayınevi. 15 S.

Köroğlu. Hazırlayan: Yaşar Köksal. İstanbul 1959 Köksal Neşriyat Yurdu 15 S.

Köroğlu Masalı, İstanbul Rivayeti, Tesbit eden: Naki Tezel. İstanbul 1939 Arkadaş Basımevi. 52 S. «İstanbul-Eminönü Halkevi Neşriyatı»

Köroğlu ve Dadaloğlu. Hazırlayan: Cahit Öztelli. İstanbul 1962 Varlık Yayınları, 119 S. «Türk Klasikleri: 11»

Köroğlu ve Dadaloğlu. Haz. Haşim Nezihi Okay. İstanbul 1971 May Yayınları. 1-107 S. «Genel Kültür Kitapları: 4»

Köroğlu ile Selma. İstanbul 1959 Maarif Kitaphanesi. 48 S.

Makal, Tahir Kutsi: *Köroğlu,* İstanbul 1975 Toker Yayınları. 132 S.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik: *Köroğlu,* İstanbul 1930 İkbal Kitabevi. 64 S.

Sertoğlu, Murat: *Meşhur Halk Kahramanı Köroğlu.* 10. Basım. İstanbul 1974 Bolayır Yayınevi. 160 S.

Seyda, Mehmet: *Köroğlu Destanı.* İstanbul 1969 Altın Kitaplar Yayınevi. 282 S.

Tam Köroğlu. Hayatı ve Bütün Şiirleri. Derleyen: E. Özgenç. İstanbul 1976 Çam Yayınları, 199 S.

Tam ve Tekmil Köroğlu. İstanbul 1974 Maarif Kitaphanesi. 112 S.

Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif: *Köroğlu.* İstanbul 1928 Hüsn-i Tabiat Matbaası. 471+191 S. resimli.

Ural, Orhan: *Üç Destan,* Ankara 1971 Türk Dil Kurumu Yayını.

Yiğit, Hasan: *Köroğlu.* İstanbul 1981 Oda Yayınları. 95 S.

Yurdatap, Selâmi Münir: *Resimli Köroğlu.* İstanbul. 175 S.

Yurdatap, Selâmi Münir: *Tam Köroğlu Hikâyesi.* İstanbul 1966 Halk Kitapçılık. 48 S.

KÖROĞLU'NUN YAŞADIĞI ASIRDA BOLU'NUN SİYASÎ DURUMU (XVI. - XVIII. YÜZYILLAR)

Doç. Dr. Enver KONUKÇU *

Destan kahramanlarından olan K ö r o ğ l u'nun memleketi Bolu' dur. Kuzey - batı Anadolunun eski ve önemli yerleşme merkezlerinden olan şehir, adını Bizans devresindeki Klaudiopolis (Klaudius Şehri) in son kısmından yâni «polis» (: şehir) den almış, sonraları halk arasında Bolı, Boli ve Bolu diye söylenmiştir. Mes'ud'un Ankara meliki olmasından az önce, II. Kılıç Arslan (1155-1192)'ın Selçuklu kuvvetleri, 1177'de bu kale önlerinde görünerek, kısa bir müddet kuşatmışlardır. Ancak, Myriokephalon Meydan Savaşı mağlubu Manuel Komnenos, burada kendi şerefini iâde edecek küçük bir başarı kazanabilmiştir. Melik Mes'ud, Bolu' nun doğusunda yeni fetihlerde bulunmuş, Paphlagonia (Kastamonu Bölgesi) ile Bithynia arasındaki hudud şehirlerinden ve kalelerinden Dadybra (Safranbolu) yı kuşatarak, ele geçirmiş ve Türk göçmenler iskân ettirmiştir. Bizans kaynaklarında, bu tarihten sonra Bolu tarihi hakkında pek az bilgilere raslanırken, Selçuklu kaynaklarında da aynı durum göze çarpmaktadır. Bolu, Kastamonu havalisinden batıya doğru yayılan Türkler tarafından, Moğol istilâsından az önce iskân edilmeye başlandı. Gerede, Mengen, Köroğlu Dağları ve Bolu çevresi Oğuz kabileler birliğine dahil bir çok Türkmen gruplarının yeni vatanı olurken, Mudurnu istikâmetinde de Sakarya vadisine doğru yeni yayılışlar görülmüştür. Ancak bunları tarihî olarak takib etmek oldukça zordur. Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra, Bizans kroniklerinin pek az bilgi verdiği Amurios Oğulları (Umur Hanlılar?) bu havaliye hakim oldular. Osmanlı ve Candar Beylikleri arasında kalan Amurios Oğullarının yerini, Göynük, Bolu ve Gerede'de küçük beyler almışlardır ki, bunların askeri kuvvetleri 3000 - 5000 atlıyı geçmiyordu. İbn Battuta, 1333'deki seyâhati esnasında Bolu'da, misâfirliklerini övdüğü A h i l e r i, Gerede'de ise, Candaroğlu, Safranbolu veya B o r l ı hakimi Ali Bey ile komşu olan Şah Bey'den bahseder ki, Mesâlik el-Ebsar'da bu şahsın adı Şâhin Bey olarak geçmektedir. Yine bu kaynakta raslanan Bolu hakkındaki kısa mâlûmat, diğer hiç bir kaynakta yoktur. El- Ö m e r î, «Bolu Sultanının ilidir. Burada medeni şehirlei

(*) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

yoktur. Köylerden müteşekkil, çayır ve mer'alarla uzayıp giden bir araziden ibârettir», malûmatını verdikten sonra, «Burası Germiyan ülkesi ile Süleyman Paşa ili arasında, yani Germiyan'ın doğusunda, Süleyman Paşa'nın batısındadır» diye bilgi vermektedir. Bolu ve çevresinin fethi, Osman Gazi zamanında başladı. Gerede'nin de ilhak edilmesi ile Orhan Gazi devrinde sona erdi. Bu fetihlerde, Osmanlılar ilk olarak Karadeniz'e kadar ilerlemişler, kesin olmamakla beraber, Karadeniz Ereğlisi varoşlarına kadar Bolu arazisini genişletmişlerdi. Konur Alp, Akçakoca ve Süleyman Paşa ile Sungur Bey, Bolu'nun fatihleri olarak tarihe geçmiştir. Batıda kalan Göynük, Akyazı, Mudurnu ve Tuz Pazarı ovasında Prusias pros Hypios Bizans tekfurlarından alınmıştır. Bolu'nun ise, İbn Battuta'nın zikrettiği Ahilerden yahut El-Ömeri'nin bahsettiği Bolu Sultanlığından alınmış olması muhtemeldir. Üç asır kadar sonra, Evliya Çelebi Bolu'da şehrin fatihi hakkında bazı bilgiler edinmiş ve seyahatnamesinde işâret etmiştir. Osmanlı Kaynaklarının yazdığı Bolu fatihi Konur Alp'ten hiç bahsetmeyen Evliya Çelebi, «burası Osmancık zamanında Sunkur Bay Şemsî adlı kahramanın eliyle fethedilmiştir» diye malûmat nakletmektedir. Bolu'nun ilk fetihten sonraki tarihi karanlıktır. Yıldırım Bayezid zamanında Candaroğullarına karşı yürütülen savaşlarda Kastamonu ve hudud bölgesine yakın olmasından dolayı ehemmiyet kazanmıştır. Bu devrede başta Göynük, Mudurnu, Bolu ve Gerede olmak üzere bir çok yerde Sultanın emri ile bir hayli cami, hamam, medrese ve hayır eserleri yapılmış olup, bunlara dair kayıdlara vakıf defterlerinde raslanılmaktadır. Timur hadisesinden sonra ve fetret devrinde Bolu'da şehzadelerin nüfuz mücâdelesi için birbirlerine rakip oldukları görülmektedir. Çelebi Mehmed bir müddet Bolu civarında, dağlarda ikâmet ederek gelişen hadiseleri takibetmiştir. II. Murad, Fatih Sultan Mehmed zamanlarında Bolu devamlı gelişme gösteren bir Türk kasabası olmuş, İsfendiyaroğullarının devlet topraklarına ilhakından sonra sükûnet havasına kavuşmuştur.

BOLU SANCAĞI

Köroğlu hadisesi dolayısiyle merkezden gönderilen emirnâmelerde «Bolu Sancağı» tabiri sık sık geçmektedir. Şimdi XVII. yy'a kadar, bu sancağın geçmişinden kısaca bahsetmek istiyorum; Bolu'nun üzerinde bulunduğu arazi, eskiden yâni Bizanslılar zamanında Bithynia olarak isimlendirilmektedir. Orhan Gazi'ye yardımcı olan ve babasının silâh arkadaşlarından Konur Alp ile Akça Koca Sakarya'nın her iki tarafındaki yerleri feth etmişlerdi. Bu yüzden, yeni açılan uçların ilk idarecileri bunlar olmuşlardır. Akyazı, Eski Bağ ve Düzce Ovasının yer aldığı Konrapa,

fatihinin adına Konur Alp İli ismini almış, kaydıhayat şartı ile Konur Alp'e bırakılmıştır. Bu bölge, Osmanlı vesikalarında Konrapa (Konur Apa) diye anılmıştır. Karadeniz kıyısındaki ve Osmanlıların denize ilk açıldığı yerlerden olan Akçaşehir, Konrapa'ya bağlı olmakla beraber Akçakoca tarafından zaptedildiği için onun adını almıştır. Bolu'nun batısındaki ve eski ipek yolu üzerinde bulunan Mudurnu ve Göynük, Taraklı Yenicesi de bir müddet Süleyman Paşa tarafından idare edilmiştir.

Bolu, Beylerbeylik merkezi Ankara ve 1451'den sonra da Kütahya'ya bağlı kalmıştır. Yani idari bakımdan bu şehirlerde oturan Beylerbeyine tabi olmuştur. Evliya Çelebi'nin sonradan tertib edilen defterledeki kayıdları esas tutarak verdiği bilgiye göre, Bolu'nun ilk tahriri Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılmıştır. Seyyah, «burası Anadolu toprağında ayrı bir sancak beyi tahtıdır. Padişah tarafından beğinin hası 300.122 akçedir» diye yazmaktadır. Ancak, bu miktar azdır ve o devre ait defterlerde 400.000 - 500.000 akçe arasında değişen rakamlar verilmektedir. Bolu Sancağı dahilinde ve sancak beyine bağlı olarak gözüken 36 kadar kaza vardı. Bunlar; Merkez kaza Bolu, Taraklı - Borlu (Safranbolu), Kızıl Bel, Gerede, Viranşehir, Şihabeddin, Aktaş, Ulak Deresi, Dörtdivan, Çağa, Bartın, Amasra, Kıbrıs (merkez : Karadoğan), Yörükan, Eflâni, Yedi Dîvân, Bender Ereğli (Karadeniz Ereğlisi), Devrek, Ulus, Yılanluca (Melenderesi/Yığlıca), Taraklı Yenicesi, Mudurnu, Üsküb (Konrapa İli'nin merkezi Eski Bağ), Dirgene, Samako (Alaplı), Gocinos, Akçaşehir, Ovayüzü, Eflâni Yenicesi, Tefen, Çarşanba (Hızır Bey İli), Zerzene, Gölpazarı, Hisarönü, Pavli ve Doturga'dır. Yukarıda adı geçen kazalardan Bolu'nun doğusunda kalanlar, İsfendiyar Oğullarından, batıda kalanları ise Bizans Tekfurları elinden alınan şehir ve kalelerdir. Bugün Gerede'ye bağlı kalan Dörtdivan, o zaman kaza merkezi durumunda olup, Kör Oğlu'nun doğduğu köy Sayalık, buraya bağlı idi. Uzunçarşılı'dan itibaren bu köyün adı hep Hayalık olaark hatalı bir şekilde okunmuş iken, Prof. F. Sümer'in tesbiti ile Sayalık şeklinde düzeltilmiştir.

BOLU SANCAK BEYLERİ

Bolu 1324 yılından itibaren 1692 senesine kadar Sancak Beyleri tarafından idare edilmiştir. Şehzadeler, hanedana akraba olanlarla, Candaroğullarına mensup beyler Bolu'yu sancak beyi olarak yönetmişlerdir. Konur Alp, Sunkur Bay Şemsî, Şehzade Murad, Gündüz Alp, Süleyman Paşa, Çandarlızâde Mahmud Çelebi Bolu'yu idare etmiş ilk beyler arasındadır. Sonuncu bey, Çelebi Mehmed'in kızı ile evli olup, İzladı Savaşında tuzağa düşürülerek esir edilmiş, külliyetli miktarda para ödenerek kurtarıl-

mıştır. Bazı rivayetlere göre bu bey İstanbul Muhasarasında da bulunmuş ve şehid düşmüştür. II. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde de Bolu'nun idâresinde bazen dost ve bazen düşman oldukları İsfendiyarlılardan valiler görülmektedir. II. Bayezid zamanında, Şehzâde Ahmed'in oğlu Murad Bey Bolu Sancak Beyliği yapmış, fakat babasının karıştığı hadiseler dolayısiyle Kızılbaşlara sığınmıştır. Şehzâde Murad Bey'den az önce de, amcası Selim'in oğlu şehzâde Süleyman Bolu Sancak Beyliğine getirilmişti (1509). Bu şehzâde, önce Karahisar'a tâ'yin edilmiş ise de, amcasının itirazına sebeb olmuştu. Padişah, bu defa oğlu'nun isteği üzerine Süleyman'ı Bolu'ya nakletmiş, Kefe'ye yollanmasına kadar sancak beyi olarak burada kalmasına izin vermiştir. Bu beyler dışında, Voyvodalık devresine kadar (1692) Bolu'yu yöneten sancak beyleri, tesbit edebildiğimiz kadarı ile şunlardır; Sinan Bey, Şemsî Ahmed Paşa, Hacıpaşaoğlu Mehmed Bey, Köroğlu hadiselerinin zuhur ettiği sırada Behram Bey, Rumbeyzade Osman Bey, Sarhoş Abaza Osman, Abdi Paşa, Koca Yusuf Paşa, Bosnalı Vardar Ali Paşa, Emir Mustafa Şerif Paşa, Benli Hasan Paşa, Şemsipaşazâde Mahmud, Kürd Mehmed Paşa, Kemankeş Seyyid Ahmed Paşa, Fındık Mustafa'dır. 1692 den az önce Bolu'nun son sancak beyi, Zor Mustafa Paşa'dır. Bu bey Köroğlu zamanındaki beylerden daha zalim davranışlı olduğundan, halka olmadık zulumler yaptığından, suçu sabit görülerek, idam cezasına çarptırılmıştır. XVI. yy başları ve XVII. yy'ın ilk yarısında Bolu 14 zeamet, 55 tımar'a bölünmüştü. Cebeliler de dahil olmak üzere 2800 kılıç askeri vardı. Çeribaşısı ile beyinin askeri 800 kadardı. Beyinin senelik hasılatı 10.000 kuruş, kadısının ise 5000 kuruştu. Beyi'nin hası ise, yukarıda işâret edildiği şekilde, 300.122 akçe idi.

BOLU SANCAK MERKEZİ

Köroğlu'nun yaşadığı XVI. yy'da, Bolu Osmanlı İmparatorluğunun gözde şehirlerinden biri idi. Doğuya giden bir çok ana yol bu havaliden geçmekte idi. Kanuni zamanında yeni açılan ve halkın günümüzde Bağdad Caddesi diye isimlendirdiği yol üzerinde bir çok kervansaraylar inşâ ettirilmişti. Bu stratejik mevki dolayısiyle Bolu günden güne gelişme göstermiş ve kale çevresine yayılarak daha da büyümüştür. En eski tasvirlere göre, Bolu birbirini takib eden otlakların bulunduğu, ahalisinin daha ziyâde köylerde yaşadığı bir yerdi. XVI. yy'da, ovadan bakıldığında hemen göze çarpan meşhur kalesi, artık harabe olmaya yüz tutmuştu. Zira Selçuklular zamanında uç kalesi olduğundan her zaman tahkimli olmasına dikkat edilmiş iken, şimdi iç el sayılması sebebi ile artık tamirata gerek duyulmamıştır. İbn Battuta, 1333 senesinde Bolu'da misafir kaldığı halde,

şehri pek tasvir etmeyip, sadece Ahileri kısaca misafirseverliklerinden dolayı medhetmiştir. Şehir, şimdiki gibi, yine ova ortasında, batıdan doğuya yükselen toprak bir tepe üzerinde bulunuyordu. Çevresinden çok sayıda küçük derecikler aktığı için, zamanla mahalleler surlar dışında ve ovaya doğru meyil üzerinde meydana gelmiştir. 1528 senesine ait olduğu tahmin edilen 438 numaralı Tapu - Tahrir Defterinde, XIV. yy'da kurulmaya başlanan ve XVI. yy'da gelişmesini tamamlayan mahalleler şunlardı; Aslı Han veya Aslı Hatun, Gölyüzü, Câmi, Turşucuoğlu, Hoca Bey, Hatib, Karaçayır, Hacı İlyas Oğlu, Ak Mescid, Dabbağan (: Tabaklar), ve Uğurlu Naib (sonra : Karamanlar). Bu mahalleler de, diğer yerlerde olduğu gibi bir mescid veya cami etrafında teşekkül etmiş olup, nüfusu ortalama hesaplamalara göre 2000'e yaklaşmakta idi. Evliya Çelebi'nin 1645 senesindeki seyâhatinde ise, Bolu eskiye nazaran oldukça büyümüş ve bir çok güzel binalarla süslenmişti. Köroğlu'nun destanî bir havaya büründüğü bu zamanda, Evliya Çelebi Bolu'yu şöyle tanıtmaktadır; «.. Gerçekten ma'mur, büyük bir şehirdir ki, topraklı bir dağ arasında kurulmuştur. Otuzdört mahallesi ve 34 câmii vardır. Üçbin kadar tahta örtülü güzel evleri vardır. Bazı zenginlerin evleri ve hanları kiremitle örtülüdür. Dörtyüz kadar ma'mur, süslü dükkânı vardır. Her ne kadar Türklük ise de ileri gelenleri, eşrâfı ve tüccarı çoktur... Oğuz adamları vardır... Suyunun ve havasının nefasetinden dolayı güzelleri çoktur...». Bolu'nun en güzel câmi, saray ve binaları Osmanlı Padişahları, şehzâdeler, İsfendiyaroğulları ve beyler tarafından yaptırılmıştır. Bolu, bundan başka, medrese, kervansaray, bezastan ve bazı sanayi tesislerine de sahipti. Bolu Dağlarının meşhur köknar ve çam tahtaları, günümüzdeki gibi Bolulu işadamlarınca, İstanbul pazarına İzmid yahud daha elverişli olan Akçaşehir iskeleleri yolu vasıtasıyla gönderilmekte ve orada belli yerlerde satılmakta idi. Hatta bazı düzenlemelerle Bolu tahtasının ve odununun İstanbul'da daha ucuz satılabileceği hususunda Evliya Çelebi'nin oldukça enteresan görüşleri vardır.

ŞEMSİ PAŞALILAR

Bolu'yu idare edenler arasında Şemsi Paşa ailesinin özel bir mevkii vardır. Bazı sancak beyleri, zaman zaman bu aileden tayin edilmiştir. Evliya Çelebi, 1645'deki Bolu ziyâretinde, Şemsi Paşa ailesinden bahsederek, «Sungurbay Şemsi adlı kahramanın eliyle fethedilmiş, kendisine evlâdtan evlâda hayat şartı ile ocaklık ihsan edilmiştir. Hâlâ nesli tükenmiş değildir. Şemsi Paşa evlâdları derler» malûmatını vermektedir. Yine bu seyyahın yazdığına göre Sungur Bay Şemsi, Osman Gâzi ile aynı zamanda yaşamış bir kahramandır. Bu ismin sonundaki Şemsî sıfatı ise, Şemsi

Paşa ailesinin bu şahsa bağlı olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Naima ve Kâtib Çelebi de, tarihlerinde Şemsipaşazâdeliler tabirini sık sık kullanmışlardır. Sungur Bey veya Sungur Bay'in tarihi kişiliği ne yazık ki, kaynakların Bolu fethini bir iki satırla geçiştirmeleri yüzünden, son araştırmalarda dahi aydınlığa çıkarılamamıştır. Çandaroğlu Beyliğine ait soykütüklerinde ise böyle bir isme tesâdüf edilmemektedir. Belki, ileride tapu veya vakıf kayıdlarından onun tarihi şahsiyeti hakkında ip uçları elde edilebilir. Şemsi Paşa zamanında, bu ailenin Halid b. Velid'ten indiğine dair bazı kayıdlar mevcut ise de, doğru değildir. Tarih kaynakları incelendiğinde varılan neticeye göre, Candaroğlu, İsfendiyaroğlu ve Kızıl Ahmedli gibi kollar, Şemsi Paşa ailesinin dayandığı hanedanlar oluyor. Her üç grup, Osmanlılar ile yakın temasta bulunmuşlar evlilik yolu ile akrabalık tesis etmişlerdir. İsfendiyaroğlu Beyliğine Fatih Sultan Mehmed son vermiş, az sonra da Kızıl Ahmed Bey ailesi ile Uzun Hasan'a sığınmıştır. II. Bayezid zamanında tekrar Osmanlı ülkesine dönen Kızıl Ahmedli ailesi, Bolu'daki eski mülklerine sahip olmuşlardır. Mirza Mehmed Bey, Bolu sancak beyi olmuş, daha sonra da Bayburd ve Erzincan'ın idaresine tayin edilmişti. II. Bazeyid ile dostane münasebetlerde bulunan Mehmed Bey, onun oğlu şehzâde Murad'ın (Ö. 15 Ekim 1485) kızı Şahnisa Hatun ile evlenerek damad yapılmıştı. Ne yazık ki Mehmed Bey, kendisinden büyük hizmetler görüleceği sırada, Erzincan Bey'i iken hayata gözlerini yummuştur. Mirza Mehmed Bey'in Musa, Mustafa ve Şemsi Paşa isimlerinde üç erkek evlâdı dünyaya gelmiş, hepsi devlet hizmetinde bulunmuşlardır. Musa Paşa, ava merakı ile şöhret bulmuş, Yavuz ve Kanuni zamanlarında Osmanlıların hizmetinde yararlılıklar göstermiştir. Erzurum Beylerbeyi iken, Gürcülerin tuzağına düşerek hayatını kaybetmiştir. Mustafa Paşa da, Musa Paşa gibi şöhretli bir şahsiyet olup, beşinci vezirliğe kadar yükselmişti (1561). Meşhur Malta Seferi esnasında ordunun başkumandanı olup, Piyale Paşa ve Turgut Reis ile bu kaleyi muhasara etmişlerdi. 1566 yazında, kardeşi Şemsi Ahmed Paşa ile Zigetvar Seferine katılmış, padişahın zamansız ölümüne şahid olmuştu. İki yıl sonra hacca gitmiş ve Arafat Dağında iken vefat etmiş ve Mekke'de toprağa verilmiştir. Evliya Çelebi'nin babası Derviş Mehmed Zılli Efendi bu cenaze merasiminde bulunmuş, vezirin gömülmesinde yardımcı olmuştur. Mirza Mehmed Bey'in üçüncü oğlu ve Şemsi ailesinin kurucusu Ahmed Paşa'dır. Uzun ve rahat bir hayat süren Şemsi Ahmed Paşa, saraya intisab etmiş, sırası ile avcıbaşı, bölükağası, müteferrika ve sipahi ağalığı ünvanlarına sahip olmuştur. 1553 İran seferine iştirak etmiş ve yararlı hizmetleri ile sultanın gözüne girmiştir. 1554'de Anadolu Beyler Beyiliğine tayin edilmiş, az sonra da Rumeli'ye nakledilmiştir. Bu sıfatla Ziget-

var Seferine, ağabeyi ile birlikte kendi kuvvetlerinin başında, katılmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın bu sefer sırasında vefat etmesi ile eski vazifesinden ayrılmış ve inzivaya çekilmiştir. Sultan II. Selim (1566 - 1574) zamanında yeniden hizmete alınmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'ya karşı hasmane tutumu ile ikinci grubu meydana getirmiş, bu düşmanlık sadrazamın öldürülmesine kadar devam etmiştir. III. Murad'ın tahta çıkmasından sonra Şemsi Ahmed Paşa'nın yıldızı yine parlamış ve padişahın musahibi olmuştur. Devşirme usulünün bozulması ve bu arada saraya rüşvet kabul ettirme gibi şeylerden sorumlu tutularak, tarihçilerin tenkidine maruz kaldığı da görülmektedir. Şemsi Ahmed Paşa, 18 Muharrem 988/6 Mart 1580'de İstanbul'da öldü. Dillere destan Sarayına yakın kendi adı ile tanınan Camii yanındaki türbede toprağa verilmiştir. Oldukça renkli bir şahsiyete sahip olan Şemsi Ahmed Paşa, aynı zamanda ilim çevrelerince de takdir edilen, yazdığı şiirlerle de şairler arasına katılan kimse idi. Belli başlı eserleri; Şehnâme-i Sultan Murad, Dîvân, Vikâye Şerhi, İ'tikadnâme ve Tercüme-i Şurut-i Salât'dır.

Şemsi Paşa'nın oğulları da babaları gibi bir çok devlet hizmetinde vazife almışlardır. Mahmud Paşa, Şemsi Paşa ailesinin en şöhretli şahsiyetlerinden olup, babasının delâleti ile mirliva olmuş, 1579 senesinde Şehr-i Zor, sonra da Kıbrıs Beylerbeyliğine vali tayin edilmiştir. 1591-2'de Bolu'ya gelmiş, atalarının bir çok mülkünün bulunduğu bu yeri idare etmiştir. Kastamonu valiliğinden sonra, Almanya'da Usturgon'a yollanmış, burada kendinden üstün kuvvetlere karşı kahramanca mücadele etmiştir. III. Mehmed, 1602-3'de, onu Nahcivan sınırlarına yollamış, beylerbeyi iken burada şehid düşmüştür. Doğu Anadolu'da ölen ikinci Şemsi Paşalıdır.

Evliya Çelebi, 1645 senesinde hem İstanbul'da ve hem de Bolu'da Şemsi Paşa ailesine mensup kimselerin yaşadığını yazmaktadır. XVII. yy.' da, Şemsi Paşa kölelerinden Süleyman isimli birinden haberdarız. Ki bu, meşhur Köle Oğlu'nu yakalayarak, İstanbul'a yollayarak, idam edilmesini sağlamıştır. Bu konuya biraz aşağıda tekrar temas edilecektir.

Şemsi Paşa ailesinin Bolu ve kazalarında bir çok hayır eserleri yaptırdığı bilinmektedir. Bu tarihi yapılar günümüze kadar tabii afetlere maruz kalmalarına rağmen gelebilmiştir. Bolu'ya tabi Yenice köyünde Mirza Mehmed Paşa ve eşine ait tımarın olduğu Tahrir Defterlerindeki kayıdlardan anlaşılmaktadır. Şemsi Paşa ailesinden olup, Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamış olan bir kadın da Karaköy'de cami yaptırmıştır. İki kitabesi mevcud olan bu cami, Musa Paşa'nın annesi Alâ Hatun

tarafından inşa ettirilmiştir. Bu kadın ise meşhur âlimlerden Cemâl eddin el-Aksarayî ve vezir Piri Paşa'nın ailesindendir. Musa Paşa'nın kendi adına yaptırdığı ve 1510 senesinde hizmete açılan cami, şimdi Ilıca Camii diye bilinmektedir. 1571'de yapılan Karaçayır Camii de Musa Paşa'dan kalmadır. Sarayda beşinci vezirliğe sahip olan Mustafa Paşa, 1526 senesine ait kayıdlara göre, yıllık hasılat olarak 405.000 akçelik gelire hak kazanmıştı. Bu meblağ Bolu'dan temin edilmekteydi. XVI. yy'da ehemmiyet kazanan Bağdad Caddesinin Hendek ve Darı Yeri gibi merkezlerinde Mustafa Paşa kervansaray ile cami yaptırmış, yolcuların ve halkın hizmetine açmıştı. Onun gibi Şemsi Ahmed Paşa'nın da Bolu ve Düzce taraflarında çiftlikleri vardı. Süleymaniye Kütüphanesinde, Lala İsmail Efendi Kitapları arasında bulunan vakfiyesinde, vakıflarının listesi verilmiştir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre, Bolu'da bir cami, dar el-hadis, dershane, çeşme ve köprü yaptırılmıştır. Bu yerlerde hizmet göreceklere verilecek gündelikler hakkında da açıklamalar mevcudtur. Bolu Salnâmesi ile Evliya Çelebi'nin yazdığına göre Şemsipaşa'nın şehirde bir hamamı, kapalı çarşısı, çeşmesi ve camisi vardı. İmâret Câmisi'nin ismine temas etmeyen Kâtib Çelebi ise, Şemsi Paşa Câmiini bahis konusu etmektedir.

Şemsi Paşa, Bolu'nun kuzeyindeki dağlar içerisinde bulunan yaylaları da köylülere vakf etmiştir. Şimdi Paşa Köyü Yaylası ve At Yaylası isimlerini taşıyan bu yerlerde, Paşa'nın adı hürmetle anılmaktadır. Bolu' nun batısında ve İzmid yolu üzerindeki Düzce Bazar veya Konrapa'da da Şemsi Paşa vakıfları mevcudtu. Yeni yeni gelişmekte ve büyümekte olan, Asar Suyunun kenarındaki Düzce'de Şemsi Paşa bir han ve cami yaptırarak, vakfetmiştir. Ancak günümüze kadar, bu binalardan hiç biri ayakta kalamamıştır.

BOLU BEYİ

Köroğlu hikâyelerinde, destan kahramanının ortaya çıkmasına sebeb bilindiği gibi, babasının gözlerinin kör edilmesi ve bunun için Ruşen Ali'nin intikam almak üzere Bolu Beyine karşı harekete geçmesidir. Hikâyelerin çeşitli rivayetlerinde Bolu Beyi, Bolu Paşa, Bolu Bey, Bolu ve Bul Beğ adları ile anılmaktadır. Bu değişik şekiller, Bolu kelimesinin zamanla bir yer adı olduğu farkedilmeyerek, doğrudan doğruya kişi adı kabul edildiğini gösterir.

Köroğlu, babasının intikamını almak üzere ortaya çıktığında Gerede ve Çağa idarecileri tarafından takibata uğramamıştır. Ancak onun şöhreti Sayalık köyünün sınırlarını az sonra aşacak ve sonraları kendi adı ile

anılacak olan Dörtdivan, Deveren ve Karadoğan yaylalarının bulunduğu Köroğlu Dağlarında yankılanacaktır. Hakkındaki şikâyetler, Bolu Beyi'ni de aşacak ve Anadolu Beylerbeyine, İstanbul'a, Asitaneye ulaşacaktır. Prof. Dr. Faruk Sümer'in belirttiğine göre, destanda çok geçen Bolu Beyi mahalli bir bey olmayıp, bu günkü idareciler gibi, İstanbul'dan gönderilen devlet memurudur.

Bolu Beyi ile kaza kadıları ve Köroğlu'nu ilgilendiren belgelere ilk olarak Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Prof. Mustafa Akdağ raslamıştı. Böylece destan kahramanının tarihi olarak yaşamış olduğu ortaya çıkmıştır. Daha sonra, Prof. Dr. Faruk Sümer, arşivde başka dört belgeye raslayarak, h. 988 - 993 : 1580 - 1585 tarihleri arasında yazılmış belgelerin sekiz tane olduğunu ortaya koymuştur. Şüphesiz başka belgeler de mevcudtur. Bu yüzden, destan dışında, Köroğlu'nun beş yıllık hayatını öğrenmiş oluyoruz.

Köroğlu'nun ortaya çıktığı devrede Osmanlı padişahı III. Murad, şadr-ı âzamlar ise Damad Ahmed, Kıbrıs Fatihi Lala Kara Mustafa Paşa, ve Ferhad Paşalardır. Bolu Beyi ise önce Mehmed Bey, sonra ise Çorum' dan nakledilen Behram Bey'dir.

İlk belgenin 1580 tarihli olduğuna yukarıda temas edilmişti. Bu tarihte, Bolu'yu ilgilendiren hadiseler arasında, burada ve kazalarında bir çok hayır eserleri bırakmış olan, Osmanlı vezirlerinden Şemsi Ahmed Paşa'nın ölümüdür. Onun vefatı ile Bolu'daki Şemsi Paşalılar nüfuzu pek sarsılmamıştır. Akrabası ve çocukları, bu ailenin eski ihtişamını, bazen zor kullanarak da olsa devam ettirmişlerdir.

Bolu Beyi, Köroğlu meselesinin iyice belirmesi üzerine merkezden ve Kütahya'dan yazılan buyrultularla, harekete geçmiş, sancak dahilinde onu takib etmeye mecbur kalmıştır. Köroğlu ise Karadoğan köyündeki Türkmenlerden bölükler meydana getirerek kendisine katılan Çakal Oğlunun yardımı ile ona meydan okumaya cesaret göstermiştir. «Benden selâm olsun Bolu Beyine, Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır» diyerek, kendisini cenge davet etmektedir.

Bolu Bey'i ülke çapında yayılma gösteren ateşli silâhlarla Köroğlu'nun peşine düşmüştür. Nitekim, destan kahramanı kılıç yerini tüfengin alışına hiç memnun kalmamış görünerek,

Tüfek icâd oldu, mertlik bozuldu
Eğri kılıç kında paslanmalıdır.

demiştir. Halbuki Köroğlu, kahramanlık ve cesaret örneği olarak kılıç, ok ve kalkan gibi savaş aletlerini kabul etmektedir. Bir şiirde şunlar söyleniyor bu hususta;

Benden selâm olsun Bolu Beyine
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcırtısından, kalkan sesinden
Dağlar seda verip, seslenmelidir.

Ateşli silâhların en etkilisi olan tüfeğin Bolu'da kullanılışı, yasak olmasına rağmen XVI. yy'dadır. Askerin elinde Yavuz Sultan Selim devrinden beri bu tüfekler bulunuyordu. Sonra reaya da temin yoluna gitmiştir. Nitekim 1560 senesine ait olup, Bolu Beyine yazılan emr-i âlide, «levend taifesinden ve reayadan ve gayrıden tüfenk kullanıp, dağlarda şikâr etmemeleri» isteniyordu. İki ay sonrasına ait bir fermanda da, öncekine nazaran daha da sertleştirilmiş ifade kullanılarak, reayaya tüfenk taşıma izni verilmemesi isteniyordu. XVI. yy'da Bolu'da yayılmaya başlayan tüfenk, Deli İbrahim devrinde alınan idari tedbirlerle, halkın elinden toplanmış ve bazı cezai müeyyideler uygulanmıştır.

KÖROĞLU'NDAN ÖNCE VE SONRAKİ HADİSELER

Bolu'da devlet idaresine karşı cephe alış, 1559'larda canlanmaya başladı. Levend ve bazı suhte hareketleri meydana gelmiş, bundan bir çok aile zarar görmüştü. İbrahim ve Madin (?) adındaki şakiler, köyleri basarak, yolcuları soyarak, suç işlemişlerdi. 1560'da, Köroğlu'ndan az önce Bolu'da Saltık Boyacıoğlu meselesi meydana geldi. Bolu Beyi tarafından tevkif edilen bu şaki de, İstanbul'dan gönderilen bir memura teslim edilerek, muhakeme için Bolu'dan çıkarılmıştır. Kendi menfaatlerini önde tutan ehl-i fesad sahibi sipahiler de zaman zaman sancakta huzursuzluk yarattılar. Ancak, Bolulular İstanbul'a yakın olduklarından, şayet Bolu Beyi taraf tutarsa, hemen şikâyete gidiyorlardı. Köroğlu hadisesinden sonra bazen gruplar halinde İstanbul'a geldikleri ve gösteri yaptıkları da görülmüştür. Evliya Çelebi, 1645 yılına ait bir kaydında Bolulların bu özelliğini bahis konusu ederek, «... gayet adaletli davranmak gerek. Gayr-ı meşru bir kaç akçe alınsa, halkı hemen üç günde İstanbul'a gidip şikâyet eder» diye yazmaktadır.

1566 senesinde bazı levendlerin Bolu softaları adına Filyos vadisindeki Devrek'de ve Bolu'nun batısında Konrapa'da harekete geçtikleri haber alınmıştı. Bunlar kendi taraftarları ile sancağın düzenini bozmaya kalkıştığında, Bolu Bey'ine hemen bu fesadı yok etmesi emredilmişti. 1570

de, Çankırı ve Ankara yolu üzerindeki Gerede'de Doğancıoğulları hadisesi zuhur etti. Mustafa Paşa'ya emir yollanarak bu ailenin Gerede ve çevresindeki zararlı faaliyetlerinin takip ve tesbit edilmesi istenilmişti.

Mustafa Paşa, bu arada Şemsi Paşa'nın sahip olduğu ve Hendek dolaylarında otlatılan koyun sürüsüne, hüviyeti meçhul kişilerin tecâvüzünü araştırmakla da görevlendirilmiştir. Bazı dava sahipleri de Konrapa kadısını şikâyet ettiler. Çünkü, kadı bazen Konrapa'da (şimdiki Düzce Pazarı) ve canı isterse buraya bir saat uzaklıktaki Üsküb/Kasaba'da oturuyordu. Her iki yerde davaların görülmesi, halkı tedirgin ettiğinden, Mustafa Paşa aracılığı ile merkeze şikâyet edildi. İstanbul az sonra yolladığı hükümde, kadının Düzce Pazarda oturmasının daha iyi olacağı, emredilmişti.

1580-1585 tarihleri arasında Sayalık'tan zuhur eden ve Çakal Oğlu ile birleşen Köroğlu, geniş bir sahada kendi ününü duyurdu ve Bolu sancak beyine meydan okudu. Buna dair yazışmalar, Prof. Dr. F. Sümer tarafından Mühimme Defterlerinden tesbit edilmiştir.

Celâli İsyanları Anadolu'yu kasıp kavurdukça, Bolu da bu cereyanın etkisi altında kalmıştır. Sakarya Şeyhi diye mehdilik davasına kalkan Ahmed'in de Bolu'nun batısında epeyce taraftarı olmuştur. Bulanık Softa ismindeki şaki de sancakta korku yaratmış ve sonunda idam edilerek, cezasını bulmuştur. Abaza Mehmed Paşa İzmit taraflarında, idareye baş kaldırınca Bolu da kötü günler yaşamıştır. Ankara'ya gönderilen külliyetli miktardaki para kervanı soyulmuş ve bir çok kimse öldürülmüştü. Bu esnada Köle Oğlu ismindeki Bolulu Celâli de ona katılmıştı Bolu Beyinin adamlarından olan Şemsi Paşazade ailesinin kölelerinden Süleyman isminde biri, Köle Oğlu ile kıyasıya mücadeleye girişmiş ve bir köyde tuzağa düşürmüştü. Köle Oğlu ve adamları Süleyman Ağa ile çatışmışlar ise de, sonunda ayağından vurularak, esir edilmişti. Abaza Paşa'nın gözde bölüklerinden birine kumanda eden Köle Oğlu, Süleyman Ağa vasıtası ile İstanbul'a yollandı ve burada vezirin huzuruna çıkarıldı. Naima'nın yazdığına göre, Köle Oğlu vezire gayet mağrurane cevap vererek;

— Şehirler urmadık, kârban basmadık, ancak zulm def'ine çalıştık. Amma çün takdir böyle imiş. Emir Allahındır...

demiştir. Köle Oğlu'nun adamları İstanbul pazarlarında, sokaklarında idam edilirken, Köle Oğlu'da vezirin emri ile Parmak kapıda halkın gözleri önünde öldürülmüştür.

Bolu, şekâvet hadiselerine uzun zaman sahne olacak, bu vaziyet XVII. XIX. yy'larda bile eski şeklini muhafaza edecektir. Köroğlu'nun belki de özlemiş olduğu iyi bir şekilde yaşamak arzusu, ne yazık ki uzun zaman gerçekleşemeyecektir.

BİBLİYOGRAFYA

I. KAYNAK ESERLER;

1. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman,* İstanbul 1332
2. Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme,* II.cild, İstanbul 1314
3. Hoca Sa'deddin, *Tâc et-Tevârih,* İstanbul 1280
4. İbn Battuta, *Voyage d'Ibn Batoutah,* nşr-çvr, C. Defremery-B. R. Sanguinetti, Paris 1949. Şerif Paşa trc. İstanbul, 1333.
5. Kâtip Çelebi, *Cihannümâ,* İstanbul h. 1145/1732

   ————, *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar,* hzl. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, 1973

   ————, *Fezleke,* İst. 1286-7
6. Kemalpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman,* nşr, Ş Turan., Ankara 1970, VII. Defter, Ankara 1954
7. *Mustafa Paşa Vakfiyesi,* Hendek eski Millî Eğitim Memuru Celâl Akyol'un elinde bulunmaktadır.
8. Müneccimbaşı, *Saha'if el Ahbar,* İstanbul, 1285
9. Naima, *Tarih-i Naima,* İstanbul I
10. Ömerî, *Mesâlik el-Ebsâr,* bkz. Yaşar Yücel.
11. Peçevî, *Tâ'rih,* İstanbul 1293
12. Solakzâde, *Tâ'rih,* İstanbul 1281
13. *Şemsî Ahmed Paşa Vakfiyesi;* Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Kitapları, No. 737/13
14. Tursun Bey, *Târih-i Ebûl-Feth, hzl.* Mertol Tulum, İstanbul 1977.

II. ARAŞTIRMALAR

1. Ahmed Tevhid, *Kastamonu ve Sinopta İsfendiyar Oğulları veyahut Kızıl Ahmedliler*, T O E M, VI (1326).
2. Mustafa Akdağ, *Celâli* İsyanları, Ankara 1963
3. Ali. *Candar-oğlu Hükûmeti*, T T E M VII (1340).
4. N. Bayraktar, *Şemsî Paşa, Hayatı ve Eserleri*, İÜEF. TD sayı: 33 (Mart 1980-1).
5. F. K. Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien*, Wien 1952.
6. Ekrem Kâmil, *Hicri Onuncu-Milâdi Onaltıncı asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzi-Mekki*, İÜEF. Semineri Dergisi, 1-2 (1937).
7. Semavi Eyice, *Tarihte Bolu*, TT ve OKB sayı: 47/326 (Mayıs Haziran 1975).
8. Yıldız İslâmoğlu, *Kızıl Ahmedliler*, İÜEF. Mezuniyet Tezi, no. 8 810. İstanbul 1965
9. N. İzgi, *Şemsi Paşa Külliyesi*, İstanbul 1965, İÜEF. Mezuniyet Tezi no: 3787
10. *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970
11. M. Z. Konrapa, *Bolu Tarihi*, Bolu 1964
12. E. Konukçu, *İlk Türk Fetihlerinden Fatih Devrinin Sonuna kadar Bolu Tarihi*, Erzurum, 1973 (basılmamıştır).
13. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1308
14. J. H. Mortdmann, *İsfendiyar-Oğulları*, İA V/2
15. C. Orhonlu, *Osmanlı Bolusu, TT ve O K B*, sayı: 47/326 (Mayıs Haziran 1975).
16. T. Özgüven, *Arşivde Tahrir Defterlerine göre XVI. asırda Bolunun İktisadî Vaziyeti ve Toprak İdaresi*, İstanbul 1943, İÜEF. Mezuniyet Tezi no: 303.
17. F. Sümer, *Belgelerle Köroğlu'nun Tarihî Kişiliği*, Milliyet Sanat Dergisi sayı: 163 (19 Aralık 1975).

18. S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1953

19. M. Türkücü, *Şemsi Divanı* (İkinci Yarı) Erzurum. 1978 AÜ, EF Mezuniyet Tezi no: E. T. 25. 27

20. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1. cild, Ankara 1972

———————, *Osmanlı Tarihi*, 11. cild, Ankara 1975

———————, *Osmanlı Tarihi*, 111. cild, Ankara 1973

———————, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

21. T. M. Yaman, *Kastamonu Tarihi*, İstanbul 1935

22. Yaşar Yücel, *XIII. - XV. yy'lar Kuzey-batı Anadolu Tarihi*, Çoban oğulları, Candar Oğulları Beylikleri, Ankara. 1980.

23. M. Ç. Varlık, *XVI. yy'da Anadolu Beylerbeyliği Sancakları ve Kadılıkları Üzerine* (ayr. bsm) Ankara 1978

KÖROĞLU'NUN TARİHÎ ŞAHSİYETİ

Doç. Dr. Yücel ÖZKAYA *

Köroğlu'nun Bolu'da ortaya çıkışına değinmeden önce, Köroğlu' nun ortaya çıktığı XVI. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun durumunu belirtmekte yarar vardır. Bu tarihlerde Avusturya ve İran ile olan savaşların uzaması, Osmanlı memurlarının halkı soyması Anadolu'nun idarî yönetimini altüst etmiş; bunun sonucunda da aç sefil kalan halk kendilerini koruyabileceklerini umdukları kişilerin önderliğinde toplu olarak eşkiyalığa başlamıştı. Bunlar kendi halinde olan kasabaları ve köyleri basıp devlet yönetimini bozmaktaydılar. Başlangıçta suhtelere uyan veya yeniçeri ve suhte kıyafetlerine bürünen, büyük şehirlerde özellikle İstanbul'da pek çok olaya sebep olan çiftini çubuğunu bozmuş kişilerin gruplaşmaları bu tarihlerde iyice artmıştı.

Bolu'da Celâlî İsyanları dediğimiz hareketler esnasında Köroğlu' yu, bir Celâlî önderi olarak görüyoruz. Vesîkalarda ve tarihî kaynaklarda Celâlî olarak adlandırılan Köroğlu, aslında haksızlıklara karşı ayaklanmış, çevresindekilerle kötü yönetimi dolayısıyle Bolu Beyine kafa tutup, savaşlar yaptığından halk tarafından sevilip hakkında destanlar düzülmüş olan bir kişidir. Köroğlu (asıl adı Ruşen veya Ruşen Ali) Sırp savaşında Padişaha çok fayda sağlaması ile ün yapmış, sonra Bolu Beyine karşı ayaklanmış bir kişi olarak tanınır.

Köroğlu, vesîkalarda, kadılara, ehl-i örfe, servet sahiplerine saldıran bir celâlî olarak görülür. Bu yüzden bir destan kahramanı haline gelmiştir. Bu hususlar, 1581 tarihinde Çorum Beyi olup Bolu Muhafazasına memur olan Behram Bey'in mektubunda da görülmektedir.[1]

Köroğlu'nun soyu, Trabzon taraflarında bulunan «Murat Hanlılar»' dan gelmektedir. Köroğlu, Bolu Beyinin kötü idaresine ve zulmüne karşı

(*) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Mühimme Defteri 51, sayfa 67; Mustafa Akdağ, Celâlî İsyanları, Ankara 1963, sayfa 122.

çıkmış gibi görülmektedir. Aslında, halk tarafından bu şekilde tanımlanan Köroğlu, bu hareketi ile meşhur olmuş ve destanlaşmıştır.

Köroğlu birçok bölüklere kumanda eden gerçek bir celâlî şefidir. Köroğlu'nun diğer celâlîlerden daha çok isim yapmasının nedeni, diğer celâlî şeflerinden daha önce hareket etmesi ve İran, Sırp savaşlarındaki başarısından ileri gelmektedir.

1581 yılında Anadolu Beylerbeyine yazılan bir hükümde, Gerede kazasından Köroğlu ve Kıbrıs kazasından Çakaloğlu denen eşkiyaların başkaldırıp, memleketi yakıp yıktıkları, halktan pek çok kişinin memleketlerini terketmelerine sebep oldukları ve bunların celâlî oldukları açıklanıyor. Aynı belgede, Kızılcık oğlu Mehmet ve onun oğlu Mustafa, Hasan, Abdurrahim ve diğerlerinin Köroğlu'na yardım ettikleri de belirtilmektedir. Bunların her nerede bulunurlar ise bulunsunlar ele geçirilmeleri ve durumun toprak kadısı vasıtasıyle teftiş edilmesinin açıklandığı belgede «Şer'le lazım geleni icrâ idüb eşkiyaya asla ruhsat virmeyesiz.» denilmektedir.[2]

Köroğlu hakkında çeşitli dillerde yayılanan bir rivayetler kitabiyatı vardır. Pertev Naili Boratav, bu rivayetlerin 34 tane olduğunu belirtir.[3] Bunlar, Paris, Özbek, İstanbul, Tobol, Samayiloviç, Haksthausen, Maraş vb. larıdır. Bu rivayetlerde, Köroğlu'nun doğduğu ve hareket ettiği yerler başka başkadır. **Fakat, bizim bahsettiğimiz Bolu Beyine karşı gelen Köroğlu'nun, Bolu taraflarına yerleştiği az önce belgelerle de gösterdiğimiz gibi sabittir. Gene rivayetlerde Köroğlu, çeşitli adlar almıştır: Küroğlu, Kuroğlu, Karaoğlu, Rencum Ruşen (Irışvan Ali) vb.**

Köroğlu'nun ana konusu, destanlarda, haksız yere gözleri kör edilen bir adamın oğlunun, Bolu Beyinden intikam alması şeklinde toplanmakta, İskit, Kafkas, İran, Ermeni, Yunanlıların efsanevî tarih kaynaklarının ilk şekillerine uymaktadır. Bizdeki Dede Korkut Masalları, Yunanlıların Homeros tarafından yazılan destanlarına benzer tarafları çok-

(2) Mühimme Defteri 42, sayfa 75, no 1, Mustafa Akdağ, Celâlî İsyanları, Ankara 1963, sayfa 122.

(3) Pertev Naili Boratav, Köroğlu Maddesi, İslâm Ansiklopedisi.

tur. Köroğlu'nu meşhur eden de babasına karşı yapılan zulme karşı çıkıp, Bolu Beyine meydan okumasıdır.

Köroğlu ve Köroğlu hikayeleri Avrupa'da da tanınmış olup Mordtmann, Chodzko ve daha birçok ilim adamı Köroğlu'nu etüd etmiştir.

Köroğlu destan kahramanı olarak, ilk önce Bolu çevrelerinde şöhret kazanmış olmakla beraber, hikayesi ve destanı diğer yerlerde de gelişmiştir. XVI. yüzyılın sonlarındaki Celâlî reisi Köroğlu'ndan başka -ondan önce ve ondan sonra- aynı adı taşıyan eşkiyalar ve Türkmen sergerdeleri de türemiş ve bunların türlü serüvenleri Köroğlu'nun gerçek ve hayalî serüvenlerini zenginleştirmiş olabilir. Köroğlu, halkın bağrından çıkmış bir halk adamıdır. Nasıl halk edebiyatı halk tarafından sevilmiş ve tutulmuş ise Köroğlu Destanı da öylece sevilmiştir.

Köroğlu hakkında en geniş bilgileri Bolu'nun şer'iye sicillerinde bulabiliriz. Bolu'nun şer'iye sicilleri de İstanbul Topkapı Sarayı Saray arşivinde mevcuttur. Ancak bu sicillerin ilk defterleri ve XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyılın ilk yarısına ait olanları burada mevcut değildir. O halde Başbakanlık arşivindeki mühimmelerin dışında -şimdilik kaydıyle- belge bulabilmek imkansızdır. Başbakanlık Arşivi'ndeki belgeler 1581 yılında Köroğlu'nun Gerede'de Bolu Beyine isyan ettiğini göstermektedir. Ancak, Köroğlu'nun doğum ve ölüm tarihlerini bilme imkanına sahip değiliz.

Bolu Beyine karşı mücadele veren Köroğlu'nun ister istemez çok sayıda adam beslemesi zorunlu olmuştur. Bu adamları beslemek için de kervanlardan baç alması tabiî bir fizik hadisesi olarak görülmelidir. Köroğlu, devlete karşı gelmemiş olup onun kavgası Bolu Beyi iledir. Bolu Beyinin zulmü sebebiyle halk Köroğlu'nun yanında yer almıştır.

Köroğlu Destanı'nın son derece açık ve seçik bir Türkçe ile yazılışı onun Yunus Emre ve Karacaoğlan gibi kalıcı olmasını sağlamıştır.

Köroğlu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Ancak, bizim bahsettiğimiz Bolu'daki Köroğlu rivayet değildir. Çünkü biz, onun 1581'deki Bolu Beyiyle mücadelesini belgelerle ortaya koymuş oluyoruz. Bolu Beyine isyanı, halkın bağrından çıkması, şiirlerinin Türkçe oluşu onun destan kahramanı olmasına etki yapmıştır.

Köroğlu'nun Bolu dolaylarında yaşadığı kesinleşmiştir. 1579-1582 yılları arasında bu adı taşıyan kişi Gerede civarında yaşamakta olup Bolu Beyine isyan eden Köroğlu ile şair Köroğlu'nun aynı kişi olduğu kabul edilebilir. Ayrıca, adı taşıyan bir yeniçeri şairinin 1577-1590 Osmanlı - İran Seferlerine katıldığı, bu seferlerde büyük başarılar kazandığı ve Özdemir Oğlu Osman Paşaya manzumeler söylediği[4] bilinmekte ise de elimizde belgelerle ispat ettiğimiz yalnızca Gerede civarında yaşayan ve Bolu Beyine isyan etmiş olan Köroğlu'yu konu ettik. Çünkü, Ahmet Kutsi Tecer'in belirttiği Köroğlu'yu belgelerle ispat etme imkanı yoktur.

(4) Ahmet Kutsi Tecer, Köroğluna Dair, Halk Bilgisi Mecmuası c. 1, sayfa 110-116, Ankara 1928.

KÖROĞLU'NUN ŞİİRİNDEKİ BENZETMELER

Doç. Dr. Saim SAKAOĞLU *

Edebî eserleri incelediğimiz zaman, benzetmelerin konu ile çok yakın ilgisinin olduğunu görürüz. Kahramanlıkların dile getirildiği destanlarda yer alan benzetmeler bunun en güzel örneğidir. **«Oğuz Kağan destanında, atlı göçebe medeniyetinin aslî tipi olan Alp tipinin, destana has bir mübalağa ile idealize edilmiş bir örneğini»**[1] görürüz. Oğuz Kağan'ın fizikî yapısı da mübalağaya boğulmuş bir benzetmeler topluluğudur: Ayakları öküz ayağı gibi, beli kurt beli gibi, omuzları samur omuzu gibi, göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi.[2] Dede Korkut Kitabı'nda yiğitlerin sık sık, **«Amıt suyının aslanı, Karaçugun kaplanı, konur atun iyesi»** şeklinde anlatıldığını görmekteyiz[3]. Manas Destanı'nın kahramanı da benzer bir ifade ile tasvir edilmiştir:

Ormanlarda büyüyen, ayılarla boğuşan,
Birden yolunu kesen, çöl parsıyla baş çıkan,
Akrep gözlü Er-Manas, çok iri vücutluydu,
Bir kubbe yanı gibi, büyük görünüşlüydü.
Er-Manas doğar iken, herkes şaşırmış idi.
Kanlı elini gören, aklın kaçırmış idi.[4]

Burada görülen tasvirler bir sevgilinin, bir dervişin tasvirleri değildir; böyle olmadığı için de kullanılan benzetmeler oldukça farklıdır. Umumiyetle «gibi» benzetme edatıyle yapılan bu benzetmelerde tam bir destanî ifade vardır. **«Köroğlu'nu da Alp tipi kadrosuna sokabiliriz,.. Hiç şüphesiz O da, Oğuz Kağan ve Dede Korkut kahramanları soyundan gelir. O da, onlar gibi «yiğitlik» i en üstün kıymet sayan, aktif, dışa dönük, savaşçı bir tiptir... Fakat Köroğlu bazı mühim hususiyetleriyle Alp ti-**

(*) Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Mehmet Kaplan, «Türk Edebiyatında Tipler II - Yenisey Mezar Taşları,» *Fikir ve Sanatta Hareket,* (2), Nisan 1979, 43.

(2) Muharrem Ergin, *Oğuz Kağan Destanı,* İstanbul, 1970, 1.

(3) Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı/Metin-Sözlük,* Ankara, 1964, 15, 41, 81; sonuncu sayfada üçüncü benzetme yoktur.

(4) Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi 1,* Ankara, 1971, 500.

pinden ayrılır.»[5] O halde Köroğlu'nun şahsında zayıflamış bir Alp tipini görmekteyiz. O, göçebe bir cemiyete mensup olmadığı gibi sun'î bir şekilde vücude getirdiği bir cemiyete mensuptur[6].

İşte böyle bir kahramanın benzetmeler dünyası da oldukça farklı olacaktır. Onun kullandığı unsurlar muasırlarının çoğunun müracaat ettiği benzetmelere benzemeyecektir. Ancak unutulmasın, o da bir insandır, beşerî duygularını dile getirirken zaman zaman çağına uyacak, kalıplaşmış benzetmelere yer verecektir.

Köroğlu'nun şiirlerinde tesbit edebildiğimiz bazı benzetmeleri bir tasnife tabi tutacak, bazı benzetme türlerinin niçin daha fazla kullanıldığını araştırmaya çalışacağız. Bu benzetmeleri şu başlıklar altında **yedi** gruba ayırmak mümkündür.

1. Hayvanlara bağlı benzetmeler
2. Gökyüzüne bağlı benzetmeler
3. Nehir ve denizlere bağlı benzetmeler
4. Bitkilere bağlı benzetmeler
5. Tabiatüstü varlıklara bağlı benzetmeler
6. İnsanlara bağlı benzetmeler
7. Diğer benzetmeler

Şimdi bu gruplarda yer alan benzetmeleri ve ne münasebetle kullanıldıklarını sırası ile görelim[7].

1. Hayvanlara bağlı benzetmeler

Benzetmelerde kullanılan hayvanlar umumiyetle aslan, kaplan, kurt, ceylan, şahin, yılan, kuzgun gibi vahşi hayvanlardır. Koç, tavşan, arı gibi hayvanlar ise az da olsa görülmektedir.

a) Aslan

Benzetme unsuru olarak kullanılan **aslan'ı** daima, başta Köroğlu olmak üzere yiğitlerle ilgili olarak görmekteyiz. O, kendisinden başka Ayvaz'ı, Köse Kenan'ı, Zor Bezirgân'ı ve keleşlerini **aslana** benzetir.

Kendisiyle ilgili benzetmelerde genç olması ve aslan gibi gürlemesi ele alınmıştır. O, bir koşmasının tapşırma hanesinde Demircioğlu'nu öğ-

(5) Mehmet Kaplan, «Türk Edebiyatında Tipler IV - Köroğlu», *Fikir ve Sanatta Hareket* (4), Haziran 1979, 29.

(6) ay.

(7) Örnek olarak verilen şiir parçaları şu kaynaktan alınmıştır : Cahit Öztelli, *Üç Kahraman Şair : Köroğlu - Dadaloğlu - Kuloğlu*, İstanbul, 1974.

meden, dizdarın sözlerine geçmeden ve beş yüz atlıdan bahsetmeden evvel şöyle demektedir :

Köroğlu'nu dersen bir genç aslandır (61)

O, aşağıda kaplan ve kurt ile ilgili bahislerde de göreceğimiz üzere, kurt gibi âvâz ederek, kaplan gibi ünleyerek dağları taşları inletecektir. Ama O, bunlardan daha mühimi, **aslan** gibi gürleyecektir.

Zârından da dağlar taşlar iniler,
Dağında da aslan gibi gürüler,
Kurt âvâzlı, kaplan ünlü Köroğlu (57)

O, Ayvaz'dan bahsederken,

Yataktan kalkmış bir aslan
Gelir horlayı horlayı (92)

Köse Kenan'dan bahsederken,

Böbür aslan huylum, kaplan sıfatlım
Köse Kenan emmim yanımda gerek (73)

Zor Bezirgân'dan bahsederken de,

Aslan gibi dağı taşı teper,
Dağı taşı söker beyler (53)

demektedir. Koçyiğitlerinden söz açılınca da onun aklına yine **aslan** gelmektedir.

Hep şahin bakışlı, aslan sıfatlı
Yürü kan içenler hep binler yaşa (70)
Oklar uçup gider şahanlar gibi,
Mert aşıp gider aslanlar gibi (37)

Köroğlu'da **aslan** ile ilgili olarak gördüğümüz bir benzetme de **aslan kanı** üzerinedir.

İçtiğimiz aslan kanı (30)

b) Kaplan

Köroğlu'nda **kaplan** ile ilgili benzetmeler aslan ile ilgili benzetmeler kadar değildir. Atasözleri ve deyimlerimiz arasında aslan ile ilgili olanların çokluğu karşısında **kaplan** ile ilgili olanların yok denecek kadar az olması da, **kaplanın** Türk insanının dünyasına pek az girdiğinin diğer bir işaretidir. O, kendisinden bahsederken :

Kurt âvâzlı, kaplan ünlü Köroğlu (57)

demektedir. Köse Kenan için de,

Çentiyân kılıçlım, desti kuvvetlim,
Böbür aslan huylum, kaplan sıfatlım (73)

benzetmesini uygun görmüştür.

Deli Hoylu'yu anlatırken de şöyle demektedir :

Benden selâm olsun Deli Hoylu'ya,
Kaplan sıfatlıma, fidan boyluya (75)

Onun bir şiirinde ise bir kıyafetin tarifinde **kaplan** adının geçtiğini görmekteyiz.

Kaplan postlu giyişliler (66)

c) Kurt

Köroğlu'nun benzetmeleri arasında kurt da çeşitli hususiyetleri ile karşımıza çıkmaktadır. Zor Bezirgân'ın hususiyetleri sayılırken,

Düşmanları yarar yırtar
Aç kurt gibi adam kapar (53)

denilmektedir.

Yiğitlerin beylerinden izin isteyip düşman üstüne atılmaları efsanevî bir benzetişle anlatılmaktadır.

Koç yiğitler izin ister beyinden,
Düşmanına bozkurt gibi boşana (41)

O, kendisinden bahsederken, yukarıda kaplanla ilgili bahiste de örneği verildiği üzere âvâzını kurt âvazına benzetmektedir.

Kurt âvâzlı, kaplan ünlü Köroğlu (57)

ç) Şahin - şahan

Kuşlar arasında en çok sözü edileni **şahin/şahandır.** Türk insanının hayatında şahinin hususî bir yerinin olması onun da şiirlere geçmesini sağlamıştır. Doğan gibi bazı kuş adlarıyle birlikte Türk insanına ad olarak konulması da şahinin yerini izah için güzel bir vesiledir. Köroğlu kıratını, sürati ve neticeye ulaşmadaki başarısı sebebiyle şahine benzetmektedir :

Şikar almış şahinleyin,
Parlayıp geçip gidersin (108)

O bir yiğidi tasvir ederken, bakışındaki keskinliği de şahine benzetmiştir.

Asıl koç yiğitler pusuda saklı,
Belleri kılıçlı, eli mızraklı,
Hep şahin bakışlı, aslan sıfatlı,
Yürü kan içenler hep binler yaşa (70)

Yukarıdaki her iki örnekte de **şahin**'in en bilinen hususiyetleriyle ele alındığı görülmektedir. Vereceğimiz örnekte ise o, her kuş için söyleyebileceğimiz uçmak fiiliyle dile getirilmektedir. Ancak bu uçuş elbette bir karganınkinden, bir serçeninkinden farklı olacaktır. Nitekim mısraın yapısı da sade bir dille bu farklılığı ortaya koymaktadır. Bir savaşın tavsiri için söylenilen benzetmelerde oklar ile **şahinler** arasında münasebet kurulmuştur.

Oklar uçup gider **şahanlar gibi** (37)

d) Koç

Ehli hayvanlar arasında en çok görülenlerden biri **koç**'tur. **Koç**'un ve onu içine alan türün Türk insanının hayatında mühim bir yeri vardır. Oğuz Kağan Destanında kara ve ak koyunların bir kurultay sırasında direğe bağlanmaları, daha sonraki Türk devletlerinden ikisinin Karakoyunlular ve Akkoyunlular adını alması bunun güzel örnekleridir. Bugün Anadolu'da bulgur pilavına «koç yiğit arpası» adı verilirken de aynı ilginin izlerini bulabiliyoruz.

Köroğlu'nun iki ayrı şiirinde savaş sahneleri tasvir edilirken yiğitler **koç**'a benzetilir. Bunların birinde benzetme açıkça yapılırken diğerinde istiare şeklinde verilmiştir.

Yiğitler meydanda koç gibi meler (42)

*
* *

Hasmın arar koçlar meydan içinde (37)

O, bir şiirinde de yiğitlerini sürüye benzetmektedir. Anadolu'da sürünün umumiyetle koyun için kullanıldığı hatırlanırsa, bu benzetmenin de burada zikredilmesi uygun olacaktır kanaatindeyiz.

Kopuşurlar sürü gibi (55)

e) Tavşan

Köroğlu atını öğerken de çeşitli benzetmelere müracaat etmiştir. Bunlardan ikisinde atı ile **tavşan** arasında münasebet kurulmuştur. Ön ayaklarının kısa olması sebebiyle **tavşan**'ın yokuşa daha kolay tırmandığı mâlumdur. Kırat'ın da yokuşu çıkışı ve yokuştan inişi birer defa

tavşan benzetmesiyle ifade edilmiştir. O, diğer birer benzetmelerinde ise bu iniş ve çıkışları keklik ve ceylan'ı kullanarak ifade etmiştir.

Yokuşa yukarı tavşan sekişlim (105)

*
* *

İnişe inerken tavşan büküşlüm (44)

f) Yılan

Benzetmelerde yılanın kendisi değil dili hançerle birlikte kullanılmaktadır. Her ikisi de savaşla ilgili olarak söylenmiştir.

Yılan dilli eğri hançer işlesin
Kâfir düşman elemana başlasın (31)

*
* *

Cenk kurulup cıda oklar atanda,
İki leşker birbirine katanda,
Kötülerin yakasından tutanda,
Yılan dilli dal hançerin günüdür (28)

g) Ceylan

İki yerde görülen **ceylanlar**'la ilgili benzetmelerin ilkinde kıratın bayır aşağı inişi anlatılmaktadır. Bu benzetmenin benzeri tavşan ile ilgili benzetmeler arasında yer almıştı. Diğer benzetme ise savaş sırasındaki bir halle ilgilidir.

Bayıra aşağı ceylan büküşlüm (105)

*
* *

Kılıçlar oynaşır ceylanlar gibi (37)

ğ) Diğer hayvanlar

Buraya kadar verilen örneklerde benzetme unsuru olarak görülen hayvanların dışında bazı hayvanlar birer defa benzetme unsuru olarak tesbit edilmiştir. Bunlarda kıratın düşmana **kuzgun** gibi bakışı, yokuşa yukarı **keklik** gibi sekişi ile Köroğlu'nun yiğitlerinin arı gibi hırlaşmaları anlatılmaktadır.

Düşmanı görünce kuzgun bakışlı (44)

*
* *

Yokuşa yukarı keklik sekişli (44)

*
* *

Hırlaşırlar arı gibi (55)

Buraya kadar verilen örneklerde tesbit edilen benzetmelerin hemen daima koçaklama üslubuyle ilgili olduğu gözden kaçmamaktadır.

2. Gökyüzüne bağlı benzetmeler

Bu bölümde görülen benzetmelerde insanlarla ay, kılıçla şimşek, şeşper ve gürzle yağmur arasında münasebet kurulmuştur. Benzetmelere konu olan insan Ayvaz'dır. Bu sebeple bu benzetmelerde koçaklama havası, yerini başka bir havaya terketmiştir.

Buluttan çıkmış ay gibi,
Gelir parlayı parlayı (92)

*
**

Bedir yüzlü Ayvaz ferman dinlemez,
Ünü gider Hindistan'ı titretir (47)

Köroğlu, yiğitlerinden Deli Hoylu'dan söz ederken kılıcından söz etmektedir. Evvelki mısralarda onun kaplan sıfatlı, fidan boylu olduğunu söyleyen Köroğlu, sonuncu benzetmesiyle de bir temenniyi dile getirmektedir.

Dal kılıcı şimşek gibi parlaya
Şol Deli Hoylu'nun günüdür bugün (75)

Köroğlu, tek bir yiğidini değil de bütün keleşlerinden bahsederken de yağmurla ilgili bir benzetmeye yer vermiştir. Keleşlerinin şeşper ve gürzleri ile yağmur gibi yağacaklarını dile getirir. Böylece Cevher Paşa'nın gözü korkutulacaktır.

Benden selâm olsun Cevher Paşa'ya,
Şimdi keleşlerim seni titretir.
Şeşperle gürz yağar yağmur misâli,
Söndürür Erzurum'u, Kân'ı titretir (47)

3. Nehir ve denizlere bağlı benzetmeler

Köroğlu ile keleşlerinin ömrü tabiatın içinde geçmiştir. Dış çevrenin onların hayatında mühim bir yeri vardır. Dolayısıyle onun şiirlerinde biz dış dünyayı da benzetmeler arasında bulabiliriz. Köroğlu'nun coğrafyaşında yer alan nehirlerden ziyade Tuna'nın adının geçmesi dikkati çekicidir. Kıratın güçlülüğü ifade edilirken sudaki yüzme kabiliyeti de göz önüne alınmaktadır.

Yüzdürmeye kırat seni
Tuna gibi sel olaydı (102)

Tuna seli, başka bir benzetmede de bolluk, çokluk ifadesiyle görülmektedir.

Tuna seli gibi boz ırakıyı
İçin beyler için kervan gelince,
İçin efeler için ta gün doğunca (44)

Köroğlu, yiğitlerinin gelişini de **selin** gelişine benzetmektedir. **Selin** engel tanımaz hali ile keleşler arasında elbette bir münasebet vardır.

Beş ayının seli gibi
Derelerden akar gelir (55)

O, bir şiirinde kendisini **Karadeniz**'e benzetmektedir. Köroğlu kırata binince adeta bir deniz gibi kaynayıp coşacaktır.

Şimdi kıratıma biner aşarım,
Karadeniz gibi kaynar coşarım (88)

Bu bahisteki bütün benzetmeler de koçaklama üslûbuyle söylenmiştir.

4. Bitkilere bağlı benzetmeler

Sayıları fazla olmayan bu tür benzetmelerin kullanılış sahaları oldukça farklıdır. Benzetmeye esas olan unsurlar nar, karpuz ve fidandır. Bunlardan karpuzla ilgili olanı bugün pek bilinmeyen bir benzetmedir; diğerleri ise çokça kullanılan benzetmelerdir.

Köroğlu, güzelliği dillere destan olan Bolu Beyinin kızı Döne Hanım'dan bahsederken,

Yeni bahçenin narısın,
Kırmızı gülden arısın (116)

demektedir. **Nar çiçeğ**inin rengi ile **gül**ün kırmızı rengi gibi unsurlar, Döne'nin güzelliğinin kulaktan dolma da olsa, Köroğlu'na kadar gelebilen vasıflarıdır.

O, Deli Hoylu'dan bahsederken klasik bir benzetmeye müracaat ederek **fidan**'ı kullanmıştır.

Benden selâm olsun Deli Hoylu'ya,
Kaplan sıfatlıya, fidan boyluya (75)

O, bir savaş sahnesinin tasvirini yaparken ilgi çekici bir benzetmeye de yer vermiştir. Savaşın dehşeti içinde kesilen kellelerin yere düşmesi, karpuzların yüksek bir yerden yere düşmesine benzetilmiştir.

Yiğitler meydanda koç gibi meler,
Yere düşer karpuz gibi kelleler (42)

Köroğlu gibi ömrü tabiatın kucağında geçen bir kişinin şiirlerinde, konusu bitki olan daha çok benzetmeye yer verilmesi gerekirdi.

5. Tabiatüstü varlıklara bağlı benzetmeler

Masal dünyasının tabiatüstü varlıkları az da olsa benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların ilkinde belli bir yiğit, ikincisinde ise koç yiğitler **ejderha** ve **dev**'e benzetilmektedir.

Gele Deli Hasan in bu meydana,
Ejderhalar gibi ateş saçsana (45)

⁂

Koç yiğitler melemeli dev gibi (31)

Burada koç yiğitlerin savaş sırasında çıkardığı sesler **dev** seslerine benzetilmektedir. **Dev** sesleri ancak masal anlatıcılarının taklitlerinde yer alabilen bir sestir. Köroğlu'nun bu sese bir benzetme unsuru olarak yer vermesi dikkati çekicidir. **Ejderhaların** ateş saçması da yine masal dünyasının hayalleri arasındadır.

6. İnsanlara bağlı benzetmeler

Köroğlu'nun şiirlerinde benzetme unsuru olarak görülen insanlar **padişah** ve **beylerdir**. O, Köse Kenan'ı anlatırken şöyle demektedir.

Padişah suratlım, kolu beratlım (73)

Köroğlu, yiğitlerinden söz ederken de onları beye benzetmektedir.

Dest vurup avını almış bey gibi (31)

Beylerin benzetme unsuru olarak görüldüğü bir başka yerde ise dağ ile **bey** arasında münasebet kurulmuştur.

Mürüvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin, kalam sensin dağlar hey (115)

7. Diğer benzetmeler

Buraya kadar örnekleriyle göstermeye çalıştığımız benzetme gruplarına giremeyen birkaç benzetmemiz daha vardır. Onlara da kısaca işaret etmek istiyoruz. Bir savaş tasviri sırasında şöyle denilmektedir :

Düşman kanı devrilmeli dağ gibi (31)

O, bir başka yerde savaştan bahsederken onu düğün gibi görmektedir.

Döğüş bir düğün bayramdır,
Candan, serden geçen gelsin (30)

Köroğlu, Döne Hanım'dan bahsederken güzel bir benzetmeye müracaat eder :

Beyaz kağıda benzersin,
Yazar m'ola kalem seni (116)

*
**

Buraya kadar yedi bölüm halinde açıklamaya çalıştığımız benzetme örnekleri bunlardan ibarettir. Verilen örneklerin değerlendirilmesi şöyle bir neticeyi ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere benzetmelerin, ikisi asli olmak üzere dört unsuru vardır. Benzeyen ve benzetilenden birinin kullanılmaması halinde benzetmenin hususî bir şekli olan istiareler ortaya çıkmaktadır. Köroğlu'da istiare oldukça fazladır. Benzetmeler insanların, bilhassa vahşi hayvanlara benzetilmesi şeklinde kurulmaktadır. Benzeyenleri **insan, hayvan, eşya** ve **diğerleri** olmak üzere dört gruba ayırmak mümkündür. **İnsanlar** arasında sadece bir kadın vardır; geri kalan benzeyenler hep erkektir. **Hayvan** olarak da sadece kırat geçmektedir. **Eşya ise** çeşitlidir. Diğerleri diye adlandırılan hiç bir gruba dahil edemediklerimizdir.

Köroğlu kendisini şunlara benzetmektedir : aslan, genç aslan, kaplan ünlü, kurt âvâzlı (iki kere), Karadeniz gibi kaynayan.

O isim vererek yiğitlerini şu benzetmelerin içinde göstermektedir :

Ayvaz : Aslan, bedir yüzlü, buluttan çıkmış ay.

Köse Kenan : Aslan huylu, padişah suratlı.

Deli Hoylu : Fidan boylu, kaplan sıfatlı (ayrıca kılıcını da şimşeğe benzetir).

Zor Bezirgân : Aslan, aç kurt.
Deli Hasan : Ejderha (gibi ateş saçma).

Köroğlu isim vermeden kendi **keleşlerini** veya bir **yiğidi** de öğerken benzetmelere yer vermiştir. En çok benzetme bu keleşler için kullanılmıştır : Aslan, aslan sıfatlı, bozkurt, şahin bakışlı, kuzgun bakışlı, keklik sekişli, koç (iki kere), arı, sürü, beş ayının seli, avını almış bey, dev.

Erkeklerle ilgili olan şu iki benzeyeni de burada vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz: Düşman kanı (dağ gibi), kelle (karpuz gibi).

Benzeyenler arasındaki tek kadın olan Döne Hanım, yeni bahçenin narı ile beyaz kağıda benzetilmektedir.

Kırat, benzeyen olarak gördüğümüz tek **hayvandır**. Köroğlu, bu can yoldaşı için şu benzetmeleri kullanmıştır: Aç kurt, şikarın almış şahın, tavşan sekişli, tavşan büküşlü, ceylan büküşlü.

Eşya olarak kullanılan benzeyenleri de şöyle sıralayabiliriz: Dal kılıç (şimşek gibi), kılıçlar (celan gibi), eğri hançer (yılan dilli), dal hançer (yılan dilli), oklar (şahin gibi), şeşperle gürz (yağmur gibi), içki (aslan kanı), boz ırakı (Tuna seli gibi).

Diğerleri, arasında döğüş'ü (düğün-bayram), sel'i (Tuna gibi) sayabiliriz.

Bu bölümde yaptığımız değerlendirmeden çıkaracağımız neticeleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Köroğlu'nun şiirlerinde hemen daima erkekler **benzeyen** olarak görülmektedir.

b) **Benzetilen** olarak yer verilenler ise umumiyetle güçlülüğün, kuvvetliliğin sembolü olan hayvanlardır.

c) Sevda ve din konularını işleyen halk şairlerimizde gördüğümüz benzetmeler Köroğlu'nda hemen hemen hiç görülmemektedir.

Kahramanlık konusunda söylenilen şiirlerin kendilerine has bir kelime dağarcığı olduğu gibi, yine kendilerine has bir benzetmeler dünyası vardır. Orada her benzetme yiğitlik üzerinedir, vuruşma üzerinedir. Kullanılan kelimeler gibi seçilen benzetmeler de bu konuları yakından ilgilendirmektedir. Bu tür şiirlerin okunmasındaki eda farklılığı, onlarda dile getirilen düşünceden ileri geldiği gibi kelime ve benzetmeleriyle de yakından ilgilidir.

Netice olarak diyeceğiz ki, Köroğlu'nun şiirleri, kendisine edebiyat tarihlerinde verilen yere uygun olarak kahramanlık ve yiğitlikle ilgili kelime ve benzetmelerle örülmüş, adeta süslemiştir. Bu tür bir süse halk edebiyatımızda onun kadar yer veren başka bir şair de olmadığı için onu bu sahanın tek temsilcisi saymak, kanaatimizce yanlış olmasa gerektir.

KÖROĞLU'NUN ÖZBEK VE ERMENİ VARYANTLARI

Doç. Dr. Fikret TÜRKMEN *

Türk halk hikâyeleri içinde gerek coğrafî yaygınlık gerek varyantlarının zenginliği bakımından hiç bir hikâye, Köroğlu ile boy ölçüşemez. Orta Asya'dan Balkanlara, Sibirya'dan Orta Doğu'ya kadar geniş bir sahada, sadece Türkler arasında değil Gürcü, Ermeni, Arap ve Tacikler arasında da pek çok kolu bulunan Köroğlu, her yeni muhitte, sosyal, kültürel ve coğrafî tesirlerle bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler bazan küçük olaylar, yeni şahıslar v.b. gibi önemsiz, bazan da yeni bir hikâyenin oluşması veya temel pek çok olayın farklılaşması şeklinde kendini göstermektedir.

Bu yönüyle Köroğlu hikâyelerinin iki temel versiyon silsilesi (sycle) vardır.

1) Batı yahut Kafkas ve Anadolu Anlatmaları : Azerbaycan, Gürcü, Anadolu, Gagauz ve diğer Balkan varyantları, Kırım varyantı.

2) Doğu yahut Orta Asya Anlatmaları : Özbek, Türkmen, Tacik, Karakalpak, Orta Asya Arapları, Sibirya Tobolları varyantları.

Bu konuşmamızda, Türkiye'de çok az tanınan Doğu versiyonlarının en tipik özelliklerini ihtiva eden Özbek varyantları ile Batı varyantları içinde Azeri varyantlarından tercüme, adaptasyon veya yeniden yaratma ile 14 kolu (20'den fazla varyantı) teşekkül eden Ermeni varyantları üzerinde durmak istiyoruz.

Özbek Varyantları :

Türkiye'de Köroğlu'nun Özbek Varyantları hakkında ilk defa P. Naili Boratav, 1890 da Kazan Üni. de basılan Katip Molla Hasan Mir tarafından yazılmış «Hikâyet-i Köroğlu Sultan» adlı kitabın bir özetini vererek ve bazı karşılaştırmalar yaparak, bilgi vermişti. (Köroğlu Destanı, İst. 1931, ss. 16-18) Ancak gerek özette gerekse karşılaştırmalar sırasında, kitapta sadece iki kolun geniş olarak anlatılmış olmasından dolayı, (Kitapta sadece Guroğlu'nun Ivaz Hanı Kaçırması ve Ivaz'ın Esareti kolları geniş

(*) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

olarak anlatılmıştır.) bugün 47 kola ulaşan Özbek Varyantları hakkında kesin fikir verecek durumda değildir. Özellikle, büyük öneme haiz olan Guroğlu'nun doğuşu ve kolların teşekkülüne sebep olan olayların eksikliği, Batı anlatmalarından farkını anlamaya imkân vermemektedir.

Özbekistan'da sözlü gelenekten ve çeşitli yazmalarda bulunan Gûroğlu ve kolları, 1967 de Taşkent'te «Uzbek Halk İcodi» adlı bir seride yayınlandı. Daha önce, V. M. Jirmunsky ve H. T. Zarifov tarafından da 1947 de bütün Özbek Halk destanları ile birlikte incelenmişti. Bu güzel araştırma «Uzbeksky Narodny Geroiçesky Epos» adıyla Moskova'da yayınlandı. Bizim istifade ettiğimiz metinler, verdiğimiz ilk bibliyografyadan alındı. Bu varyantlarda Köroğlu şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Isfahan Şahı, Şahdar Han, Türkmenlere hücum eder ve onları yener. Pek çok ganimet ve esirlerle Isfahan'a döner. Esirler arasında Türkmen Beyi Cığalı Bey, kızkardeşi Bibi Hilal ve Seyisi Rövşan da bulunmaktadır. Isfahan Şahı, Cığalı Bey'le kızkardeşine, bey soyundan oldukları için, özel muamele yapar. Rövşan'ı da köle olarak bir tüccara satar. Rövşan yılkıları otlatmaktadır. Bir gün Isfahan'da sıkılan Bibi Hilâl, dolaşmak üzere şehirden dışarı çıkar ve o sırada Rövşan'a rastlar. İki genç birbirlerine aşık olurlar. Bibi Hilâl, Ağabeyi Cığalı Bey'den, Rövşan'ı satın almasını ister ve istediği olur.

Bir gün Isfahan Şahı'na bir at lazım olur. Atlardan Rövşan'ın çok iyi anladığını işiten şah, ondan kendisine bir at bulmasını ister. Rövşan bütün yılkıları dolaşır fakat gönlünce bir at bulamaz. Sonunda bir yağsatıcısının kısrağını beğenir ve Şaha onu tavsiye eder. Kendisiyle alay edildiğini zanneden şah, onun gözlerine mil çektirir. O atı da alarak Cığalı Bey'in yanına gelir. Cığalı Bey, kız kardeşi (Bibi Hilâl'le) Rövşan'ı nikâhlar. Bir müddet sonra Cığalı Bey ve Rövşan o kısrağa binerek gizlice Isfahan'dan kaçarlar. Bibi Hilâl Isfahan'da, Cığalı Bey'in diğer adamlarıyla kalır. Fakat çok üzgündür. Bir gün Cığalı Bey'in yılkıcılarından biri (Çoban Rüstem), Bibi Hilâl'i ölmüş olarak kırda bulur ve onu gömer. Ancak, Bibi Hilâl hamiledir. Mezarda çocuğu doğar. Ölü vücudun göğüslerinden süt gelmektedir. Çocuk o sütü emerek bir kaç gün yaşar.

Bu arada Çoban Rüstem, o mezarı kollamakta ve atları hergün o civarda otlatmaktadır. Atlardan birinin tayı ölmüştür. O kısrak sık sık sürüden ayrılmakta ve Bibi Hilâl'in mezarına gidip, tam mezarın üzerine yatmaktadır. Çoban Rüstem atı takip eder ve mezardan bir bebeğin atın memelerinden emdiğini görür ve çocuğun Bibi Hilâl'in olduğunu anlayarak alıp evine götürür. Mezarda bulduğu için adını Guroğlu koyar. Bilindiği gibi Gûr Farsça'da mezar demektir.

Gûroğlu büyür. Bir gün sokakta zadegândan Badgir'in oğlu ile kavga eder ve onu döver. O çocuk babasına şikayet eder. Bey gelip kamçı ile Gûroğlu'nu dövmeye başlar o da beyi bıçaklayıp kaçar. Çoban Rüstem, Gûroğlu'na bütün macerayı anlatır ve hemen kendi ülkelerine kaçıp babasını bulmasını söyler. Gûroğlu, mezarda kendisini emziren kısrağa binerek ülkesine gider ve babası Rövşan'ı bulur. Ancak kısa bir süre sonra Rövşan ölür. Babasının ölümünden sonra, Gûroğlu dayısı Ahmet Bey'in yanında yaşar. Ahmet Bey, kervanlarla uzaklara giden bir tüccardır. Bir gün dayısı seferde iken, Gûroğlu, dayısının yılkılarını Horasangûl Gölü civarına otlatmaya götürür. Orada çok güzel bir ata binmiş Reyhan Arab'a rastlar. Reyhan Arap, çoktanberi Gûroğlu'nun amcası Ahmet Beyin karısı Hol-Ayim'i sevmektedir. Eğer Hol-Ayim, Reyhan Arap'a su verirse, altındaki atla yılkıda bulunan bir kısrağın çiftleşmesine izin verecektir. Gûroğlu, gidip yengesine yalvarır ve razı eder. Atlar çiftleşirler, fakat Reyhan Arap, Hol-Ayim'i kaçırır. Gûroğlu ona yetişemez. Aradan bir süre geçer. Reyhan Arap'la çiftleşen attan Kırat doğar. Kırat'ı, Gûroğlu bizzat kendisi besler, büyütür ve eğitir.

Bu arada Türkmenlerin hanı Uray Han ölür. Halk Gûroğlu'nu yiğitliği, dürüstlüğü, cesareti ve çalışkanlığı yüzünden han seçer.

Bundan sonra Gûroğlu'nun ve koçaklarının maceraları başlar. «Artık Gûroğlu basit bir cengâver ve basit bir aşık değil, o meşhur bir nesilden olan... Ülkenin kanunî hakimi ve akıllı bir hükümdarıdır.» (V. M. Jirmunsky - H. T. Zarifov, Uzbeksky Narodny Geroiçesky Epos. s. 186)

Özbek Varyantında kadın kahramanlar önemli rol oynar. Bu varyantlarda Gûroğlu'nun üç karısı vardır. Bunlardan ilki Kûh-i Kaf perilerinin padişahı Rehmet Peri'nin kızı Ağa Yunus Peri'dir. Bu peri kızı ile ilgili olarak bir kol teşkil edilmiştir.

Yunus Peri, Batı anlatmalarındaki Hızır, Hz. Ali, Kırkların Köroğlu'na öğrettikleri gizli sırları, Gûroğlu'na öğretir. Onun bulunmadığı anlarda, Çambil'i kadınların başında bir kumandan gibi, korur icabında ata biner, kılıç kullanır.

Yunus Peri'den başka Gûroğlu'nun perilerden iki karısı daha vardır. Bunlar Ağa Yunus Peri'nin arkadaşı olan Mısgal Peri ve Hindistan'dan Gûroğlu'nun bir sürü zorluklarla getirdiği Gülnar Peri'dir. Bu üç peri de ona her türlü güç durumda yardım ederler. Batı Varyantlarındaki Nigâr Hanım'ın rolünü oynarlar. Bu hal bilhassa Temirhan Padişah, Holdor Han, Çambil'in muhasaraya alınması kollarında görülür.

Batı Varyantlarının tersine Gûroğlu, Özbek Varyantlarında mitolojik bir kahraman olarak gözükür. Hayvanların, kuşların dilinden anlar. Bir bakışı ile en korkunç canavarlar dize gelir.

Sihirli dünyalarda korkunç devler ve ejderhalarla mücadele eder ve güzel perilerine kavuşur. İstediği anda taştan su çıkarır, şekil değiştirerek hayvan ve kuş olabilir. Yanında taşıdığı sihirli taşa dokununca karşısındakini küçültür veya ihtiyarlatır. Ayrıca Misgal perinin verdiği iki tüyden siyah renkleri olanı kötülük yapmak istediğinde, beyazı da iyilik yapacağı zaman kullanabilir. Yani Özbek Varyantlarında Gûroğlu sadece fizikî güçle değil sihir güçleriyle de mücehhezdir.

Özbek Varyantları ayrıca dinî ve mistik unsurlar bakımından daha zengindir. Gûroğlu. kutsal varlıklardan yardım isteyebilir ve istediği yardımı her zaman görür. Genel hatlarıyla benzemekle birlikte, Özbek Varyantlarında bazı önemli farklar onu batı varyantlarından ayırmaktadır. Meselâ;

Avaz (ayvaz) ın evlatlığı alınışı değişik olaylar zinciri içinde işlenmiştir. Gûroğlu'nun çocuğu olmaz. Yunus Peri'nin isteği üzerine Hunkâr Şah'ın kasabı olan Avaz'ı Çambil'e getirir ve ona yiğitliğin sırlarını öğretir. Getirişindeki olaylarda da bazı teferruat farkları vardır.

Batı Varyantlarında bulunmayan bir başka kol da Hasan'ın evlatlık olarak alındığı Temir Han'la olan macerasıdır. Hasan'ı Misgal Peri ister ve Gûroğlu ile bozuşmak istemeyen Temir Han, ona hüsnü kabul gösterir ve oğlunu verir. Ancak Avaz pek çok kolda faal rol aldığı halde Hasan sadece, Delli kolunda birinci safta gözükür. O da evlenmek istediği Delli (Telli) ile ilgilidir. Ancak batı varyantlarında gördüğümüz «Köroğlu'nun Erzurum Seferi» ile bu kolun hemen hemen hiç ilgisi kalmamıştır. Bu kol İrem Bağı'na küsüp giden Yunus Peri ve Misgal Peri'nin Kırat'ı da götürmeleri üzerine gelişen olaylarla ilgilidir.

Gûroğlu'nun eşkiyalık etmesi, bu varyantlarda epeyce zayıftır. Bilakis Özbek varyantlarında Gûroğlu idealize edilmiş bir komutan, duygulu ve güzel sesli bir aşık, yiğit ve güçlü bir kahraman olarak dikkati eçker.

Ayrıca Batı anlatmalarında Köroğlu hemen hemen bütün kollarda faal olarak olaylara iştirak eder, halbuki Özbek Varyantlarında, Avaz'ın maceraları zaman zaman fantastik ve romantik duygularla zenginleştirilerek yeni kollar oluşturulmuştur.

Özbek Varyantlarında, batı anlatımları ile ortak olan temel unsurlar Kırat ve Çambil (Çamlıbel) unsurudur. Gûroğlu'na yapılacak en bü-

yük kötülük, onu Kırat'sız bırakmaktır. Bu yüzden Gûroğlu'nun han seçildiği gün Kırat'ı çalınınca, onu aramaya çıkışı, Sim Bağına girişi yani Balo Gurdan (Balo Devle Mücadelesi) Kolu ile Mısgal Peri ile Avaz Kolu, tamamen Kıratın çalınması üzerine teşekkül eden iki koldur.

Gerek Köroğlu, gerekse Gûroğlu kollarında son kol (Köroğlu'nun sır oluşu) sırasında, her şey kaybolmuş, deliler dağılmış, Köroğlu «Gûroğlu) ihtiyarlamış, artık ölümü bekler olmuştur. O zaman Gûroğlu,

Gırotım mening muradım
Ham davlatım ham zuryatım
İnıb-usgan ona yurdum

Çambil-bilim viloyetim
Sende armanım kolmadı,
Senin armaning kolmasın.

diye hem övgü, hem veda hem de artık işin sonuna geldiğini bilen bir psikoloji ile kendisinden sonra Çamlıbel'in özleminin kalmamasını diler.

— ERMENİ VARYANTLARI —

Köroğlu'nun batı anlatmaları (Cycle) içinde yer alan Ermeni Varyantları esas itibarı ile Azerbaycan Varyantlarına bağlıdır. Her ne kadar Bolu Bey Kolu, Anadolu Varyantlarının tercümesi ise de (Hikâye-i Köroğlu - Türküleri ile Beraber - İstanbul, Hovsep Kavafyan Mat. 1872) Çoğunluk Azerbaycan varyantlarının tercümesi, adaptasyonu veya aynı yapı ve gelenek içinde yeni kollar halinde yaratılmasıdır. Pertev Nailî Boratav'ın sözünü ettiği ve incelemesinde özetini verdiği «Köroğlu'nun Tercüme-i Haline göre Sergüzeştleri» 1924 adlı üç kol ihtiva eden kitab da aynı şekilde Kafkas menşe'lidir ve Agayan tarafından tercüme edilmiştir. (P. Nailî Boratav, Köroğlu, s. 55)

Köroğlu'nun tam Ermeni Varyantı Prof. H. Samuelyan tarafından 1941 yılında Erivan'da yayınlanmıştır. Bu kitaptaki kollar 1912 yılında G. Tanverdyan'a Ermeni aşugu Kevork Taroyan tarafından anlatılmıştır. Daha önce Aşug Cemalî, Köroğlu'nun iki kolunu 1898 ve 1904'te Aşug Hayat da Bolu Bey kolunu 1900 yılında Ermeniceye tercüme etmişlerdir. Ayrıca Tebrizli Arakel ve İlyas Muşek gibi Ermeni yazarları da Köroğlu'ndan hem söz etmişler hem de bazı şiirlerini kaydetmişlerdi.

Ermeniler arasındaki Koroğlu varyantları 14 koldur.

Bu kolları,

a) Türk Halk Edebiyatına bağlı olanlar,

b) Türk varyantlarının Ermeni hayatına adaptasyonları olan kollar,

c) Türk hikâye geleneğine uygun olarak, yeniden tasnif edilen kollar olmak üzere üç gurupta toplayabiliriz.

İlk gurupta yer alan kollar tamamen Türkçeden tercüme edilen kollardır. Bunların bir kısmında şiirler Ermeniceye tamamen tercüme edilmiş, bir kısmında şiirlerin hem Ermenice tercümesi hem de Türkçe metni birlikte verilmiştir. Bir kısmında ise şiirler olduğu gibi, Ermeniceye çevrilmeden, Türkçe olarak aynen bırakılmıştır. «Köroğlu ile Keçel Hamza» Kolunda 19, «Köroğlu ile Hasan Bey» Kolunda 17 şiir bu şekilde verilmiştir. (Fehatov Ferhat Gulamoğlu, Köroğlu Destanının Tedgigine Dair S. 157.)

İkinci ve Üçüncü guruptaki kollarda ise konular tamamen Ermeni sosyal ve kültürel çevresine uydurulmuştur.

Aygır Gölü ve Garasu (Proşyan), Nigâr (Taroyan), Köroğlu ve Perişan (Vartanyan), Köroğlu ve Çobanoğlu (Vartanyan) kolları, tamamen Ermeni muhitine adapte edilmişlerdir.

Ermeni Varyantlarında, Rövşan, Hasan Ali adlı bir mehterin (At bakıcısı) oğludur. Hasan Ali, Ali Paşa tarafından en iyi atı seçmek üzere görevlendirilir. Yılkıdaki bir kısrağın, efsanevî su aygırı ile çiftleşmesinden doğan tayı seçtiği için gözleri kör edilir. Azerbaycan varyantında olduğu gibi, Hasan Ali, oğlu Rövşan'a tayı özel olarak yaptırdığı ahırda besletir ve yetiştirir. Bu arada göktaşından Mesrî kılıçı yaptırır ve oğlunu da alarak Çenlibel'e gider. Orada oğluna öğütler verir ve Ali Paşa'dan intikamını almasını söyleyerek ölür. Bundan sonra Rövşan, Köroğlu adını alır, başına delileri toplayarak Çenlibel'i yurt tutar. Köroğlu'nun çevresinde Reyhan Arap, Kürdoğlu, Isa Balı, Tanrı Tanımaz, Halay Bozan, Demircioğlu, Eyvaz gibi yiğitler toplanırlar ve kollarda anlatılan maceralar başlar.

İlk gurupta saydığımız kollarda maceralar Türk Varyantlarında olduğu gibidir.

Köroğlu'nun son kolu ise yapı, teferruatta farklılıklar gösterir. Kör oğlu artık ihtiyarlamıştır. Yanında sadece Nigâr Hanım ve Kırat vardır. Yolda giderlerken bir şehirliye raslarlar. Onda o zamana kadar hiç görmediği «Tüfek» vardır. Köroğlu tüfeğin özelliklerini öğrenince;

Ahır ecel keldi yetdi hay, haray
Çekdiğim govgalar bitdi hay, haray
Tüfenk çıkdı, merdlik bitdi hay, haray
Men mi gocalmışam, ya zamane mi?

diyerek kılıcını atar. Tekrar delilerini toplar ve onlara, Tüfeği ellerine almamalarını, tüfeğin şeytan işi olduğunu vasiyet eder, hastalanır ve ölür.

Ermeni Varyantları şekil bakımından tamamen manzum olmasıyla da Türk varyantlarından ayrılır. Ayrıca Turna Teli, Mehbub Hanım'ın Çenlibel'e Getirilmesi kolları Ermenilerde hiç yoktur. Ayrıca bazı kollarda olaylar değişik olarak anlatılmıştır. Meselâ, Nigâr Kolunda Köroğlu' nun delileri onu evlendirmek için Goca Ganber'in kızı Nigâr'ı düşünürler, Köroğlu aşık kıyafetine girerek Nigâr Hanımla görüşür ve sevişir. Sonra Köroğlu, kızı babasından ister. Goca Ganber kızını vermez fakat Köroğlu kızı kaçırır ve Çenlibel'de düğün yapar.

Bir başka önemli fark da Şah Abbas, Sultan Murat gibi hükümdarların hikâyelere girmesidir. (Kıratın Kaçırılması - Keçel Hamza Kolu)

Köroğlu'nun Ermeniler arasındaki varyantlarına Ermeni yazarlarının işledikleri ve modern türlerde yaptıklarını da eklemek gerekir.

1924 yılındaki «Köroğlu'nun Tercüme-i Haline Göre Sergüzeştleri» (1924) adlı kitap Ağayan tarafından işlenmiş ve şiir halinde yayınlanmıştır. Yine Sarmen adlı bir Ermeni şairi Köroğlu'nu şiir halinde işlemiş ve 1947 yılında Erivan'da «Üreyin Sesi ile» adıyla bir kitapta yayınlamıştır. A. Graşi ise Ambabert (Çamlıbel) adıyla bir dram yazmış ve 1945'te yayınlamıştır.

Görüldüğü gibi Köroğlu'nun ister doğu ister diğer etnik guruplardaki Varyantları henüz karşılaştırmalı olarak ilmi bir tetkike tabi tutulmamıştır. Bu yapıldığı zaman Köroğlu'nun tipolojisi, menşei, tarihî, sosyal, kültürel ve coğrafi zemini gibi pek çok problemin gün ışığına çıkabileceğini tahmin edebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

1. Pertev Nailî Boratav, *Köroğlu Destanı*, İst. 1931
2. H. T. Zarifov, *Uzbek Folklori*
   Taşkent. 1. Kitap 1936, 2. Kitap 1941
3. V. M. Jirmunsky - H. T. Zarifov
   Uzbeksky Narodny Geroiçeşky Epos, Moskova. 1947
4. *Uzbek Halk Destanları*
   Taşkent 2 cilt, 1957

5. M. Seyidov,
— *Uzbek Halk icodı,* Taşkent, 1967
6. B. A. Karriev, *Epiçesky Skazanıya O Ker-Oglı y tyorko-yazıçnıh Narodov,* Moskova, 1968 ss. 64,-67 ve 205-222.
7. Azad Nebiyev, *Gehremanlıg Shifeleri* Bakı-1975
8. *Hikâye-i Köroğlu Sultan -Türküleri ile Beraber-* İst. 1872
9. Aşug Cemalî (Mkırtıç Taleantsi)
— *Kıziroğlu ve Bolu Beyi Arasında Başveren Hadiseler Hakkında Köroğlu Nağılı 1. Hisse,* Tiflis 1898
— *Demircioğlu ve Hamza Bey Arasında Başveren Hadislere Dair Köroğlu Nağılı 2. Hisse,* Tiflis, 1904
10. Aşug Heyat (Sukas Karapetyan Zahirantsi) *Bolu Bey,* Aleksandropol 1900
11. A. Graşi, *Ambabert (Çamlıbel),* Yerevan 1945 (Dram)
12. Sarmen, *Üreyin Sesi ile,* Yerevan, 1947 (Köroğlu-şiir halinde)
13. Ferhat Ferhadov (Gulamoğlu), *«Köroğlu» Destanının Tedgigine Dair,* (Destanın Ermeni Versiyonu) Moskova, 1954
14. Ekber Yerevanlı, *Azeri-Ermeni Edebî Elagaları,* Bakı, 1968 ss. 184-199
15. Mireli Seyidov, *Azerbaycan- Ermeni Edebî Elagaları,* Bakı, 1976
16. İ. Abbasov, *Azerbaycan Folkloru XIX. Esr Ermeni Mehbe'lerinde,* Bakı, 1977
17. İ. Abbasov, *Azerbaycan Destanlarının Ermeni Diline Tercüme, Tebdil ve Neşri Meselelerine Dair, Azerbaycan Şifahî Halg Edebiyatına Dair Tedgigler,* V. cilt Bakı, 1977 s. 62
18. Yusuf Ramazanov, *Azerbaycan Dilinde Yazıt Yaradan Ermeni Aşıgları,* Bakı, 1977

İNGİLİZLERİN ROBİN HOOD DESTANI İLE KÖROĞLU DESTANI ARASINDA BAZI BENZERLİKLER

Prof. Dr. Ahmet Edip UYSAL *

İngiliz Halk Edebiyatı **ballad** denilen halk türküleri bakımından pek zengindir. Konularını genellikle tabiatüstü hadiselerden, aşk maceralarından, savaşlardan ve trajik vakalardan alan **balladlar** türkü olarak söylenen bir çeşit nazım hikâyelerdir. Bunlar yazılı ve sözlü olmak üzere iki ana bölüme ayrılırlar. Biz burada sözlü gelenek yoluyla nesilden nesle aktarılmak suretiyle varlıklarını sürdüren, yaratıcıları belli olmayan, 14 ve 15. yüzyıllarda meydana geldikleri sanılan **Robin Hood Balladları** veya **Destanları** üzerinde duracağız. Bu nazım hikâyeler bazı bakımlardan Köroğlu'na benzeyen bir destan kahramanı olan Robin Hood'un maceralarından bahseder. Yirmi kadar bölümden[1], ve aşağı yukarı 3500 mısradan mısradan meydana gelen Robin Hood Destanları Ortaçağlarda İngiltere' de pek sevilmekteydi. Bunlar göçler yoluyla Amerika Birleşik Devletlerinin çeşitli bölgelerine de yayılmıştır.

Köroğlu gibi Robin Hood da ormanlarda devlet otoritesi dinlemeden yaşayan ve haksızlığa uğrayanlara yardım eden bir halk kahramanıdır. O da Köroğlu gibi kibar ve mert bir insandır. Köroğlu nasıl Çamlıbel' de yaşarsa Robin Hood da İngiltere'nin orta kısımlarında Nottingham kasabası civarında bulunan Sherwood ormanında veya Yorkshire'da Barnsdale denilen yerde kendisi gibi devlet otoritesi dinlemeyen ve destanlarda sayıları değişik olarak verilen adamları ile yaşamaktadır. Robin Hood da Köroğlu gibi içkiye ve eğlenceye düşkündür; silâhlarını iyi kullanır; düşmanlarını aldatmakta ustadır. Köroğlu ve Robin Hood'un bunlardan başka benzer özelliklerini, kadınlara hürmet, dürüstlük, kibarlık ve mizah olarak özetleyebiliriz.

İki kahraman arasında farklar da vardır. Meselâ Robin Hood Köroğlu gibi atlı bir kahraman değildir. O Köroğlu gib saz çalıp güzel türküler

---

(*) Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim Üyesi (Şimdi, ODTÜ Eğitim Fakültesi Dekanı'dır.)

(1) Bu incelemede *Robin Hood Destanının* *The Oxford Book of Ballads* (1963) da verilen metinlerinden faydalanılmıştır.

de söylemez. Onun çapkınlığı ve kadınlara düşkünlüğü de Köroğlu ölçüsünde değildir.

İki destan arasındaki en bariz fark ise **Robin Hood Destanının** tamamen nazım olmasına karşılık Köroğlu Destanı'nın nesir ve nazım karışımı olmasıdır.

Robin Hood Destan'ında önemli karakterler **Köroğlu Destanı**'ndakilere nazaran sayı bakımından pek azdır. Bunlar, Robin Hood'un arkadaşları Little John (Küçük John), William Scathelock, Will Stately, Friar Tuck, değirmencinin oğlu Much ve Maid Marion'dur. **Köroğlu Destanı**'nda nasıl Köroğlu'nun devamlı mücadele halinde olduğu bir Bolu Beyi varsa, **Robin Hood Destanı**'nda da destan kahramanı Robin Hood Nottingham Kasabası Emniyet Müdürü (**Sheriff of Nottingham**) ile mücadele halindedir.

Köroğlu Destanı'nda kahramanın ve adamlarının faaliyet sahaları Balkanlardan Bağdad'a ve Dağıstan'a ve hatta bazı varyantlarda Çin'e kadar uzandığı halde, Robin Hood Destanı'nda olaylar Sherwood ormanıyla Barnsdale sınırlarını aşmaz.

Robin Hood Destanı'ndaki vak'a unsuruna bir göz atmakla onun **Köroğlu Destanı**'na ne bakımlardan benzediğini ve farklılıkların ne olduğunu anlamamız kolaylaşacaktır.

Robin Hood'un Doğumu (The Birth of Robin Hood) [2]

İri yapılı ve güçlü kuvvetli bir adam olan Willie, Earl Richard isimli bir asilzadeye hizmetkâr durmuştur. Kontun çok güzel bir kızı vardır. Bu kızın ormanda Willie'den gayrimeşru bir oğlu dünyaya gelir. İşte bu çocuk Robin Hood'dur. Ana tarafından asil, baba tarafından avamdan olan bu çocuk ormanda büyür ve davranışlarında menşeinin zıt özellikleri görülür.

Robin Hood ve Adamlarının Hikâyeleri (A Little Geste of Robin Hood and his Meiny) [3]

1. Robin Hood'un fakir bir şövalye olan Sir Richard at the Lee ile arkadaş olması:

Bir gün Robin Hood, Little John, Değirmencinin Oğlu Much ve William Scathelock'u yol kesmek ve soygun yapmakla görevlendirir, ken-

(2) «The Birth of Robin Hood», *The Oxford Book of Ballads* (1963), No. 113 465 - 468.

(3) Aynı eser, No. 115.

disi de ormanda yalnız kalır. Robin Hood ve adamları sık sık zengin kilise mensuplarını, rahipleri, piskaposları ve baronları soymakta ve onlardan aldıklarını fakirlere dağıtmaktadırlar. Yine öyle bir av beklerken karşılarına bir şövalye çıkar. Bu dünyasından bezmiş pejmürde kılıklı, bir ayağı üzengide bir ayağı aşağı sarkmış, şapkası kaşlarının üzerine eğilmiş, kötü bir atın sırtında yavaş yavaş gelen bir adamdır. Bu Allahın sıcağında karşılarına bundan daha zavallı bir adam çıkamazdı. Robin Hood'un adamları bu şövalyeyi gayet nazikane karşılarlar, onu Robin Hood'un yanına getirirler ve ona yemek yedirirler. Fakat prensip olarak Robin Hood yemek yedirdiği misafirini kibarca soymak âdetindedir. Yemekten sonra şövalyeden para istenir, fakat şövalye parası olmadığını söyler. Bunun üzerine üstü aranır ve doğru söylediği anlaşılır. Şövalyeden hayatını anlatması istenir. O da razı olur. Bir harp oyununda 20 yaşındaki oğlu Lancashire'li bir şövalyenin ölümüne sebep olur ve bu sebepten onun malını mülkünü kilise rehin alır. Kendisine borcunu ödemesi için 400 İngiliz Lirası verilir. Bu hazin hikâyeyi duyan Robin Hood'un arkadaşları Little John, Scathelock ve Much ağlamağa başlarlar. Bunun üzerine Robin Hood onları hazinesine gönderir ve oradan 400 İngiliz Lirası alıp gelmelerini söyler. Ayrıca şövalyeye elbise, bir çift çizme, bir çift parlak mahmuz ve ayrıca bir de at verilir. Bütün bunlara ek olarak Robin Hood Little John'u da bu şövalyeye yardımcı olarak tayin eder.

2. Şövalyenin alacaklılarına borcunu ödemesi (How the Knight paid his Creditors against their will) [4]

Robin Hood'dan bu iyiliği gören şövalye Robin Hood ve adamlarına teşekkür ederek yola çıkar, kiliseden mülkünü rehin bırakma karşılığı aldığı 400 İngiliz Lirasını gününde götürüp iade eder. Böylece Robin Hood'un maddi yardımı sayesinde şövalye borcundan kurtulur ve mülkünü de geri alır.

3. Küçük John'un Nottingham Emniyet Müdürünü soyması ve onu Robin Hood'a teslim etmesi (How Little John robbed the Sheriff of Nottingham and delivered him into Robin Hood's hands) [5]

Küçük John Şövalyenin hizmetinde iken bir gün Nottingham Emniyet Müdürü onun iyi ok attığını görür ve onu Şövalyesinden para mukabili 12 aylığına tutar. Küçük John Emniyet Müdürüne bir oyun oynamak niyetindedir. Bir gün Müdür ava gider, fakat Küçük John mahsus evde ka-

(4) Aynı eser, 511-521.
(5) Aynı eser, 521-531.

lır ve Müdürün hazinesinden altın ve gümüş tabaklar çalar. Tabakları doğru Robin Hood'a götürür. Üstelik 300 İngiliz Lirası da para çalmıştır. Sonra Küçük John ormanda avlanmakta olan Emniyet Müdürünün yanına varır ve hazırladığı bir plan gereği onu ormanda Robin Hood'un karşısına çıkartır. Robin Hood yemek yemek üzeredir. Emniyet Müdürü evinden çalınan gümüş kapları Robin Hood'un önünde görünce hayret eder. Bir ihanete uğradığını anlar. Robin Hood, Emniyet Müdürüne bir daha kendisini ve adamlarını taciz etmeyeceğine dair yemin ettirdikten sonra onu serbest bırakır.

4. Odünç verdiği para Robin Hood'a ödeniyor (How Robin Hood was repaid his Loan) [6]

Bir gün, Robin Hood, adamlarından Küçük John, Much ve William Scathelock'u Watling Street **(the Great Northern Road)** denilen yola soygun yapmağa gönderir. Onlar kısmetlerini beklerlerken karşılarına yanında 50 adamıyla gitmekte olan bir keşiş çıkar. Keşişi ve adamlarını doğru Robin Hood'un yanına götürürler. Robin Hood keşişe güzel bir ziyafet çektikten sonra, ondan ziyafetin ücretini talep eder. Keşiş üstünde para olmadığını söylerse de, üstü aranınca 800 İngiliz Lirası olduğu meydana çıkar. Robin Hood bu parayı alır. Bu arada mülkünü kurtarmak için kendisinden 400 İngiliz Lirası borç almış olan Şövalye gelir ve Robin Hood'a borcunu öder. Robin Hood Şövalyeye bu parayı iade ettikten başka ona 400 İngiliz Lirası da kendisi verir. İleride yine başı sıkılacak olursa kendisine başvurmasını söyler.

5. Robin Hood'un okçuluk müsabakasında haince bir hücuma uğraması ve Sir Richard'ın Şatosuna sığınması (How at Archery in Robin Hood was treacherously attacked, but escaped into Sir Richard's Castle) [7]

Bir gün bir okçuluk yarışmasında Robin Hod Nottingham Emniyet Müdürün adamları tarafından ok yağmuruna tutulur. Yanındaki Küçük John yaralanır. Robin Hood onu bir mil kadar sırtında taşır. Kibar bir şövalye olan Sir Richard'ın şatosu yakındır. Oraya sığınırlar ve 12 gün kadar orada yeyip içip misafir olurlar.

(6) *Aynı eser*, s. 532-544.
(7) *Aynı eser*, s. 545-551.

6. Sir Richard'ın Nottingham Emniyet Müdürü tarafından hapse atılması ve onun Robin Hood tarafından kurtarılması (How Sir Richard was cast by the Sheriff into Prison, and rescued by Robin Hood) [8]

Kralın düşmanlarını şatosunda muhafaza ettiği için Nottingham Emniyet Müdürü Şövalye Sir Richard'ın şatosunu kuşatır. Sir Richard kendisinin bir şövalye olduğunu ve şövalyeliğe lâyık bir davranışta bulunduğunu bildirir. Emniyet Müdürü durumu bildirmek üzere Londra'ya Kralı görmeğe gider. Kuzeyde kendi başına buyruk bir şövalyenin söz dinlemediğini ona anlatır. Kral onbeş güne kadar Nottingham'a gelip şövalye ile birlikte Robin Hood'u yakalayacağını söyler. Emniyet Müdürü Nottingham'a döner. Bu arada Robin Hod da şövalyenin şatosundan çıkıp ormana dönmüştür. Küçük John'un da yarası artık iyileşmiştir. Emniyet Müdürü bir gün av sırasında Şövalyeyi yakalar ve onu eli kolu bağlı yürüterek Nottingham'a götürür. Haberi alan Şövalyenin karısı atına biner Robin Hood'a gelir ve ona kocasının başına gelenleri anlatır. Robin Hood derhal Şövalyenin yardımına koşar. Nottingham'a gelir ve Emniyet Müdürünün kafasını bir okla parçalar ve onu yere serer. Sonra da Şövalyenin bağlarını çözerek onu kurtarır ve ona şöyle der: «Atını burada bırak, koşmasını öğren. Birlikte çamurlu ve yosunlu yollardan Yeşil Ormana gideceğiz. Senin için Kral Edward'dan bir af çıkartacağım.»

7. Kral Robin Hood'u cezalandırmak için askeri ile geliyor, fakat Robin Hood onu misafir ediyor (How the King rode out to punish Robin Hood, and how he was entertained) [9]

Ordusu ile Robin Hood'u cezalandırmak üzere gelen Kral bir piskapos kılığına girer ve ormanda Robin Hood'u bulur. Kralı bu kılıkta tanımayan Robin Hood ondan adeti veçhile para ister. Kral yanında sadece 40 İngiliz Lirası olduğunu söyler. Robin Hood bu 40 İngiliz Lirasını alır, ikiye taksim eder, yarısını kendi adamlarına verir ve bununla yetinmelerini söyler. Paranın diğer yarısını da harçlık olmak üzere Krala bırakır. Robin Hood Krala bir ziyafet çeker. Kralın geyiklerinden birçoğu avlanmış ve pişirilerek Kral ve misafirlerin önüne serilmiştir. Kral. Robin Hood'un kendine gösterdiği misafirperverlikten çok memnun kalır ve onu sarayına davet eder. Robin Hood bu daveti kabul eder.

(8) *Aynı eser*, s. 551-557.
(9) *Aynı eser*, s. 557-568.

8. Robin Hood'un Kralın sarayında bir müddet yaşaması ve sonra tekrar Yeşil Ormana dönüşü (How Robin Hood lived a while at the King's Court, but returned to the Green - wood) [10]

İngiltere Kralı kendine elbise yapmak için Robin Hod'dan yeşil kumaş satın alır. Bu kumaşla Kral kendine ve adamlarına yeşil elbiseler yaptırır. Bu elbiseleri giyerek Kral ve adamları Nottingham kasabasına giderler. Robin Hood da onlarla beraberdir. Sonra Robin Hood Londra'da Kralın sarayına gider ve orada 12 ay kalır. Bir gün Robin Hood Barnsdale' de yaptırmış olduğu bir kiliseyi ziyaret etmek için izin ister. İşte bu sırada Robin Hood'un canına kıymak için akrabası olan bir rahibe tarafından zalimce bir plan hazırlanmaktadır.

9. Robin Hood ve Guy of Gisborne (Robin Hood and Guy of Gisborne) [11]

Robin Hood bir gece elinin kolunun bağlandığını ve döğüldüğünü görür. Ertesi gün Küçük John Nottingham Emniyet Müdürünün adamlarının attığı bir okla yaralanır ve yakalanarak bir tepenin üstünde asılmak üzere götürülür. Bu sırada Robin Hood ormanda Sir Guy of Gisborne ile tanışır. Aralarında çıkan bir döğüşte Robin Hood Sir Guy'ı öldürür ve borusunu öttürür. Boru sesinin duyulması üzerine Nottingham Emniyet Müdürü arkadaşı Sir Guy'ın yardımına koşmak için adamları ile hareket eder. Hadise mahalline geldiklerinde Robin Hood ile karşılaşırlar. Meydana gelen çarpışmada Robin Hood Küçük John'u kurtarır ve onun eline Sir Guy'ın ok ve yayını verir. Nottingham Emniyet Müdürü Küçük John' un yayını gerdiğini görünce Nottingham'a doğru adamları ile kaçmağa başlar, fakat Küçük John'un attığı bir ok onun kalbini parçalar.

10. Robin Hood ve Keşiş (Robin Hood and the Monk) [12]

Bir Mayıs günü Robin Hood St, Mary Kilisesinde dua ederken ezeli düşmanı Nottingham Emniyet Müdürünü görür ve ondan öcünü almak ister. İkisi de kılıçlarını çekerek döğüşmeğe başlarlar. Fakat Robin Hood' un kılıcı Emniyet Müdürünün kafasında kırılır. Robin Hood kilisenin içine doğru kaçar. Robin Hood'un ormandaki arkadaşları durumdan haberdar olurlar. Değirmencinin oğlu Much ile Küçük John Robin Hood'un yardımına koşmağa karar verirler. Kasabaya gitmek için bir vasıta beklerlerken oradan arabayla bir keşişin geçtiğini görürler. Meğer bu keşiş Robin

(10) *Aynı eser*, s. 568-574.
(11) Aynı eser, s. 575-584.
(12) Aynı eser, s. 585-600.

Hood tarafından soyulmuş ve başına gelenleri Krala anlatmağa gidiyormuş. Much ve Küçük John keşişi öldürürler ve bir yere gömerler; elindeki mektupları da alırlar ve Krala götürürler. Kral keşişin nerede olduğunu sorar. Onlar da yolda öldüğünü söylerler. Bunun üzerine Kral onlara 20 İngiliz Lirası verir ve onları hizmetine alır ve ellerine bir yazı verir. Bundan sonra Küçük John Kraldan izin alarak Nottingham'a gelir. Kasabanın kapıları kapalıdır. Sebebini sorunca Robin Hood'un kasabanın zindanında tutulmakta olduğunu söylerler. Küçük John elindeki mühürlü yazıyı gösterince Emniyet Müdürü keşişi sorar. Küçük John keşişin Kral tarafından Westminster Kilisesine baş rahip tayin edildiğini söyler. Küçük John misafir edilir ve ağırlanır. Gece, Küçük John «Robin Hood hapishaneden kaçmış!» diye bağırmağa başlar. Ortalık birbirine girer. Bu kargaşa içinde Küçük John kılıcını çeker, zindan kapısını bekleyen muhafızdan anahtarları zorla alır. Doğru Robin Hood'un yanına gider ve onun bağlarını çözer. Onun da eline bir kılıç verir. İkisi zindan duvarından atlayarak sabah horozlar öterken kaçarlar. Kasabada çanlar çalmakta ve her taraf aranmaktadır. Fakat Robin Hood Sherwood Ormanına varmıştır bile. Böylece Robin Hood hem Kralı hem de Nottingham Emniyet Müdürünü aldatmıştır.

11. Robin Hood ile Bacaksız Rahip (Robin Hood and the Curtal Friar)[13]

Robin Hood'un adamlarından Will Scathelock, Much ve Little John ormanda ok atmakta ve avlanmaktadırlar. Robin Hood adamlarının atıcılığını methedmektedir. İçlerinden Will Scathelock «Fountains Abbey'de bacaksız bir papaz var; okçulukta hepinizi yaya bırakır!» demesi üzerine Robin Hood «Bu papazı görmeden ağzıma bir lokma yiyecek koymam!» diye tutturur. Giyinip kuşanıp pazazı aramak üzere Fountains Dale'e doğru yollanır. Papazı bir çayın kenarında bulur. Ona kendisini sırtında çayın karşı tarafına geçirmesini söyler. Papaz Robin Hood'u sırtında çayın karşı tarafına geçirir. Bu sefer de papaz Robin Hood'a «Haydi bakalım, sen de beni karşı tarafa geçir. Yoksa fena olur.» der. Robin Hood papazı sırtında karşı tarafa geçirir. Robin Hood papaza kendisini tekrar karşı tarafa taşımasını yoksa durumun kötü olacağını söyler. Papaz Robin Hood'u sırtına alır ama suyun ortasına gelince onu bırakır. Robin Hood yüzerek kıyıya çıkar ve oradan papaza bir ok atar. Papaz oku kalkanıyla karşılar. Robin Hood bir ok daha atar, fakat Bacaksız Papazı vuramaz. Robin Hood bütün oklarını boşa atar. Sonunda Papazdan af dilemeğe karar verir. Robin Hood Papaza «İzin ver de borumu ağzıma bir götüreyim.» der. Ro-

(13) Aynı eser, s. 600-607.

bin Hood borusunu üç kere üfler ve az sonra 50 adamı orada belirir. Bunun üzerine Bacaksız Papaz «Bana izin ver, yumruğumu ağzıma bir götüreyim.» der. Robin Hood Papaza izin verir. Papaz yumruğu ile üç ıslık çalınca orada hemen 50 köpek belirir! Köpeklerden ikisi Robin Hood'a hücum edip onun yeşil elbiselerini parçalarlar. Robin Hood'un adamları köpeklere ok atarlarsa da köpekler okları ağızları ile yakalarlar. Küçük John yetişir ve köpeklerden onunu okları ile öldürür. Bunun üzerine Bacaksız Papaz «Dur! dur, delikanlı. Senin kumandanınla anlaşacağız. Fountains Dale ve Fountains Abbey'den giderseniz ve benimle şirin Nottingham kasabasına gelirseniz her Pazar günü size bir asilzade vereceğim ve her bayram günü elbiselerinizi yenileteceğim.» Meğer bu Bacaksız Papaz yedi yıldır Fountains Dale'de hüküm sürüyormuş. Ne bir bey, ne bir şövalye ne de bir kont ona söz geçiremiyormuş.

12. Robin Hood ve Kasap (Robin Hood and the Butcher) [14]

Günlerden bir gün Robin Hood neşeli bir kasabın pazara güzel bir kısrak ile et götürmekte olduğunu görür. Arkadaş olurlar. Robin Hood kasaba işinin ne olduğunu sorar. O da «Nottingham'a et satmağa gidiyorum» der. Robin Hood «Söyle bakalım eti kaça satıyorsun? Atının da fiyatını söyle.» Kasap etle birlikte at pahalı değil. İkisi 4 mark.» der. «Gel öyleyse, sen paranı say, ben de ata bineyim, çünkü ben bir kasap olmak istiyorum.» Böyle diyerek Robin Hood Nottingham'a kasaplık yapmağa gider ve orada bir hana iner. Robin etini diğer kasaplardan daha çabuk satar, çünkü eti değerinin çok altına satmaktadır. Diğer kasaplar «Bu adam herhalde mirasyedinin biri olmadı.» derler. Onu yemeğe davet ederler. Yemekte konuşurlarken Robin Hood kendini varlıklı bir çiftçi olarak tanıtır; 102-103 boynuzlu hayvanı olduğunu söyler. Nottingham Emniyet Müdürü hayvanları görmek ister. Robin Hood onu Sherwood Ormanına götürür. Orada 100 kadar geyikle karşılaşırlar. Robin Hood borusunu üç kere çalar ve hemen adamları yanına gelirler ve «Emrediniz» derler. «Nottingham Emniyet Müdürünü sizinle yemek yemeğe getirdim.» der. «İyi etmişin, inşallah yediği yemeğin bedelini ödeyecek kadar parası vardır.» Orada Emniyet Müdürünü bir güzel soyarlar. Paltosunu çıkarıp yere sererler ve üzerinden çıkan 300 İngiliz Lirasını paltonun üstünde sayarlar. Sonra da Robin Hood Emniyet Müdürünü alaca atına bindirir ve «Karınıza selâm söyleyin!» diyerek ve alaylı alaylı gülerek oradan uzaklaşır.

(14) *Aynı eser*, s. 607-612.

13. Robin Hood ve Hereford Piskapozu (Robin Hood and Bishop of Hereford) [15]

Bir gün Robin Hood ve adamları ormanda Hereford piskapozunu maiyeti ile birlikte giderken görürler. Robin Hood «Gelin, piskapoza semiz bir geyik keselim ve parasını da kendisinden alalım.» der. Robin Hood bir çoban kılığına girer ve piskapozun yolu üzerinde geyiği kesmeğe başlar. Piskapoz «Bunu kime kesiyorsun?» diye sorar. «Bu kralın geyiği değilmi? Robin Hood «Biz çobanız. Bütün yıl koyun eti yeriz. Bir sefer de geyik eti yiyelim dedik.» diye cevap verir. Piskapoz, «Haydi öyleyse, benimle birlikte Kralın huzuruna gideceğiz.» der. O zaman Robin Hood çoban elbisesinin altından borusunu çıkartır ve onu kuvvetle üfler. Hemen 70 adamı ormanın içinden koşup gelirler. Robin Hood onlara «Bu piskaposun kafasını kesip kendini gömün!» der. Piskaposun özür dilemesi üzerine Robin Hood onu Barnsdale'e götürür ve misafir eder. Ona bir ziyafet çeker. Piskaposun paltosu yere serilir ve üstünden çıkan 300 İngiliz Lirası onun üstünde sayılır. Kendisi de bir ağaca bağlanır. Orada bir güzel de dua ettirilir. Sonra çalgı sesleri arasında alaca atına bindirilir, atının kuyruğu da eline tutturulup uğurlanır.

14. Robin Hood ve Alan a Dale (Robin Hood and Alan a Dale) [16]

Bir gün Robin Hood ve adamları ormanda bir genç görürler. Ona yaklaşıp kendilerine verecek parası olup olmadığını sorarlar. Genç «Beş şilin ile bir yüzüğüm var. Dün bir genç kızla evlenecektim. Fakat o benim yerime yaşlı bir şövalyeyi tercih etti, ve benim yüreğimi yaktı.» diye konuşur. Adını sorarlar. «Alan a Dale» der. Robin Hood «O kızı sana getirirsem ne verirsin?» diye sorar. Genç «Verecek param yok, ama sana sadık bir hizmetkâr olurum.» der. Robin Hood kiliseye gider. Orada kız evlenmek üzeredir. Robin Hood merasimi durdurur. Borusunu öttürür. Hemen 25 okçusu oraya toplanır. Kızın sevgilisi genç de oradadır. Robin Hood kıza «İşte senin gerçek sevgilin. Biz buradan ayrılmadan onunla evleneceksın.» der. Papaz itiraz eder. Bunun üzerine Robin Hood papazın cübbesini sırtından çıkarır ve Küçük John'a giydirir. Küçük John nikâhı kıymak üzere kiliseye girer ve cemaat huzurunda «Bu kızı veren kimdir?» diye sorunca, Robin Hood «Ben veriyorum. Ve onu Alan a Dale'den alacak adamın anlını karışlarım!» der. Bu nikah da böylece mesut bir şekilde sonuçlanır.

(15) *Aynı eser*, s. 612-616.
(16) *Aynı eser*, s. 616-620.

15. Robin Hood ve Dul Kadının üç oğlu (Robin Hood and the Widow's Three Sons) [17]

Bir gün Nottingham'da bir dul kadının üç oğlu idam edilmek üzeredir. Suçları da Kralın geyiklerini avlamak. Robin Hood Nottingham'a doğru giderken yolda yaşlı bir adama rastlar. Ona 40 şilin verip yamalı elbiselerini alır ve onları giyer. Adamın atına da binerek yoluna devam eder ve Nottingham'a gelir. Doğru Emniyet Müdürüne giderek «Senin celladın olursam bana ne verirsin?» der. Emniyet Müdürü «Sana bir elbise ile 13 peni veririm. Celladın yevmiyesi bu kadardır.» Robin Hood borusunu öttürür ve 60 adamı hemen oraya toplanır. Emniyet Müdürünü asıp üç genci serbest bırakırlar.

16. Robin Hood'un Altın Mükâfatı (Robin Hood's Golden Prize) [18]

Robin Hood bir gün papaz kıyafetine girerek ormana gider. Orada iki papaza rastlar. Onlardan Meryem Ana hakkı için biraz sadaka ister. Bütün gün aç dolaşmakta olduğunu söyler. Papazlar paralarını çaldırdıklarını ileri sürerek sadaka vermezler. Robin Hood «Siz yalan söylüyorsunuz.» deyince de kaçmağa başlarlar, fakat Robin Hood onlara yetişir. Papazlara diz çöktürür. «Haydi dua edin de Allah size biraz para göndersin» der. Papazlar diz çökerler ve bir saat kadar dua ederler. Sonra Robin Hood «Dur bakalım, size kaç para gönderilmiş» diyerek Robin Hood onların üstlerini arar. Üstlerinden 500 altın çıkar. Robin Hood onlara adam başına 50'şer altın bırakır, geri kalan altınları kendisi alır ve sonra onlara bir daha yalan söylemeyeceklerine, genç kızlara tasallut etmeyeceklerine, başkalarının karılarına göz koymayacaklarına ve fakirlere hayır yapacaklarına dair yemin ettirerek onları yolcu eder.

17. Asil balıkçı (The Noble Fisherman) [19]

Robin Hood bir gün balıkçı olmağa karar verir ve Scarborogh'a gider. Orada bir dulun evinde bir oda tutar. Adını Simon olarak verir. Dulun gemileri vardır. Simon'a kendi gemileri ile balığa gitmesini teklif eder. Simon denizde Fransız gemilerine rastlar. Onlarla savaşır ve çok Fransız gemicisini okuyla vurup denize düşürür. Bir Fransız gemisine çıkar ve orada 12.000 İngiliz lirası bulur. Bu paraları fakirlere dağıtır.

---

(17) *Aynı eser*, s. 621-625

(18) *Aynı eser*, s. 626-629.

(19) *Aynı eser*, s. 630-634.

18. Robin Hood'un ölümü (The Death of Robin Hood) [20]

Bir gün ormanda ok atarken Robin Hood hastalanır ve kan aldırması gerekir. Bir manastırda baş rahibe olan halası kızı Kirkleys'e gider. Küçük John da yanındadır. Kan aldırırken bir ihanete kurban gider. Robin Hood kan kaybeder. Öleceğini anlayınca borusunu öttürür, fakat nefesi yetmemektedir. Boruyu üç kere üfler fakat fazla ses çıkartamaz. Küçük John onun ölmekte olduğunu görünce «Bırak şu manastırı yakayım!» der, fakat Robin Hood «Ben ömrümde ne bir kadını ne de bir kadının yanında bulunan erkeği incittim. «Ölürken de incitmem» der ve son dileğini şöyle açıklar:

Başımın altına yeşil çimen koyun
Okumu yanıbaşıma bırakın
O benim kemanımdı.
Mezarımı taşdan çimenden yapın

Uzun olsun, geniş olsun
Başım altında çimen olsun
Görenler işte yiğit Robin Hood
Burada yatıyor desin.

SONUÇLAR:

Yukarıdaki vaka özetlerinden görüleceği gibi **Robin Hood Destanı** ile **Köroğlu Destanı** arasındaki farklar benzerliklerden daha büyüktür. Bu iki destan arasındaki başlıca benzerliğin şekil ve vaka unsurlarından ziyade kahramanların tipleri bakımından olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de bu iki destanın kahramanları belirli bir insan tipinin davranış özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlar şöyle özetlenebilir: Haksızlığa ve otoriteye başkaldırma, dürüstlük, mertlik, nezaket, kadınlara, zayıflara ve muhtaçlara merhamet, darda kalanlara yardım, cesaret, zekâ, mantık, tabiat sevgisi, mizah ve hayata karşı umursamaz ve alaycı bir tavır.

Her iki destanın çok değişik varyantlarının sistematik bir tespiti yapıldıktan sonra motiflerinin karşılaştırılmasından herhalde halen görüldüğünden daha fazla benzerliklerin veya farklılıkların ortaya çıkması mümkün olabilir.

İnceleme konumuz olan iki destanın yayılma sahaları dikkate alındığında doğrudan doğruya bir etkilenmenin söz konusu olamayacağı ka-

(20) *Aynı eser,* s. 635-639.

naatındayız. Batı ile Doğu arasında önemli kültür temaslarına vesile teşkil etmiş olan Haçlı Seferlerinin burada bir rolünün olup olmadığı konusunda birşey söyleyecek durumda değiliz. Bu iki destan üzerinde hemen hemen hiç bir ciddi karşılaştırmalı inceleme yapılmamış olduğundan, şimdilik bu destanlar arasındaki benzerliklerin folklor konularında çok görülen bir **polygenesis** (değişik yerlerde benzer hadiselerin kendiliğinden tezahürü) hadisesi olarak düşünülebilir. Nihayet insan hayatı esas itibariyle dünyanın her tarafında aynı olmakla ve insanın ezeli meseleleri hakkında hemen her yerde aynı davranışları ve tepkileri gösterdiği düşünülürse bu benzerliklerin destanlarda da karşımıza çıkışını yadırgamamalıyız.

Köroğlu'nun mistik yönleri hakkında memleketimiz bilim adamları tarafından herhangi bir teori ileri sürülüp sürülmediğini bilmiyoruz, fakat Robin Hood hakkında bazı teoriler ileri sürülmüştür. Onu İskandinav kavimlerinin Odin[21] **(Othin)**, Anglo - Saksonların Woden (Wednesday - Çarşamba), Romalıların Hermes veya Mercury (Mercredi - Çarşamba) olarak tanıdığı, Minerva gibi, kahramanları koruyan bir tanrının kalıntısı olarak görenler vardır. Diğer bir görüş de Robin Hood'un ormanların ruhunu sembolize ettiğidir. O Kanının toprağa akması ile toprağa bereket sağlayan bir vejetasyon tanrısıdır. O tabiattaki ölüm ve yeniden doğuş olarak görünen sürekliliğin temsilcisidir. Bu görüşler bizim destan kahramanımız Köroğlu'na ne dereceye kadar uyar bilmiyorum. Biz henüz bu istikametlerde tefsirlere girmeden evvel destanlarımızın metinlerini ve varyantlarını güvenilir bir şekilde tesbitini yapmalı, coğrafi dağılışlarını iyice araştırmalı ve Türk destanlarının mukayeseli bir incelemesini yaptıktan sonra, onların dünya destanları ile muhtemel ilişkilerini araştırmağa başlamalıyız. Yani kısacası destanlarımıza sahip olmalı ve kültürümüzün ana temelleri olan bu folklor mahsullerine gereken ehemmiyeti vermeliyiz.

(21) Odin Mimir pınarından içerken bir gözünü kaybeder, fakat buna karşılık Tanrıların en akıllısı olur.

KÖROĞLU DESTANI'NIN ORTAASYA RİVAYETLERİ

Doç. Dr. Dursun YILDIRIM *

Köroğlu Destanı, uzun asırlar ötesinden günümüze ulaşan ve hâlâ anlatım geleneğindeki yerini muhafaza eden, şevilen ünlü bir destanımızdır. Hemen bütün Türk dünyasında ve Türklerle uzun asırlar beraber yaşamış milletlerin hayatında derin akisler bırakmış olan **Köroğlu Destanı,** kültürümüzün müşterekliği açısından bakıldığında, destanî bir eser olmasının yanı sıra, maziyi taşıyan abidevî bir kıymete de sahiptir. Bugün bile, anlatıldığı ve dinlenildiği coğrafî alanın vüs'ati dikkate alınınca, Türkler arasında kültür bütünlüğünü koruma bakımından gördüğü işin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.[1]

Umum Türk dünyasında ve komşu milletlerin hayatında yer alan **Köroğlu Destanı,** zaman ve mekân içinde anlatım geleneği vasıtasıyla al-

* Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fak. Öğretim Üyesi

(1) *A. Xodzko, Köroğlu Destanı*'nı Avrupa milletlerine tanıtan ilk araştırıcı kabul edilir. O, destan hakkında şunları söylemektedir : «Asya'da ve umumiyetle Şark'ta bu ad ile/*Köroğlu* ile/karşılaşamıyacağınız bir yer, bir köşe bulmak mümkün değildir. Siz onu/*Köroğlu Destanı'nı/Bessarabya*'da, hattâ *Moldavya*'da dinleyebilirsiniz. Bu, Köroğlu'nun sadece yollar cengâveri olmayıp, muayyen bir tarihî rol oynamış olduğunu göstermiyor mu? Herhalde, onun Asya'daki şöhreti *Homer*'in Yunanistan'daki şöhreti kadar büyüktür.» (Bk. : *M. Tahmasıp*, 'Köroğlu eposu'. *Azerbaycan Edebiyyatı Tarixi* (Red. : *H. Arashı*). Bakû, 1960; I. cilt, s. 484). Destanın Ortaasya Türk kavimleri arasındaki şöhretini Özbek bahşılarının en büyüklerinden biri kabul edilen Ergaş Cumanbülbül (1868-1938), *Köroğlu Destanı'nda şöyle ifade eder :*

«Türkmanda, Özbekda, Kazak, Kırgızda
El süygan bir namdar edi Köroğli
Toğrını süyerdi, eğriga duşman
Zalimlarga xunxar edi Köroğli»

(Bk. Tura Mirzaev, *Xalk Baxşılarınıñg Epik Repertuvarı*. Taşkent, 1979; s. 138). Geleneğin taşıdığı bu bilgilere ilâve edecek başka bir söze gerek görmüyoruz. Ancak, şahsî araştırmalarımda ve soruşturmalarımda şifâhen edindiğim bilgilere göre *Köroğlu Destanı,* bugün bile *İdil-Ural* ve *Kazan* Türkleri ile, *Başkurt* ve *Uygur* Türkleri arasında da/*Kazakistan* ve *Doğu Türkistan*/ bilinmektedir. Ayrıca Ortaasya versiyonuna bağlı rivayetler, Afganistan *Özbek* ve *Türkmenleri* arasında da bilinmektedir (Bk. D. Yıldırım, «Köroğlu Destanı». *Journal of Turkish Studies* Cambridge, 1977; V. I, s. 175; D. Yıldırım - N. Laahib, Köroğlu Destanı'nın Arganistan'dan iki yeni Derlemesi. II. Millî Türkoloji Kongresi, 1979 İstanbul).

dığı yol ve kazandığı zenginlikler, yayılma ve tekâmül seyri neticeşinde, bugün karşımıza iki ana **versiyon** ve bunlara bağlı sayısız **rivayetler** geliştirerek çıkmaktadır. Çağımızda, hayatiyetini ve dinamizmini bu derece muhafaza etmiş, **icra edilme** sahasındaki vüs'atının derinliğini kaybetmemiş **Köroğlu Destanı** tipinde ve hacminde bir esere, başka milletlerin hayatında rastlamamaktayız. Bunun bir sebebi, Türk destan anlatım geleneğinin mükemmelliği ve bir **mektep** seviyesine erişmiş olmasıysa,[2] bir diğer sebebi de **Köroğlu Destanı**'nın kendine mahsus bir anlatım geleneği yaratma gücüne sahip olmasıdır, kanaatindeyiz.[3]

Ortaasya bozkırlarından Balkanlara kadar uzanan geniş saha içinde teşekkül eden ve hâla gelişmekte olan **Köroğlu Destanı** rivayetleri, yu-

(2) Türk destan geleneği ve gelişmesi, mektepleşmesi hakkından mukayeseli araştırmalar henüz mevcut olmamakla beraber muhtelif ilmî araştırmaların gözden geçirilmesi-ki bunlar çoğunlukla geleneği bir yöre içinde temsilcileri ile birlikte incelemektedir. -yeterli bir fikir vermektedir. Bk.: Hadi Zarif, *Özbek Folklori.* Taşkent, 1939; s. 254 - 372; V. M. Jirmunsky - X. T. Zarifov, 'Narodnıe skaziteli'. *Uzbekskiy narodniy geroiçeskiy epos.* Moskov, 1947. s. 23 - 58; Esmagambet İsmailov, *Akındar.* Almatı, 1956; K. Rahmatullin, *Manasçılar.* Frunze, 1942; K. Ayimbetov, *Karakalpakskie narodnie skaziteli.* Taşkent, 1965; V. M. Jirmunsky, 'The Epic Folk-singers in Central Asia (Tradition and arstistic improvisation). VII. International Congress of Anthropological and Ethnographical Sciences. Moscow, 1964; M. M. Sagitov, 'Başkirskie skaziteli i ix epiceskiy repertuwar'. *Başkirskiy Narodnıy Epos,* Moskova, 1977. s. 484 - 492; M. Tahmasıp, 'Aşıg'. *Azarbaycan orta asır Xalg Dastanları.* Bakû, 1972. s. 27-56; M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* Ankara, 1966 (muhtelif makaleleri); *Türkmen xalk döwrediciligi boyunca oçerk.* Aşxabat, 1967; *Türkmen xalk şaxirana döwrediciliği.* Aşxabat, 1956; E. D. Tursınov, *Kazak Edebiyetin Casawşılardıng Bayırgı Ökilderi.* Almatı, 1976; Tura Mirzaev, *Xalk Bahşılarının, Epik Repertwarı.* Taşkent, 1979; Hamid Araslı, *Âşık Yaradıcılığı,* Bakû, 1960.

(3) *Köroğlu Destanı*'nı efsanevî kahraman etrafında oluşan bu *gelenek,* sadece bu eseri anlatan temsilciler, anlatıcılar, destancılar vücûda getirmiştir. *Köroğlu Destanı'nı* anlatan destancılara gelenek, «köroğluhan» ünvanını verir. Rivayetlere göre, Köroğlu, kırklara karışmadan önce kendisi ile karşılaşan bir *keleş'ine* başından geçen maceraları âleme anlatmasını vasiyet etmiştir. (Bk. Behçet Mahir, *Köroğlu Destanı.* Ankara, 1973; s. 586 - 587). Ortaasya versiyonuyla ilgili bir rivayet de şöyledir : *Köroğlu* yaşlandığı zaman üzüntülüdür. Hanımları *Yunus ve Miskal* periler onun üzüntüsünü hafifletmek için, ona, dünyanın sonuna kadar biz senin namını unutturmayacağız, destanını anlattıracağız, diye söz verirler. Periler ölümsüzdür. Onlar bahşılarla beraber dolaşırlarmış. Köroğlu'nun sözlerini, maceralarını onların yüreklerine, hafızalarına yerleştirirlermiş. Bahşılar, aynı zamanda *Köroğlu'nun* oğullarıymış. (Bk. Tura Mirzaev a.g.e.; s. 133). Buna benzer bir inanç da Anadolu âşıkları arasında mevcuttur. Gûya *Köroğlu,* âşık meclislerinde kendisinden söz etmeyen âşıklara beddua etmiş. Bu sebeple, âşık meclislerinde *Köroğlu*'dan üç eser çalıp söylemek âdet hâline gelmiştir.

karıda da belirtmiş olduğumuz üzere iki versiyon etrafında toplanır. Biz, bu iki versiyonu **Batı Versiyonu** ve **Ortaasya Versiyonu** şeklinde isimlendireceğiz.[4] **Köroğlu Destanı**'nın Batı versiyonuna **Azerbaycan, Anadolu, Balkan** ve çevre Türk yerleşim sahalarında yer alan Türk rivayetleriyle, **Gürcü, Ermeni** ve diğer etnik grup ve milletlerin hayatında yer alan rivayetleri dahil etmekteyiz.[5] Ortaasya versiyonu, **Türkmen, Özbek, Karakalpak, Tatar, Kazak, Kırgız, Uygur** Türklerine ait rivayetler ile **Tacik** ve **Buhara Arapları** arasında dolaşan **Arapça** ve**Tacikçe** anlatılan rivayetleri kapsar.[6] Afganistan Türkleri arasında dolaşan **Köroğlu Destanı** rivayetleri de Ortaasya versiyonuna dahildir.[7]

Batı versiyonu ile Ortaasya versiyonu, esas itibariyle, efsanevî kahraman **Köroğlu** merkez olmak üzere destan çatısı aynıdır. Ancak, hususî farklılıklar sebebiyle de birbirlerinden ayrılırlar. Her iki versiyon arasındaki farklılıkları bir kaç nokta üzerine toplayabiliriz:

1. Kahramanın ailesinin, atalarının kimliği ve hayat hikâyeleri hakkında farklılıklar;[8]

---

(4) Biz, *Köroğlu Destanı* rivayetlerinin *Azerbaycan* ve Ortaasya versiyonları şeklinde değerlendirilmesini uygun görmemekteyiz. Bu sebeple, aynı hususiyetlere sahip *Anadolu, Azerbaycan* ve çevresi rivayetleri *Batı Versiyonu* olarak adlandırmayı daha doğru bir terim olarak düşünmekte ve kullanmaktayız.

(5) *Köroğlu Destanı*'nın Batı Versiyonu'na dahil olan rivayetleri için bk.: P. Nailî Boratav, *Köroğlu Destanı*. İstanbul, 1931; M. H. Tahmasıp, *Köroğlu*. Azarbaycan Dastanları. Bakû, 1969; c. 4 (Azerbaycan rivayetleri dikkatle gözden geçirilmiştir); F. Ferhadov, 'Köroğlu Dastanının Zagafgaziya versiyasına dair' *Azerbaycan Şifahi Xalk Edebiyatına Dair Tedqigler*. Bakû 1968, 3. kitap; s. 28 - 58; .Samvelyan, *Köroğlu Destanı*. Yerevan, 1941 (Ermenice); *Gürcüstan Türklerinde Köroğlu, Bakû, 1929;* Behçet Mahir, *Köroğlu Destanı*. Ankara, 1973. Ayrıca belirtmiş olduğumuz bu kitaplarda yer alan bibliyografyalardan da geniş şekilde istifade edilebilir. Biz, sadece bir fikir vermek için burada bir kaç eseri kaydetmekle iktifa ettik.

(6) *Gorugli*. Nukus, 1963; *Özbek xalk dastanları*. Taşkent, 1956. V. I.; Ata Govşut, *Görögli. Türkmen Halk Eposı*. Aşkabad, 1941; B. A. Karrıev, *Epiçeskie skazaniya o Kör-ogli u turkoyazıçnıx narodov*. Moskva, 1968; B. Karimov, *Goroğlining togilişi* (Muxammadkul Conmurod oğli Pulkan anlatması). Taşkent, 1941; Melike Gumarova, *Köruğlı Eposı*. Almatı, 1976; *Gurguli, Tadjikskiy narodnıy epos*. Stalinabed-Leningrad, 1941; *Guruğli. Porça az eposı xalkı toçik*. Stalinabad, 1942.

(7) Afganistan rivayetleri için dipnotu 1'de verdiğimiz ilgili yerlere bakınız.

(8) Batı ve Ortaasya versiyonlarında kahramanın ataları ile ilgili rivayetlerde farklı bilgiler yer almaktadır. Bütün rivayetleri dikkate alan mukayeseli bir inceleme bu konuda var mı, yok mu, şu ana kadar tespit edemedim.

2. Kahramanın doğuşu ve yetişmesi ile ilgili uyumsuzluklar;[9]
3. Kahramanın «Köroğlu» ünvanını almasına mesnet gösterilen motiflerle ilgisi;[10]
4. Kahramanın tarihî şahsiyet olup olmaması veya destanda yer alan tarihî hadiselerin değişik yapılarda olması;[11]
5. Mitolojik ve şamanistik tabaka ve unsurların gösterdiği hususîlikler ve değişmeler;[12]
6. Köroğlu Destanı'nın geneolojik daireleşme işleminde versiyonların durumu;[13]
7. Destanın icra ve kompozisyonunun inşasında kullanılan anlatım tekniklerinin, ifade geleneklerinin gösterdiği değişiklikler.[14]

---

(9) Köroğlu'nun her iki versiyonunda doğuşu ve yetişmesi, terbiyesi birbirinden tamamen farklıdır. Ortaklıklar azdır veya hiç yoktur. Batı versiyonunda «Köroğlu'nun doğuşu ve büyümesi» kolu ya ortadan kalkmış ya da tamamen unutulmuştur.

(10) Efsanevî kahramanın doğuşu meselesi de çözüm bekleyen problemlerden biridir. Bu konuda, araştırıcılar henüz ortak bir karara varmış değildir; çeşitli araştırmalarda muhtelif görüşlerin yer aldığını görmek mümkündür.

(11) Efsanevî kahramanın tarihî şahsiyet olduğu hususunda fikir beyan edenler mevcuttur. (Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar*. Ankara, 1972; 2. bsm.). Azerbaycan araştırıcıları da efsanevî kahramanın tarihî şahıs olması yanı sıra, Azerbaycan'da yaşadığı üzerinde durmaktadır. (bk. Daha önce adları zikredilen eserler).

(12) Bu mesele üzerinde M. H. Tahmasıp (daha önce adı geçen eserleri) ile Mirali Seyidov (Bk. Mirali Seyidov, 'Alı Kişi ve Köroğlu Obrazlarının Prototipleri Hakkında.' *Azerbaycan*, 1978; sayı : 3; s. 184 - 207) durmuştur. Mirali Seyidov'un makalesinde dikkate değer, ilgi çekici analizler vardır. O, Türk mitoloji açısından meseleye yeni bir münakaşa alanı açmıştır. Kanaatimce, destanın en az durulan ve ele alınan problemi budur. Bu tür mukayeseli araştırmalar bize, destanın orijinal çatısını, ya da ana iskeletini ortaya çıkarmamızda yardımcı edecektir.

(13) *Köroğlu Destanı*, Batı versiyonunda sadece *Köroğlu* etrafında toplanan, muhtelif kollardan ibaret bir destan yapısı gösterir (24 kol olduğu tahmin edilmektedir). Oysa, Ortaasya versiyonunda babasından en küçük torunu *Cihangir'e* kadar uzanan müstakil daireler vücûda getirir. Bu meseleye tesir eden faktörler tam olarak ele alınıp incelenmemiştir; belki biz böyle bir araştırmaya rastlamadık.

(14) Destanın her iki versiyonuna ait anlatım ve icra geleneklerine, tekniklerine ayrı - ayrı temas eden konu ile ilgili makalelere, eserlere rastlamak mümkündür. Ancak, görebildiğimiz, araştırmalarda ve bunların bibliyoğrafyalarında, iki versiyonun Köroğlu anlatım geleneğini ve hususiyetlerini mukayeseli olarak ele alan bir çalışmaya rastlayamadık.

Yukarda tespit ettiğimiz bu ana hususiyetlere başka unsurlar da ilâve edilebilir.[15] Fakat, üzerinde durmak istediğimiz en mühim nokta, **Köroğlu Destanı** araştırıcılarının, **eser**'in bütününden ziyâde, problemleri muayyen bir versiyona bağlı rivayet, veya rivayetler zinciri içinde ele almaları meselesidir. Bu tür yaklaşımlar, şüphesiz bâzı problemlerin açıklığa kavuşmasına hizmet etmektedir ama iki versiyon halinde gelişen ve **daire'ler** oluşturan bu mükemmel e p o s'un geçirdiği **istilale'leri** izaha yetmemektedir. Biz, ülkemizdeki **Köroğlu Destanı** araştırıcılarına yardımı olur düşüncesiyle, tebliğimizde Ortaasya versiyonuna bağlı rivayetleri belirtip efsanevî kahramanın şeceresini tespit edilmiş metinlerden yararlanarak izah etmeğe çalışacağız.

Köroğlu Destanı, Ortaasya Türk destan anlatım geleneği içinde tekâmülünü tamamlayarak e p o s seviyesine erişmiş mükemmel bir hamasî destan, **Manas Destanı** gibi âbidevî bir eserdir. Biz, bu mükemmel e p o s'un bütün Ortaasya rivayetleri hakkında yeterince bilgi toplayabildiğimizi söyleyemiyeceğiz. Elimdeki bilgi ve metinler daha çok Özbek, Kazak ve Türkmen rivayetleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özbek rivayetleri arasında Batı versiyonuna bağlı rivayetler de yer almakta ve bunlar ayrı bir Köroğlu mektebini temsil etmektedir.[16] **Köroğlu Destanı**'nın tamamı Türkmen ve Karakalpaklar arasında kırk bir; Özbekler arasında Batı versiyonu ondört-onaltı, Ortaasya versiyonu kırk üç; Kazaklar arasında altmış iki, Tacikler arasında elli kol olarak hesaplanmaktadır. Bu sayıya, Tatar, Uygur, Kırgız, Sibirya ve Afganistan Türkleri ile Buhara arapları arasında dolaşan destan kollarını da ilâve edersek tahminen büyük bir yekûna erişiriz, sanıyorum. Ancak, üzüntü ile ifâde edeyim ki, sonuncu gruba ait destan kolları hakkında fazla bir bilgiye sahip değilim.

Kazaklar arasında **Köroğlu Destanı**'nın tespit edilen metinleri şunlardır: **Köroğlu Sultan Hikâyesi; 'Avazxan kısası; Köroğlının Kıssası; Köroğlının Kıssası; Kıssa-i Köroğlı; Köroğlı; Köroğlu Sultannıng körde tuwganı hem Rayxan padşamen sogıskanı; Köroğlı; Köroğlının Kıssası; Köroğlı Sultan; Awezxannıng Kıssası; Kıssa-i Köroğlunıng körden çıkkan ceri; Köroğlı Sultan; Köroğlı; Köruğlı; Köroğlı, Ravşanbek, 1. bölim; Körden tuwgan Köroğlı, ekinçi salası; Şağıdatka barganı, üçünci salası;**

(15) Efsanevî kahraman Köroğlu'nun doğuşu ve şahsiyeti ile ilgili problemi *III. Milletlerarası Türkoloji Kongresi.* İstanbul, 1982'de vereceğim tebliğde işlemiş olduğumdan dolayı burada üzerinde durmayacağım.

(16) *Harezm* destan anlatım mektebine dahil olan bu rivayetler, muhtemelen XIX. asırdan itibaren basılmağa başlayan *Köroğlu* kitapları vasıtasıyla yayılmış olabileceği gibi, Batı dairesi destan anlatıcılarının tesirleri sonucu da ortaya çıkmış olabilirler.

Köroğlu sultannıng Awazxandı algan safarı; Köruğlı; Ravşanbek Batırdınng Kalmak batırı Maharammen sogıskanı; Kıssa-i Kaldarkan; Köroğlı men Bezergen; Awezxan Ölengi; Köroğlınıng balası Awezxan; Fi bayan Türkpen Kasımkarınıng nasili; Bozay batır men onıng balası Köroğlı; Köruğlı; Köruğlı Sultan. Bunların bir kısmı eskiden ve bir kısmı da yakın zamanlarda yayınlanmıştır Bu rivayetlerin Köroğlu ve ataları hakkında verilen destanî bilgilere de kısaca göz atalım;[17]

1. **Agalık xan ve Cıgalı xan**'dan sonra **Cambilbel** şehrinin hanlığına onbeş yaşındaki Köroğlu getirilir.
2. Ata ve babadan erlik ve beylikleri ile ün yapmış Türkmen batırı **Munglıbek** bir gün **Arkaruwımdağı** Kalmaklar/**Kalmuklar**/ üzerine sefere çıkar. Oniki bin Kalmak askeri ile yaptığı savaşta **kaza**/şehit olur./tapar. Eşi hâmile olan **Altınşaş**/Altınsaç/ hastalanıp ölür. Altınşaş, ölmüş olmasına rağmen günü tamam olunca çocuğunu mezarda dünyaya getirir. Çocuk, mezarda, anasının yanında yedi sene kalır. Altınşaş'ın ağabeyi **Bozuğlan** avdan dönerken kızkardeşinin mezarı başında çocuğu görünce alıp eve götürür ve terbiye edip büyütür.
3. Eski zamanda **Teke-Cewmit** elinde **Bozay** adlı bir **xan** vardı. Bu hanın çok güzel bir kızı varmış ki, hiç kimseye lâyık görmezmiş. **Bozay Xan**, kızını kimseyle görüştürmemek için bir demir saray yapıp oraya kapatmış. Fakat bir gün, bu kıza **künning közi**/gün ışığı/değip hâmile kalır. Babası bunu duyunca kızını öldürür. Çocuk mezarda doğar ve mezar etrafında dolaşan yaşlı bir kadının **ak eşkisi**nin sütü ile beslenip büyür. Mezarda bulunan çocuğa **Köroğlı** adı verilir.
4. Köroğlu'nun atası **Ravşanbek, Ürgeniş**/Ürgenç/şehrinin beyidir. **Şahargula** şehrinin hanı**Şagadat,** bir baskınla **Ravşanbek**'i kaçırıp pazarda «kul» diye satar. Ravşanbek'i, **Gajdambek** adlı bir Türkmen satın alıp evine götürür. Gajdambek, kızı **Akanay** ile Ravşanbek'i evlendirir. Ravşanbek **sınçılık** yaparak ün kazanır. birgün han, ününü işitip çağırır ve kendisine, atın **tulpar**'ını, devenin **canpoz**'ını, sığırın **şın casın**'ı bul, diye emir verir. Ravşanbek, hepsini sınar ve bulur. Han, bu defa kendisini de sınamasını ister. Han'ı sınayınca, kendisinin hanoğlu olmadığı ortaya çıkar.

(17) Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Melike Gumarova, *a.g.e.; Kazak Edebiyatınıng Tarihi.* Almatı, 1960; 1. kitap, s. 483-495; *Batırlar Cırı.* Almatı, 1975.

Buna kızan Şagadat, Ravşanbek'in gözlerini oydurtur. Ravşanbek eşini orada bırakıp Gajdambek ile Türkmen ülkesine kaçar. Ravşanbek gittikten sonra hâmile Akanay, hastalanıp ölür ve çocuk mezarda dünyaya gelir. Gajdambek'in **cılkıcısı Babalı,** çocuğu mezarın yanında bulup eve getirir, terbiye edip büyütür ve adını Köroğlu koyar.

5. **Harezm** ülkesini mekân tutan Türkmenlerin hanı **Ravşanbek,** Kalmak hanı **Şadagat xan**'ın düşmanlığına maruz kalır. Kalmak hanı Ravşanbek'i diri tutup, babası **Tolıbay**'ı ölü olarak yakalayıp getirene kızını vereceğini vaad eder. Kalmakların batırı **Maharam,** Ravşanbek'i yakalamağa gider.

6. **Bozay batır** Kazakların beyi olarak ün kazanmağa başlayınca **Kara Nogay** hanı **Kazakbay** bundan korkar ve Bozay batırın düşmanları ile birleşip ona hücum eder. Fakat, hem düşman askerlerini hem de Kara Nogay hanı Kazakbay'ı yener. Sonra Kazakbay ile Bozay anlaşıp dost olurlar. Her ikisinin de eşi bu sırada hâmile olduğu için **kuda**'laşırlar. Bir gün, Bozay düşmanla bir yerde savaşırken bir başka düşman da, diğer taraftan gelip ülkesini talan eder ve Bozay'ın eşi **Aysuluw**'ı diri-diri gömüp gider. Aysuluw, **evliyaların** yardımı ile çocuğunu mezarda doğurur ve ölür. Bozay, seferden dönüp geldiğinde eşinin mezarı üstünde bir çocuğun oynadığını görür. Çocuğu alıp eve götürür ve adını **Köruğlı** koyar.

7. **Begali**/Bey Ali/ adlı bir avcının karısı ölür. Bir vakit sonra avcı, karısının mezarı yanında bir çocuğun oynadığını görür. Adını **Köruğlı** verir.

8. Bir **bay**'ın hanımı hâmile iken ölür. Bir müddet sonra, bayın çobanı mezarın başında oynayan iki çocuk görür. Beyine gidip haber verir. Bey, adamları ile gelip bakar ki, eşinin mezarı başında iki çocuk oynuyor. Yanlarına varınca bunlardan biri göğe uçup gider, ikincisi mezara kaçıp saklanır. Bu çocuğu yakalayıp eve getirirler ve adını **Köruğlı** koyarlar.

Kazaklar arasında dolaşan ve tespit edilen rivayetlerde, Ortaasya'da **Kazaklar** ile **Çungarlar** arasında cereyan eden tarihî mücadelelerin yanı sıra, Kalmuklar ile Arapların fütühatı sırasında yapılan savaşların derin akisleri de yer alır. Yukarda belirtilen rivayetlerden başka, «ertegi» tarzında anlatılan Köroğlu rivayetleri de mevcuttur. Köroğlu, bu tür rivayetlerde olağanüstü varlıklarla /dev, peri gibi.../ dostluk kurar, arslan ile

güreşir; olağanüstü varlıklarla yaptığı mücadeleleri kazanır; kırk devi yenip kendine hizmet ettirir. Yarı mitolojik, yarı masal unsurları ile, «ertegi» kompozisyonu içinde hayatiyetini sürdüren bu rivayetlerin çatı itibariyle elimizdeki destanınkiyle benzerlik taşıması, bize bunların **arkaik** bir tabakanın izlerini sakladıkları intibaını vermektedir. Ancak, kesin bir hükme varmak için, orijinal metinleri görmek gerekir ki, bu imkâna şimdilik sahip değiliz. Fakat, destanın Ortaasya Türkleri arasında müşterek bir hayat yaşanırken meydana geldiğine dair, destan anlatım geleneğinin sakladığı bilgiler de bize, bu konuda az da olsa bir fikir verebilir. Dolayısıyla, bu müşterek hayat hakkında bir fikir vermek için, «Kıssa-i Köroğlu» rivayetinde, efsanevî kahramanın atalarından söz eden baş kısımdan bir parçayı buraya kaydediyoruz[18].

. . . . . .

Neşe bolıp taralgan
Bul Özbekting balası,
Türikmen xalık işinde
Ayırar erding sarası
Kazakpenen bulardıng
Awelinde bir eken
Atası men babası.

Türkimennen şıktı Tolıbay
Tulpar minip tuw alıp
Erligining wakıtında
Xalkı cürdi kuwanıp.

Munıng oğlı Cıgalı,
Duşpanmenen aykaskan,
Bul da cürdi kek alıp,
Duşpanmenen kıldı urıs
Erligi munıng sınalıp.

Cıgalınıng balası
Padşa boldı munglıbek...
Kızılbaspen sogıstı
Karap turmay bular tek.
Her zalımmen sogısıp,
Basıng coydı bul erlik.

(18) M. Gumarova, *a.g.e.*, s. 121.

Kazak rivayetlerinin çoğunda Köroğlu, **han, bey, sultan, padişah** makamlarına gelen, atadan ve babadan bir 'bey' oğlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşkiyadan gelişen bir kahraman tipi çizmez; aksine, kötü talihini yenip hakkı olan **beylik,** veya **hanlık** tahtına oturup halkını idare eden, mükemmel devlet sahibi, adil bir hükümdar, hamasî bir destan kahramanı olarak beşerîleşmiş bir **mitolojik tip** çizer.

Özbekler arasında **Köroğlu Destanı,** her iki versiyona bağlı rivayetlere sahiptir. Ayrıca halk arasında Köroğlu hakkında 'termalar' da dolaşmaktadır. «Goroğli», «Goroğlibek-zur batır», «Armanım kalmadı» bunlardan bir kaçıdır[19]. Harezm destan mektebine dahil bahşılardan tespit edilen rivayetler hacim itibariyle kısadır. Bunlardan bir kaçı şunlardır[20]: **Goroğlnin döreyişi;** Arap tanggan; **Avaz keltirgan;** Avaz üylantirgan; **Avazning azad etilişi; Qirq minglar;** Bozirgon; **Kampir;** Xirman dali; Gülrux **pari,** gibi..

Özbekistanın diğer taraflarında söylenen, anlatılan ve Ortaasya versiyonuna bağlı 100'e yakın rivayet tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı şunlardır: [21] **Goroğlining tugilişi va bolaligi;** Zaydınay;**Yunus pari; Miskal pari;** Rayxon arap; **Gulnar pari;** Bektoş arab; **Şoxdorxon;** Xoldorxon; **Zamonbek;** Xidirali elbegi; **Berdiyor otaliq;** Xilomon; **Şodmonbek;** Doniyorxoca; **Oydinoy;** Xasanxon; **Çambil kamalı;** Dalli; **Avazxon;** Balogardon; **İntizor;** Gulixiromon; **Botaköz;** Kunduz bilan Yulduz; **Zulfizar bilan Avaz;** Xonoyim; **Oltin kovok;** Avaz bilan Oyzaynab; **Maşriko;** Malika ayyar; **Xonoyim;** Avazning arazı; **Avazning olimga xukm etilişi;** Balxivon; **Nurali;** Nuralining yaşligi; **Ravşan;** Caxongir; **Eroğli.**

Ortaasya versiyonuna bağlı rivayetlerde beşerî, mitolojik, şamanistik unsurlar kesif bir yapıya sahiptir. Dikkate calip olan bu versiyon, destanın en eski tabakalarından derin izler taşımaktadır. Tarih içinde bu tabakalar islamî renkler kazanmış ve hayatiyetlerini belli bir nispette korumuşlardır. Özbek rivayetlerinde **Köroğlu,** Özbeklerin ve Türkmenlerin padişahıdır. Destanda yer alan tarihi hadiselerin akisleri, Arap ve İran hâkimlerinin Özbeklerle, Türkmenlerle, kısaca Ortaasya Türk kavimleri ile yaptıkları savaşların, mücadelelerin hâtıralarından ibarettir. Köroğlu, efsanevî destan kahramanı, bu rivayetlerde şöyle bir şecere ile anlatılıyor: **Yowmut** padişahı **Adılhan'ın Orayhan, Axmadcan** ve **Bibi Ayşa** adlı çocukları varmış. **Mari** kurganı hükümdarı **Kawıştıxan'ın** oğlu **To-**

(19) *Özbek Xalk Ogzaki Poetik İcadi.* Taşkent, 1980; s. 105.
(20) *a.g.e,* s. 230.
(21) *a.g.e.,* s. 230 - 231.

lıbay büyük bir **sınçı** imiş. **Adılhan, Mari** yurdunu kendine tâbi kıldıktan sonra kızı **Ayşa**'yı **Tolıbay** ile evlendirir. Bu evlilikten **Ravşan** adlı çocuk doğar. **Ravşanbek**, babasından **sınçılık** hünerini öğrenir. Bir gün, **Teke** ve **Yowmut** Türkmenlerinin düşmanı olan **Zangar** ülkesi padişah **Şahdarxan'** ın adamları bir baskın yapar; Ravşanbek ile **Teke Türkmen hanı Cıgalıxan**'ın oğlu **Gajdumbek**'ı, kızı **Bibi Hilal**'ı kaçırıp ülkelerine getirirler. Bir gün Şahdarxan bir rüya görür. Rüyasını adamlarından **Yusuf kur'andaz**'a yordurur. O, bu rüyayı şöyle yorar« «**Yowmit**'ten gelen **böri**'den **bir çocuk** doğacak ve bu çocuk senin ülkene şah olacaktır.» Fakat, **Şahdarxan, Gajdumbek** ile **Ravşanbek**'i bulup öldürtmez. Ravşan ile Bibi Hilal tesadüfen bir gün karşılaşır, tanışır ve evlenirler. Babası gibi usta bir **sınçı olan** Ravşanbek'in ünü saraya ulaşınca Şahdarxan kendisini çağırtıp atları arasında «tulpar» olup olmadığını sorar. Ravşanbek, Şahdarxan'ın atları arasında «tulpar» olmadığını söyleyince gözleri kör edilir. Gajdumbek ile Ravşanbek, Teke Türkmen ülkesine kaçarlar. Hâmile olan Bibi Hilâl, Zangar'da kalır. Bir müddet sonra Bibi Hilal ölür. Mezarda Allah'ın yardımı ile çocuğunu doğurur. Mezar yanında bulunan çocuğa **Guroğlı** adı verilir[22].

Köroğlu Destanı'nın Ortaasya versiyonuna bağlı rivayetlerinde Köroğlu, Türkmen ve Özbeklerin beyi, kanunî hükümdarı öz halkının ve vatanının düşmanlardan koruyucusu, dânâ mürebbîsi, batırların terbiyecisi ve yetiştiricisi, yenilmez bahadır olarak tasvir edilir[23].

Türkmenler arasında dolaşan ve tespit edilen rivayetlerde de Köroğlu'nun şahsiyeti Ortaasya versiyonuna bağlı diğerlerinin aynıdır. Köroğlu'nun ortaya çıkışı ile ilgili kolun kısa çerçevesi şöyle: Teke Türkmenlerinin beyi **Cıgalıhan**'ın oğlu **Adı Bey** öldüğü zaman hâmile olan karısı da bir müdet sonra vefat eder; çocuğunu, Allah'ın kudreti ile mezarda doğurur. Çocuk bir müddet, ölü ananın memesinden gelen sütle beslendikten sonra mezarın dışına çıkıp oynamağa başlar. Bunu bulup yakalarlar. Adını «Guroğlu» koyarlar. **Hunhar Han, Teke Türkmen** ülkesine saldırır. Köroğlu'nun dayısı **Mümin**'i öldürürler ve dedesi **Cıgalıhan'** ın gözlerini çıkartırlar. Köroğlu, gözleri kör olan dedesi Cıgalıhan ile dayısınnı hanımı **Gülendam**'ın yanında büyür, terbiye görür[24].

Tacikler arasında dolaşan **Köroğlu** rivayetlerinin de Ortaasya versiyonuna bağlı olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu rivayetlerde merkezî kahraman, efsanevî kahraman **Köroğlu** yerine, onun manevî evlâdı olan

---

(22) Malik Murodov, 'Pulkan Şoir Repertuwarida «Goroğli» Dastanlarining Orni'. *Pulkan Şair*, Taşkent, 1976; s. 25 - 33.

(23) *Özbek Xalk Ogzaki Poetik İcadi*, Taşkent, 1980; s. 229.

Avaz Han'dır. Destanın yapısındaki bu gelişme, daireleşme ameliyesinin bir neticesi olabileceği gibi, başka faktörlere de bağlanabilir. Bu konuda elimde ne yeterli açıklama yapabilecek bilgi, ne de malzeme var. Sanıyorum, Avaz Han'ın merkezî figür haline gelmesinde Köroğlu'nun yaşlanması da rol oynamış olabilir. Zirâ, daireleşme ameliyesinde, birinci dairede **Köroğlu**, ikinci dairede **Avaz Han - Hasan Han** ve üçüncü ile dördüncü dairelerde Köroğlu'nun torunları ve küçük torunları merkezî figürler haline gelmektedir. Dolayısıyla, Tacik rivayetlerinde göze çarpan gelişme, **Avaz Han dairesi** destanlarla ilgili olmalıdır.

Tacik **köroğluhan**larından **Sarı Xosor**'da oturan **Kurbanali Receb**'in anlattığı destan kolları arasında, **Köroğlu**'nun doğuşu da mevcuttur. Onun anlattığı bu kol kısaca şöyledir: **Durman** memleketinde **Bibi Hilal** adlı bir kız varmış. Bunun **Alpamış** ve **Ahmed** adlı ağabeyleri varmış. Birgün bu iki kardeş evde kavga ederken **Bibi Hilal** kızıp kaçar ve bir **kışlak**'a varır. **Ali** adında birinin evine sığınır. Bir gün, Bibi Hilal avlu arkasındaki bahçede başını yıkamaktayken avdan dönmekte olan Ali onu görür ama, arkası dönük olduğu için karısı sanır. Ona bir elma atar. Kız dönünce, Ali **xicalet** çeker ve Bibi Hilal bundan hâmile kalır. Fakat, doğuma yakın kız vefat eder. Mezarda çocuk dünyaya gelir ve büyür. **Çoban Rüstem** bu çocuğu mezar yanında görür ve alıp eve götürür, adını **«Gurguli»** verir. **Kurbanali** rivayetinde **Avaz Han**, Köroğlu'nun evlatlığı değil, öz oğludur; anası **Şirmox**'tır[25].

Bütün bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere Köroğlu, destanın efsanevî kahramanı olarak sıradan bir adam değil, atadan-babadan bir **bey**, bir **han** oğludur. Kendisi, halkını adaletle idare eden, düşmanlarına aman vermeyen dirayetli bir hükümdardır. Destanın Ortaasya'dan Anadolu yaylalarına doğru göçü sırasında hem çatısı, hem muhtevâsı ve hem de kahramanları zamanın ve yeni coğrafyanın, yeni medeniyet sahasının tesirleriyle muayyen değişikliklere uğramıştır. Fakat bu değişiklikler, hiçbir zaman destanı bütün metinleriyle ele alıp incelediğimizde, efsanevî kahraman **Köroğlu Hanı**, bir «eşkiyâ», veya «Celâlî» reisi ile eşleştirmemize cevaz verecek durumda değildir. İleri sürülen delillerle, yâni tarihî vesikalardaki şahıslarla destan kahramanı arasında paralellikler kurmak, yeni zamanlara ait hadiselerin destan anlatım geleneğinde yarattığı paralellikleri hakikatmış gibi değerlendirmek, bir edebî tür olarak destanın mantığı ile bağdaşmaz.

---

(24) P. Efendiyef, *Azerbaycan Şifahi Xalg Edebiyyatı*. Bakû, 1981; s. 252.

(25) T. Aşurov, 'Xalk Dostonçiligida Özbek - Tocik Folklor Alokalariga Doir'. *Pulkan Şoir*. Taşkent, 1976; s. 150 - 154.

Bugün, Bolu halkı için Köroğlu destanı açısından övünülecek bir husus, Ortaasya'dan Anadolu'ya atalarımızla birlikte göçüp gelen **destanın,** kendisine, efsanevî yapısına uygun bir yaşama alanı olarak Bolu vilâyetini seçmiş olmasıdır.

Bolu halkı da bu güzel Türk destanını asırlar boyu sînesinde koruyup muhafaze etmiştir. Dolayısıyla, Türk kültürünün bu mükemmel destanını asırlar boyu muhafaza eden, hâtıralarını koruyan Bolulula ra müteşekkiriz.

DAĞARCIK SAHAF
(Kuruluş 1989)
Moda Cad. No. 172 / 1
Moda - Kadıköy - İSTANBUL
Tel : (0-216) 349 98 38

Fiyatı 400 TL.